

antologija Tvoj
suvremene bol
književnosti je
Levanta lakši
kad
o
njemu
drugi
pričaju

Tvoj bol je lakši kad
o njemu drugi pričaju

Antologija suvremene
književnosti Levanta

Naslov izvornika

Tvoj bol je lakši kad
o njemu drugi pričaju
Antologija suvremene
književnosti Levanta

Hilal Chouman, Kan Ghadan, Copyright © 2006, Dar al saqi, Beirut. Prevedeno uz dopuštenje Dar al saqi u dogovoru s Agencijom za arapsku književnost RAYA.

Samar Yazbek, Buwwabat ard al adam, Copyright © 2016,

Dar Al adab, Beirut. Prevedeno uz dopuštenje autorice u

dogovoru s Agencijom za arapsku književnost RAYA.

Golan Haji, Pjesme, Copyright © 2017. Prevedeno uz dopuštenje autora.

Hoda Barakat, Harith al-miyah, Copyright © 1998.

Prevedeno uz dopuštenje autorice.

Maan Abu Taleb, Copyright © 2016. Prevedeno uz dopuštenje autora.

Amjad Nasser, Copyright © 2017. Prevedeno uz dopuštenje autora

Khaled Khalifa, Copyright © 2013, Copyright ©

2016. Prevedeno uz dopuštenje autora.

Sahar Mandour, Copyright © 2012. Prevedeno uz dopuštenje autorice.

Adania Shibli, Copyright © 2017. Prevedeno uz dopuštenje autorice.

Asmaa Azaizeh, Copyright © 2017. Prevedeno uz dopuštenje autorice.

Alaa Hlehel, Au-ruvoir Acre, Copyright © 2014. Prevedeno uz dopuštenje autora.

Kulturtreger ISBN 978-953-55518-9-8

CIP zapis je dostupan u računalnome katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 000979641.

Zagreb, studeni 2017.

antologija Tvoj
suvremene bol
književnosti je
Levanta lakši
kad
o
njemu
drugi
pričaju

9	Uvod: Zeina G. Halabi
13	GOLAN HAJI Neznani sluša svoju priču na dvoru kralja Alkinoja
26	GOLAN HAJI Stablo kojemu imena ne znam
28	GOLAN HAJI 'Da nije tri zadovoljstva u životu mladića'
29	GOLAN HAJI Svršetak danâ
30	GOLAN HAJI Mladi mjesec
31	ADANIA SHIBLI Ovo more pripada Muhammadu Al-Khatibu
36	MAAN ABU TALEB Nismo bili gladni
41	KHALED KHALIFA Smrt je težak posao (ulomak iz romana)
61	HODA BARAKAT Orač vode (ulomak iz romana)
73	ALĀ HLEHEL Au revoir, Akra (ulomak iz romana)
87	ALĀ HLEHEL Menora
96	ALĀ HLEHEL O piscu
98	AMJAD NASSER Petra, skrivena ruža
120	SAMAR YAZBEK Prijelaz: Moje putovanje u slomljeno srce Sirije (ulomak iz knjige)
141	KHALED KHALIFA Potraga za trgov oslobođenja
150	ASMAA AZAIZEH Nisam vjerovala da ću jednog dana naučiti umrijeti
153	ASMAA AZAIZEH Preživjela sam rat i napuhala sam svoje perje
155	ASMAA AZAIZEH Nemojte mi vjerovati ako vam pričam o ratu
157	ASMAA AZAIZEH Izvanredne vijesti
160	MAAN ABU TALEB Sve bitke (ulomak iz romana)
169	ADANIA SHIBLI Sporedni detalj (ulomak iz romana)
176	SAHAR MANDOUR Mina (ulomak iz romana)
211	HILAL CHOUMAN Bila je sutra (ulomak iz romana)
240	ASMAA AZAIZEH Tuga bez razloga
244	ASMAA AZAIZEH Kao stijena na dnu
247	ASMAA AZAIZEH Put ka sreći
249	ASMAA AZAIZEH Predoziranje
253	ASMAA AZAIZEH Sve ovo zbog komadića mesa
255	ADANIA SHIBLI Gljive u mom hladnjaku
260	ADANIA SHIBLI Ograda
265	Biografije autorica i autora
272	Riječ urednika

Znamo da književnost ne možemo odvojiti od povijesti, da su prakse pisanja, kao i čitanja i prevođenja, inherentno historijske. No u kontekstu književnih tekstova koji putuju, kad prevoditeljske odluke o tome koga prevesti, kad i zašto često polaze od povijesnih trenutaka određenih ratovima, okupacijom i revolucijama, pitanje estetskog ne smije se previdjeti. Stoga je važno, naročito u kontekstu arapske književnosti u prijevodu, ponovo se vratiti ranijoj izjavi: povijest ne može biti *jedina* optika za čitanje i prevođenje književnosti. U tome leži potreba da se duboko razmisli o izboru tekstova u ovoj antologiji koji su vrijedni ne samo jer se pojavljuju u suvremenom arapskom trenutku preokreta, već i zbog toga što uvode estetski jedinstvene i prosvjetljujuće književne glasove.

Za izbor autora imala sam dva uvjeta: prvi, da su autori živi; drugi, da su iz Libanona, Sirije, Jordana i Palestine. Prvi uvjet da autori moraju biti suvremeni je izazovan, ali i indikativan: izazovan jer nas primorava da u novom i eksperimentalnom pisanju proberemo tekstove koji zastupaju nove poglede na svijet; indikativan jer nas usmjerava dalje od nasljeđa preteča kao i od kanonskih žanrova i tropa koji su dali okvir našem razumijevanju suvremenog arapskog književnog korpusa. Tjera nas da u levantskim književnim scenama prepoznamo pisce čiji se glasovi tek trebaju čuti i prevesti, i druge koji se rijetko pojavljuju uz posvećene pisce.

Izbor, tako, obuhvaća autore koji se poistovjećuju s različitim književnim i historijskim generacijama. Samar Yazbek i Khaled Khalifa bave se pitanjima emancipacije i pravde koja, bolje reći, više prethode nego što anticipiraju sirijski ustanak 2011. Iz Sirije je i Golan Haji čiji poezija i eseji govore o prognaničkom senzibilitetu koji je duboko određen

iskustvom raseljenosti u i izvan Sirije, naročito naglašenom posljedicama 2011. Iz Libanona, dok se Hoda Barakat bavi ostacima libanonskog građanskog rata (1975.–1990.) na razmeđu nasilja, seksualnosti i sjećanja, Sahar Mandour i Hilal Chouman otkrivaju svoju fascinaciju sadašnjošću, onom koja je obična pa ipak zapanjuća u svom neriješenom nasilju. Generacijsko pitanje postaje naročito opipljivo u poeziji Asme Azai-zeh koja prenosi glas svojih predaka, ali ipak odlučno izrezuje sadašnjost za svoje stihove. Ono izvire iz palestinskog književnog polja koje je ujedno prognaničko, ukorijenjeno i nastajuće, polja u kojem Adania Shibli i Ala Hlehel uranjaju u državne arhive i kolektivno sjećanje kako bi spasili palestinske narative uvodeći u pjesničke i prozne kanone glasove koji su dosad bili izgubljeni.

Klasificiranje autora prema državljanstvu postavlja produktivno pitanje o odnosu između državljanstva, književnih polja i cirkulacije tekstova. pisci poput Asme Azai-zeh i Ale Hlehela državljani su Izraela, ali su Palestinci; drugi poput Sahar Mandour njeguju književnu osobnost između Bejruta i Kaira prkoseći tako nacionalnim identifikacijama; proza Maana Abu Taleba slobodno se kreće između sadašnjosti i prošlosti, Jordana i Palestine, pa ga se ne može smjestiti strogo unutar jordanske književnosti. Izazov klasifikacije je naročito prisutan u poeziji Amjada Nassera koja je jordanska, pa ipak odlučno dijasporska. Na svoj način, izabrani pisci dovode u pitanje nacionalne kategorije kao način klasifikacije i čitanja arapske književnosti danas.

Usvajajući različite književne glasove, ovi suvremeni arapski pisci odvlače nas od eksplicitno modernističkog sekularno-nacionalističkog diskursa prema onome koji je anakron, transnacionalan i obziran prema individualnom. Oni su zaokupljeni estetikom, ali se ne odriču političkog. Političko se odgonetava: prvo, ono se bavi suvremenom

subjektivnošću koja je reflektivna i retrospektivna; drugo, ono u potpunosti nadilazi kanonske književne trope i žanrove, i u tome ponovo zamišlja moderne književne parametre. Zajedno, ovi nas novi, kanonski i dijasporski pisci pozivaju da konceptualiziramo ono što nazivamo 'suvremenim' u njegovoj arapskoj iteraciji.

Neznani sluša svoju priču na dvoru kralja Alkinoja

Bijeli cvat maslina izbija iz crnoga debla
Mirisah ga ove noći osvjetljene mjesečinom.
Sredina je svibnja. Osluškujem kako tvoja ruka nježno
prebire po donjim granama,
što svjetlucaju u noći vrta, dok lahor nježno pokreće
istančani sjaj praha srebrenih listova,
Sova lepeće krilima, sin tvoj ju uzgaja poput sitne lještarke u
gostinjskoj sobi,
ona živi prerušena nalik tebi, kavez njezin
otvorenih je vrata, oči su joj
žute kao narcis.
Sutra će odletjeti u jasan dan da život tvoj u ravnici ispriča,
tvoj život što ga oblikovah svojim životom.
Hoće li smrt zastati i zastor malo otkloniti
zato da Bog sjenu svoju baci na moje zaslijepljene
oči
i zasjeni moje dane što u Njegovoj ruci promiču
poput krunice koju splete zatočenik od koštica
plodova?
Kad će do moje postelje doprijeti more što je blizu a da me ne
preplavi
poput zidova posrebrenjenih potom naših duša?
Mjesec, ponad brjegova, srebrni je zvuk.
Rosa na tratini mokraća je preplašenih što pobjeći ne
mogahu.
Tama svoje kao ugljen crne oči širi
(jedno je oko božanstva premrlog od straha, drugo
je oko sina koji se utopio),
između njih putokaz vremena, poput pucnja

milosrdnog u čelo straha ispaljenog.
U trenutku zadnjeg daha čut ću
                  molitvu na jeziku koji ne razumijem,
i bit ću sretan.

*

U dubinu moje glave lađe pogledima natovarene bacaju sidra
svoja,
nad njima je nebo koje nije ovo nebo
                  a netko iščekuje pogled sućutan na najmanjem od
otoka,
                  meni sličan, netko s kojim živim na svakome
mjestu a ne vidim ga, klevetom lišen slušam:
'Zatočen si, otići nećeš.
Sumnjiv si ma gdje boravio,
Uskoro će kola tvoga sjećanja zapeti u drugom mulju
od kojeg ćeš drugu sebi kuću izgraditi i reći:
'Da mi je tu biti za kolovoške žege,
ležeći pod grozdovima crnoga grožđa
                  od tankih starih čarapa mog starijeg brata,
                  a oko kojeg se ose roje kao pijane.'

*

Ustima njegovim smrt nas kao crno grožđe u kolovozu kuša
                  A njena su jajašca među trepavice naše položena.
Neprijatelji naši život božanstvima našim podaruju,
                  uskrslim iz pepela domova naših i pare naše krvi.
Prijatelji naši dlanovima svojim što na ramena su naša
položeni,
tapšući i tješeci, nas krila naša pokapaju.
Usne naše krilima svojim nijedna ptica milosrđa ne dodiruje.

Nikakva ljubav svojom vodom naše satove ne zaustavlja.
Riječi naše što ne izgovorismo ih u grudima su vrele.
Mi smo vreli, jer bolesno vrijeme pod našom kožom drijema.
Teški smo, jer vrijeme što je umrlo jezike naše opterećuje i
tijela naša
kamenjem razmravljenim i što nikome domom više
nije.

*

Opterećeni smo onim što otklonismo,
Opterećeni onim što ne učinismo.
Dopratiše nas amo oni od kojih amo pobjegosmo.
Svjetlost naša ne ocrtava sjenu. Tijela naša nikakva traga ne
ostavljaju.
Na cilju nas preteče crna zraka
kojom je krojač pokrpaao razderane svjetove između
nebesa
i zemlje,
a druga se noć koja nije naša rastvori,
ta bijela duga noć,
i spusti sloboda putove svoje koje ne vidjesmo,
skrivena među nama, pod tratinom i kamenjem.
Zraka posjeduje crnoću naših zjenica,
a njezine ostatke vidimo kamo god pogledamo:
kako se sjaje u kutovima osmrtnica i pohabanih ogrtača,
a njome je lutka svezala kosu svoga usnulog djeteta,
njome sam ja prigušio glas u svojoj glavi, privezao cipele
pa došao čuti te kako kažeš:
Čusmo svoju priču što se pred nama priča
i ušutjesmo posramljeni svojom nejakošću,
suspregnusmo suze što se nakupiše zbog naših
grijeha.

Kazuju nam metafore koje mi ismijavamo;
čujemo da je rana prozor i zrcalo,
    u kojem se bijela ruka pokazuje
    i mi u njezinoj sjeni nalazimo mrvu odmora, no
fotografi nas drže na nišanu,
bijela ruka moje srce čvrsto veže za rep zmiji
    a na tvojim ušima vise naušnice što blistaju kao
moja ljubav
sitnim sjajem.
Kažu nam: 'Tvoj bol je lakši kad o njemu drugi pričaju.
Ime tvoje tvoja je stigma,
    raku u njemu iskopaj i ispuni ju svjetlom bola,
i ostani kakav jesi, u svom lutanju,
    zadržan u ovom ili onom gradu
Kao knjiga čiji jezik nitko ne razumije:
    korice tvoje pohabane su,
    a tvoje ime vrijeme briše,
    tvoje crne riječi rastaču se u crnini dubinâ.
Reci zbogom. Reci: Ja sam cvijet što je izrastao iz vaše
nečistoće,
    cvatom što treperi na suncu.
Ja sam laž u koju povjerovaste, a ja u nju povjerovah da bih se
od vas spasio,
    i ako me otkinete, sve će ove metafore propasti.'

*

Velike misli izbiše na vrhovima gora i završise kod nas na
dnu;
    na našu sreću nisu uspjele poletjeti.
Kap vode što se vratila iz ognja paklenoga ne isparivši,
    ona ista kap što je pala s usne žednoga,
    te se izgubila u pijesku ne vodeći nikakvu značenju.

Budi stoga strpljiv sa mnom i ne kori me što kasnim.

Ta godina neće završiti –

zatrovat će, u svakom trenu, svaki kucaj srca:
svi te oni pomno motre šuteći,

znajući da ćeš stići u slijepu ulicu na obali.

Ustani u zoru i ne požuruj me.

Ja ću odložiti staro pismo u kojem je tvoje jučerašnje lice.

Srce vrapca u tvojim grudima položi u svoj dlan.

Okom svojim slijedi mrava što se penje stapkom ruže.

Ja sam smrt, i ne obećavam ti nikakvu priču.

Ja sam tvoj iskupitelj i tvoj sam iscjelitelj,

i ako opet iskrvariš, nemoj jadikovati:

to je tvoja krv koju Sunce pije,

to je tvoja žetva makar pepeo bila.

*

Svijet je gori no što bješe jutros,

tužniji i mirniji.

Oni koji su daleko ostadoše maleni i kad dođoše,
kao ova rosa,

uroniše u naše pore, čvrsto se drže naših trepavica,
plutaju na vodi naših mrtvih osjećaja.

Izbičevan kišom, gol ležim naplavljen na obale,
jednu za drugom.

Jesam li dakle stigao?

Kad se stigne, svaka stvar je blijeda,

zatoči me prerusena, bit ću okružen onima koji su
se nadali

i koji su se srdili.

Drugu bih priču pričao da sam se spasio.

Riječi su brojne prije ikakva dolaska i poslije svakog odlaska,
svojom bujicom donose sve što vidim, te će mi

izgledati kao prašina.

Ni jedna priča nije preostala da bude u priči ispričana.

Ne postadoh ubojica, premda su me moje ruke strahom ispunile,

a um mi je u noći strahom ispunila dvojba.

Nisam spoznao koji je užas krajnji užas.

Izmakao sam bježeći, a sredstvo mi bijaše očaj,

strahovao sam od onoga tko me proklinje što otidoh

krišom

poput tata što bježi od ubojica,

i sebi pripisah priču koja mi se nije desila.

Lagao sam svakome tko mi utočište pruži, ne zamuckujući, govoreći kao što odrastao čovjek podučava dijete:

'Nisam stranac. Što sam zgriješio? Kad će stići kazna?'

Ne znam. Ovu tavanicu ne poznajem, dah svoj molim: ne napuštaj me kad zaspim.

Gdje god u sebe uronim, dijete sam na pogrebu svoje majke, starac što drijema sred žamora svadbe,

snivajući ono čega se nikad neću sjećati, ondje u

daljini

iza koje nema nikakve daljine,

ni jedno oko ne razlikuje one što plivaju od onih što se utapaju,

ni jedno oko ne razlikuje spašene od utopljenih.

*

Nebo što isušuje more istopi se u njemu,

pala božanstva i stijene duge

pokopaše kolijevke valova

poput zgrade što se srušila na zaspalu djecu.

Crna zraka obojila je lica utopljenika.

Usamljeni galeb u niskome letu kruži

izgubljen poput svjetlosti u pustinji modre prašine.

Kad god se božanstvo povuče ili spava,
 njegovi ga štovatelji umoriše.
 Nikoga nisam upoznao izbliza, jer svi bijahu prerušeni u
 prosjake:
     prijevarna božanstva, propali ljubavnici, očevi
 poniženi svojom tamnom puti, i ogorčeni sinovi.
 Nebo je zakrilo svoje lice, oblaci navukoše svoju tešku odjeću,
     zalasci sunca prirediše veliki karneval.
 Nije kišilo. Vjetar je s grana platane otresao stare kapi kiše.
 Težina koju izgubismo u ratovima
     odjenu nas ponovo u staru odjeću.
 Vratismo se onome što bijasmo kao milostinju nakupili u
 hrpe i u ormare:
     čarape napunjene špekulama i kredom za crtanje
 međa u igri,
     pohabane rukavice,
     obuću naboranu više no naša čela,
     iznošene hlače koje ćemo navući na strašila
     ako prijeđemo granicu.
 Obojih svoje krpe i stadoh prositi, zbunjen svojom
 odvažnošću,
 prosjak što glumi drugog prosjaka, krivotvoreći dokumente,
     prikupljajući dugove od onih koji me nisu ubili.
 Nosio sam svoju noć obasjanu mjesečinom u noći svih duša
     jurcajući poput miša u zidu bez kraja,
 ne budeći vodu u kojoj zvijezde spavaju.
 A kad sam se vratio onamo gdje sam rođen,
     ja koji sam se naviknuo vraćati doživljenome
     da to još jednom proživim,
 potražih svoje prijatelje i otresoh sa svojih usana vječnost
 šutnje

kao što moj pas poslije kupanja otrese mulj, moj
pas koji je uginuo
zato što me je ugledao poslije svih tih godina,
i izdeklamirah u sebi zavještanje bogova naših neprijatelja
što su ga poslali našim bogovima,
čekajući sutrašnjicu u kojoj moj sin čeka da me
pokopa.

*

O tugo,
u brodici ovog lahora ti si sama.
O tugo,
vrijeme vreba na život.
Opet je tu, jutro bez ljubavi, sjena bez sunca.
Potom isto kratko prosinačko podne,
a u našim rukama čvor ludila od kojeg nas bole
zubi
i krvare prsti.
Dijete hodi kroz dubok mulj vraćajući se kući.
Nema nikoga, osim njegove majke koja ne čuje njihova vrata
što se zatvaraju.
Ne čuje, jer pjeva, a žuta mačka mjauče na pragu.
Majka pjeva u samoći,
a para što se diže iz juhe cijedi se niz okno jedinog
prozora u kuhinji,
na kraju dvorišta,
gdje mravi jedu úši u podstavi ogrtača
i leptiri skupljaju dugove za sušnih godina,
a krupne se suze što ih je prolila djevojčica koja
spava
pod stablom jabuke suše...
Kad se sin približi, majka pomisli da je to vjetar

i poviknu: 'Dodi, dodi popiti zaslađen čaj s limunom.

Vrata su otvorena. Mi smo gosti kao i ti.

Ah, moje su riječi dim vatre u mom srcu.'

To što si prve korake napravio na pogrebu svoje majke,
U naručju nosiš dijete koje bijaše ti sam, prozirno i lagano.

Ti si to isto dijete.

Ništa se nije promijenilo. Nije se promijenilo.

*

Imena naša su postala beskućnici.

Onaj tko zaboravlja oprašta onome tko se sjeća.

Onaj komu odlazak bijaše utočište želi se oprostiti od života.

Male smo sobe ispunili šapatom poniženih,

Vlakove smo ispunili svojim zavežljajima,

zelene autobuse svojim loše zbrinutim ranjenima,

buldožere svojim sjećanjima, lađe teretom svoje

šutnje,

svijet svojim strahovima.

Onda smo sjeli gdje nitko ne sjeda,

semafori su se ugasili, poštanski sanduci su bili razbijeni.

Ležimo u malom parku do kojeg smo dopješačili, moleći se

da ovdje ni od koga ne strahujemo,

suzdržavajući se od igranja svojim telefonima

da ne prestrašimo susjede,

da smijeh ne pobrkaju s grmljavinom,

sa zvukom auspuha motocikla, s petardama

tinejdžera iz predgrađa.

S nama je grad /Imamo grad/ koji je napustio sadašnjost,

i dijete što hrani izgladnjelu životinju koja se zavukla u kut da ugine.

Ne možemo znati kad će se ono što oštetiše srušiti.

*

Zemlja će nas popušiti.

Duh će se tvoj uzdići poput kuće podignute na dimu cigarete,
i u svom će uzdizanju tijelo tvoje motriti
kao što ulična svjetiljka motri ruševine u ulici
prepunoj mnoštva.

Zemlja nas je popušila,

kad smo se povukli na površinu njezina zrcala dok
se kupala

u mlijeku galaksija

i oprezno koračali njezinim isparivanjima dok ne
stigosmo

do vatre,

gdje samo što ne postadosmo žrtvom požara u vodi koja ga je
gasila posrćući
vratolomno,

smjerno moleći da svršetak bude početak.

Nastavismo koračati dahom Zemlje

I otvorismo velika vrata u njezinoj magli, ne znajući
u što ulazimo.

Ugledasmo zao znamen četvrtaste sjajno-bijele fasade zgrade.
Prođosmo poput lutajućih pogleda kroz njezina vrata, crna
poput naših zjenica.

Prigušismo jecaje tek kad više pred nama nije bilo

rešetaka što grimizno odjekuju

da bi otkrile noževe u našoj šutnji.

U fotografijama namirisasmo vonj dendijâ i nakindurenih
žena,

i ugledasmo užurbano mnoštvo s tisuću strahova
što blistaju

u porama naše kože.

Jesmo li ušli u peć zato što oni koji nas vrijeđaju viču:

‘Zar u glavi

imate sasušenu balegu?’,

Ili samo hodamo ne znajući više da li pušimo

Ili umiremo od studeni,

idemo li naprijed ili natrag, dok nas budućnost okružuje

poput izgubljena prstena a mi smo njezin odsječen prst?

Otvorismo vrata a naš dah i magla udoše prije nas,

Velika magla poput pitanja što smo ih sa sobom nosili

dolinama, poljima i bolničkim hodnicima,

hitra poput tame, brža od naših oklijevanja,

dolazeći iz uličica gdje bolesni sjede na pragu,

besani kao što smo mi u zoru, sa zavojem na čelu

pijući lagani čaj

i proklinjući rane koje bole

kad se smiju.

U tom bijelom sljepilu ispružih ruku prema onome što ne

vidim,

opipavajući riječi zgnječene kao puž zgažen nogom
na cesti kojom ne hodimo,

na Suncu koje je iščezlo pošto je sagorjelo
naše oči

da nam pokaže tamu koju skriva.

Neke riječi koje kao ni naša tijela neće više rasti

Vratiše se da nas utješe poput nijemih pasa
ali uplašeni su slijepi i gluhi.

Duboko smo prodrli na šahovnicu, koja visi u svojoj golemoj
mračnosti.

Tko je ovaj put protivnik? Čija ruka udara? Na koje tlo ćemo
biti izbačeni?

*

Moje začepljene uši otvara rika.
Da se bar ničega ne bojim.
Od onoga što je malo želim ono najmanje. Ovaj svijet je za
me odveć.
Sretan sam kad se šuteći sjećam, tijelo mi se istančalo i
postalo zrakom.
Zaboravio sam imena ulica i jela, zaboravio sam svoje
pjesme.
Ne sjećam se što sam pročitao i kamo sam išao, što sam
vidio i namirisao,
gdje sam spavao i s kim, ni koliko vremena sam ležao.
Kažem sebi:

‘Sve je sa svim pomiješano.

Mirne vode će nam pokazati divote.’

Malo po malo će ova pješćana kiša ukloniti boju kojom je
večer obojena,
a prije no što vlak u tunel uđe,
u daljini iza koje daljine više nije nestat će
viseći most i luda bugenvilija
što se penje uz tvoje prozore,
kišobran kojem je vjetar skrhao rebra
nalik pauku komu je tanke nožice slomio plijen.
U zamućenom oknu vidjet ću svoje lice, kad mi ga mrak
odrazi.

blijedo i začuđeno, gladno poslije duga puta.
Od koga ću tražiti pomoć u nepodnošljivu mnoštvu?
Kako ću postati sam sebi svoj grad?
Kad god mi oči lutaju, vide se ubojice.
Moram se potruditi da nađem svog vlastitog umorenog.
Počet ću sa zrcalom.

*

Oko je rob onoga što vidi.
Tvoj te strah učinio slijepim,
mene je moja sljepoća oslobodila.

Stablo kojemu imena ne znam

Nijedno zvonce ne zvoni i nitko ne dolazi.

Jer zatvorio sam se, i odbacio ključ,

Koliko li je dana prošlo

a da mi nitko nije pisao, ni telefonirao.

Ni ja nikome nisam pisao ni telefonirao.

Ja, koga riječi muče i zavojima zamataju i od kojih vene,
obraćam ti se, o drvo, komu imena ne znam:

Ne marim za svoju glad i žeđ

dok sišem nježnost tvoga muka.

Došao sam tebi sâm da sjednem pod tvoj spokoj;

malen sam ja: porodi me cvijet u bjelini zaborava,

cvat me odijeva, lahor me na pogrebu ispraća;

ja ne milujem djevojke, niti one mene miluju,

i kao i ti ne znam svoje ime.

Riječi su moje siromašne,

kao dah dojenčeta uzlaze i spuštaju se

u magli drugoga jezika,

a moja koža ti se obraća:

Tisućama malenih usta zajedno s tobom upijam

svjetlost Sunca –

Sunca mojih djedova koji posijediše u djetinjstvu

kad ih strah prožme

ustrasene odmazdom ranjenih zmija;

nitko nije znao koliko će užas trajati

do kad će zmije plivati u vodi snova

dok grubost ne postane nježnom, a zalisci ne pobijele.

Moj djed je u mladosti ostario

zalutalo tane ga je paraliziralo, a liječili ga bolom:
nepomična, gola,
prekrivena pokrovom od kozje dlake,
zatvoriše vrata i prozore njegove zemljane sobe
i pustiše ose;
u kući svojoj, bijel pod travanjskim suncem
čekao je povratak koraka u svojim nogama.

Kao njegovo, kao tvoje, i moje je čekanje dugo,
mrtvo vrijeme moji su najplodniji sati:
jesu li sretni oni što ostariše u ovoj zemlji
u koju dođoh kao gost?
Sreća je ovdje bijela kao starost;
Vidim ustrašene kako se srde i viču,
a iza mojih crnih zjenica
dva božanstva kolju zaspalog zatočenika.
O drvo kojemu imena ne znam:
Svaki ustreptali cvijet nada je koja je stigla,
na krunu mojih sjedina spustiše se tvoje latice,
a od duga čekanja pobijeliše moji korijeni
kao kosa moje majke u crnoći godina;
šuteći ti se obraćam –
ja, čiji je strah postao tuga,
tebi, koga je ljepota iznenadila i procvala.

‘Da nije tri zadovoljstva u životu mladića’

Spasonosna misao što ju posreduje boljka.

Nema zrcala da vidim svoje lice i otklonim svoje bljedilo ili prigušenost svojih crta lica. Neću više brinuti. Nek na me side bezumni trenutak, kazna koju ne zaslužujem. Drhteći, lišen lukavosti, predajem se svojoj groznici.

Strah se moj stišao te šapnuh sebi:

Prevari život i živi uskraćen, bez sna, opijen.

Mladiću, kog ne poznajem, izmjeri usnama temperaturu mog čela, prije no što oko uvene i pogled slomi, prije no što se grlo osuši, pot izbije odajući sramotu i gorčinu. Žudeći srcem glas kojeg se ne čuje, lucidnošću što nastupa za prikritom tugom, spokojem koji nikad nisi oćutio – budi u vrućici koja sama prolazi, a ne talac što iščekuje svoje pogubljenje jer se najgore već dogodilo i on se raduje svršetku; budi pijanica čiji zubi trnu i koljena se tresu na studeni ožujskoj, budi onaj tko kratko spava da ga onda vlat trave pokosi.

Svršetak danā

*Prema Anselmu Kieferu,**za Elenu Lydiju Scipioni*

Preživjela je zmija medenih očiju i ispričala što se zbilo:
U našim spaljenim poljima jučerašnji dan me je nacrtao
pljuvačkom iz svojih usta na pocrnjeli zid kao na crnu školsku
tablu pred preplašenim učenicima. Ti si me vidjela kao sliku
oca moga, kako u fontanu smrti bacam svoje zadnje novčiće,
kako dugmad s njegova zelena kaputa zašivam na krzno mulja
u koji si zasijala sjemenke raspoređene u oblike riječi. One su
proklijale i procvale kad se svjetlost kao kiša spustila vruća
kao kajanje, i druga krv poteče zemljom. Trske izrastoše
poput jablanova, a mi njima nadsvodismo naše sklonište, i
preskočismo preko naših vena da zaplivamo u našem prvom
nebu. Jezik svoj zagnojismo gnojivom naših ostataka. Planine
se prometnuše u glave što su sazrele pod šakama neba, a
padine u obraze niz koje se cijedimo poput rastopljena leda, i
ondje gdje svaki od iščezlih pade na tlu izbi nikome dohvatljiv
cvijet, ili bljesnu zapaljena žigica prije no što učenik, žureći
napisati zadaću o zaboravu straha, pripravi usta da ugasi
njezin plamen.

Dugo ćemo pamtiti kakovi bijasmo prije ove žetve. Svaki od
nas posjetit će svoj grob, noseći na ramenu bič, za leđima srp
ili nož. Vrijeme bijaše igra. Oprostismo se od naših postelja
što ih naši snovi skršiše. Kockari nam ponudiše Mjesec što se
pretvori u prah među našim prstima. Štakori nam ponudiše
svoje oči da nam budu zvijezde. Glad zažari svoja sunca iza
naših čela. Knjige koje ne pročitasmo izliše se i zasjedoše na
naše vrijedove. Mnoge tišine prodriješe kroz naše zavoje. Nitko
ne progovori ni slova. Točke kojima zaključismo retke skočiše
na riječi, rasuše se nad njima i sva se značenja promijeniše.

Istančao si svoj bol.

Kao dječak, na granici, postavio si ga kao novčić
pod kotače vlaka
i djevojka koju si volio stavi ga oko vrata kao ogrlicu na
poljima.

Krijumčari te naučiše kako ćeš ga malo pomalo kovati
u tišini noći čekićima tatova
i kako ćeš svoje otiske kriti od drugih

Šutnjom si ga istančao, dugim hodanjem,
dok se nije stanjio i postao proziran
poput odrezana koji se izgubio na sagu vremena.
A kad si ga našao
bio je poput Mjeseca izjedenog ljubavlju,
te si ga ovjesio na nebo svoje duše
i bdio sam čekajući na ezan blagdanski.

*Tekstove Golana Hajija s arapskoga preveo
Daniel Bučan.*

Ovo more pripada Muhammadu Al-Khatibu

Ali, tko je Muhammad Al-Khatib? Samo da se zna: on je 20-godišnjak iz Hebrona. Htio je otići na more. Dugo je razmišljao kako doći tamo. U sadašnjim okolnostima, zamislimo da postoje dvije mogućnosti, dva mjesta na moru koja Muhammad Al-Khatib može posjetiti.

Prvo mjesto je more u Gazi. Tehnički, na more u Gazi danas mogu otići samo ljudi koji u Gazi žive. Kako Muhammad Al-Khatib može doći tamo? Prvo, mora krenuti prema mostu An-Nabi kako bi prešao granicu prema Jordanu koju kontroliraju Izraelci. On i njegovi prijatelji, od kojih će jednog Izraelci zaustaviti dok bude prelazio most prema Jordanu, odatle će krenuti prema zračnoj luci u Jordanu pa do zračne luke u Kairu. Ali prije toga Muhammad Al-Khatib mora dobiti vizu za ulazak u Egipat, što je vrlo teško, no vrijedi pokušati. To će Muhammad Al-Khatib i učiniti pa će uistinu dobiti vizu, kao i njegovi prijatelji, osim jednog čije ime stoji na popisu egipatske službe sigurnosti. Iz Kaira će krenuti prema Arišu, no jednog će prijatelja zaustaviti u egipatskoj zračnoj luci iako ima vizu, ali nije bio ljubazan prema egipatskim snagama sigurnosti. Muhammad Al-Khatib krenut će prema Rafi, gdje će naići na zatvoreni prijelaz i bit će mu naređeno da se vrati odakle je došao.

On može naći nekog tko će mu pomoći da uđe u Gazu kroz tunel, a to je u zadnje vrijeme, otkad je Egipat, potpomognut SAD-om i Izraelom, najavio rat jer se protivni tunnelima koji vode do Gaze, postalo vrlo teško. Međutim, nakon nekoliko dana putovanja, Muhammad Al-Khatib stići će na odredište, ali bez ijednog svog prijatelja, na more u Gazu, oko pet sati popodne 1. rujna 2016. i imat će punih sat vremena

prije nego što padne mrak, a s njime i teške izraelske bombe. Ali tih sat vremena vrijedi. Može se gledati i kao šezdeset minuta ili tri tisuće šesto sekundi, što je beskrajno vrijeme. Tko je prije mogao računati do 3.600 osim valova mora?

Drugo mjesto je more u Jaffi. U sadašnjim okolnostima možemo zamisliti da postoje dvije mogućnosti kako doći tamo.

Prvu mogućnost pružaju otac Muhammda Al-Khatiba, njegov stric, rođak ili bilo koji njima blizak prijatelj ili jedan od njihovih poznanika koji ima 'otvorenu liniju' s nekim na visokom položaju u Palestinskom nacionalnom tijelu ili neki agent na nižem položaju koji izraelskim vlastima daje informacije. Ta linija omogućit će Muhammmadu Al-Khatibu dozvolu za ulazak u prostor pod kontrolom Izraela, izuzev područja 'D', od sedam ujutro do sedam navečer, dajući mu priliku da posjeti more. Ali što s njegovim prijateljima? Pa oni su mu prijatelji i oni će dobiti dozvolu, osim jednog čije je ime na popisu palestinske službe sigurnosti. Tog jutra 1. rujna 2016. krenut će zajedno kako bi bili na čelu reda dok čekaju na kontrolnoj točki Betlehema. Možda će ih malo zadržati, jednog od njih neće pustiti unatoč dobivenoj dozvoli, bez ikakvog razloga. Oko 5 sati poslije podne, nakon što su ih zaustavili, provjerili i jednog uhitili tu, pa kasnije provjerili i drugog uhitili tamo, Muhammad Al-Khatib stići će do Jaffinog mora. To nije naziv mora, to je metafora jer Jaffa je kilometrima udaljena. Imat će punih sat vremena, uz jedan sat za povratak, prije nego što mu istekne dozvola. Ali tih sat vremena vrijedi. Može se gledati i kao šezdeset minuta ili tri tisuće šesto sekundi, što je beskrajno vrijeme. Tko je prije mogao računati do 3.600 osim valova mora?

Druga mogućnost jest da je otac Muhammda Al-Khatiba mrtav, kao i njegov stric, rođak ili bilo koji njima blizak prijatelj ili poznanik koji ima 'otvorenu liniju' s

nekim na visokom položaju u Palestinskom nacionalnom tijelu ili agent na nižem položaju koji pruža informacije izraelskim vlastima. Ali živ je susjedov sin kojem nikada nisu bile potrebne te 'linije' kako bi ušao 'unutra', gdje radi bez dozvole i zna kako se tamo može doći bez dozvole. I tako će Muhammad Al-Khatib cijelu noć provesti sa susjedovim sinom da bi naučio ilegalne načine kako doći do mora.

U sadašnjim okolnostima možemo zamisliti da postoje dvije mogućnosti za krijumčarenje.

Prva mogućnost je putovanje u automobilu sa žutom registracijom. Prijatelj Muhammada Al-Khatiba ima sličan automobil i sličnu želju za odlaskom na more. Tako će jednog ranog jutra Muhammad Al-Khatib krenuti u pratnji svojih prijatelja, osim jednog za kojeg nije bilo mjesta u autu, iz Hebrona prema dolini vatre, osim još jednog koji ima strašnu mučninu zbog krivudave ceste. Nakon što prođu dolinu, iz svojih torbi izvući će sunčane naočale i male kape slične onima koje nose stanovnici, namjestiti ih na glave i krenuti prema granici tunela u trenutku najveće gužve, dok doseljenici s juga idu na svoja radna mjesta u Jeruzalem. Budući da vojnici doseljenike ne vole ometati ni zadržavati od posla, puštaju automobile, među kojima je i naš automobil, da prođu bez zaustavljanja i pokazivanja osobnih dokumenata. Međutim, na pola puta do mora auto se pregrijao i nakon dva sata uzaludnog hlađenja, dva prijatelja ostat će kod auta dok će se Muhammad Al-Khatib ukrcati na autobus prema moru. Oko pet sati popodne Muhammad Al-Khatib doći će na more 1. rujna 2016. i imat će punih sat vremena prije putovanja autobusom prema Hebronu, za vrijeme gužve, kako ga ne bi primijetili. Ali tih sat vremena vrijedi. Može se gledati i kao šezdeset minuta ili tri tisuće šesto sekundi, što je beskrajno vrijeme. Tko je prije mogao računati do 3.600 osim valova mora?

Druga mogućnost je da Muhammad Al-Khatib na cijelom području Hebrona ne uspije naći prijatelja koji ima automobil sa žutom registracijom. On i njegovi prijatelji morat će slijediti drugi krijumčarski put koji zahtijeva dugu šetnju do mora. Muhammad Al-Khatib spreman je prije zore krenuti sa svojim prijateljima. Taj put vodi ih na jug, a ne na sjever prema Ramadinu. Put se proteže između golih brda, duž zida koji se još uvijek gradi, a na čijim se dijelovima nalazi i bodljikava žica. Muhammad Al-Khatib i njegovi prijatelji izaći će iz ukradenog auta kojim su došli i krenut će prema bodljikavoj ogradi do koje će stići svi osim jednog koji je tijekom trčanja izgubio cipelu po koju se vratio. Tijekom preskakanja ograde jednom od njih zapet će hlače o žicu i rastrgati se sve do stražnjice, krv će mu teći niz cijelu nogu pa će i on zaostati za njima. Muhammad Al-Khatib ne smije više zakasniti jer će biti uhićen pa nastavlja trčati prema bijelom minibusu čiji je vozač iz Rahta i čeka ga širom otvorenih vrata. Čim Muhammad Al-Khatib uđe u bus, vozač najbrže moguće napušta mjesto. Ali cijena je visoka, a Muhammad Al-Khatib ima dovoljno novca samo za prvu trećinu puta. Morat će stopirati da bi besplatno stigao na more, kako bi stigao 1.rujna 2016. do pet sati poslije podne i imao jedan puni sat prije nego što opet bude stopirao besplatan prijevoz prema Hebronu. Ali tih sat vremena vrijedi. Može se gledati i kao šezdeset minuta ili tri tisuće šesto sekundi, što je beskrajno vrijeme. Tko je prije mogao računati do 3.600 osim valova mora?

Stojeći pred morem, Muhammad Al-Khatib moći će napokon zaurlati na sav glas: 'Ovo je moje more!' U sadašnjim okolnostima možemo zamisliti da postoje dvije mogućnosti, dva odgovora mora.

Prva mogućnost jest da more, čim vidi Muhammada Al-Khatiba kako trči i više (na arapskom, naravno), u njegovim rukama ugleda nešto nalik nožu pa se preplaši.

More će pomisliti da ga Muhammad Al-Khatib želi ubosti. Vijest o mladićima iz Hebrona osumnjičenima za planiranje ubojstva nešto je spram čega more ne može ostati ravnodušno. More će nazvati policiju i obavijestiti je o tom urlanju i trčanju. Ali prije dolaska policije, dok vrijeme leti kao i Muhammad Al-Khatib, more će skočiti prema njemu da ga zaustavi, gurnuti ga na pijesak, a potom će ga opet uvući u svoje dubine kako bi izbjeglo opasnost. Nažalost, Muhammad Al-Khatib će tijekom toga umrijeti.

Druga mogućnost jest da more, čim čuje urlanje Muhammad Al-Khatiba (na arapskom, naravno), otvori svoje srce jer to je Jaffino more koje dugo nije čulo arapski te će u ispruženim rukama Muhammada Al-Khatiba, koji trči prema njemu, ugledati nešto nalik remenu kojim će se vezati. Ali, kao ni uši i oči ljubavnika, more ne može krivo razumjeti što njegov ljubavnik misli. Kao u ljubavi, kad jedan izjavi da je onaj drugi njegov, drugi mora reći istu stvar.

Kada more čuje plač Muhammada Al-Khatiba: 'Ovo je moje more!' odgovorit će: 'Ti si moj.' I more neće dopustiti Muhammadu Al-Khatibu da ga ikad više napusti.

Sarapskoga preveo Mustafa Alajbegović.

Nismo bili gladni

Nismo bili gladni te večeri kad je otac ušao u našu mračnu sobu i rekao majci: 'Ubio sam ga.' Koga? Nismo znali. Zašto, ni to nismo znali. Jedino znam da sam u tom trenutku prema ocu osjetio ljubav kakvu nikad prije nisam osjetio. Kad sam ga pogledao, žile su mu bile nabrekle, glas stalozen, a odjeća umrljana krvlju.

Sjećam se da je majka nakon kratke šutnje i nakon što su joj se licem raširili strah, jad i nada, skrenula pogled prema starijem bratu i uporno ga gledala. Mlađi brat je zaplakao, ali to je bilo drukčije od njegova uobičajenog plača. Otac je zatražio od majke da mu priredi čistu odjeću iako je imao samo košulju koju je nosio na sebi i dvoje hlača. Čuo sam nekoć da je jedne od tih hlača dobio na poklon od brata kojeg nikad nije vidio. Sjedio je na jedinom stolcu u sobi i pušio dugačku, tanku cigaru kakvu nisam nikad vidio. Nije gledao u nas, već je promatrao pojedinosti po sobi. Obično bi me obuzela strepnja kad bi to činio jer bi ubrzo uslijedila pljuska, udarac nogom ili psovka. Ali te večeri pogled mu je bio drukčiji, mogli su se vidjeti mir i spokoj što nikad prije nisam zamijetio. Nisam znao da taj osjećaj postoji i na koncu svi smo ga osjetili, osim možda mlađeg brata. Od te večeri sve će se promijeniti. Otac neće biti prisutan. Neće biti dio naših života. To je čovjek kojeg su uništila sjećanja.

U sobi je vladala grobna tišina, kao da naši pokreti nikad neće biti zaboravljeni, kao da postoji knjiga u koju se bilježi i najmanja kretnja – trljanje očiju, promjena položaja sjedenja ili češkanje brade. Činilo se da ti pokreti ne priliče ovim teškim trenucima, a mi kao da smo time željeli odagnati nelagodu. Majka je uvijek govorila da je soba mala i sad razumijem što je mislila. Sjedili smo i slušali kako ona iza

nas stavlja nešto, nisam znao točno što, u šuškvu plastičnu vrećicu. Možda je stavljala neke očeve časopise koje je skrivao i nikome nije dopuštao da ih dira. Čuo se samo zvuk tog nečeg. Vani su se dvojica ljudi svađala, ali sumnjao sam da će jedan od njih udariti drugoga. Sutra ujutro idem u školu. Vjerojatno će me majka po običaju upozoriti da ne spominjem što se navečer dogodilo, a ja ću je naravno poslušati i sakriti obiteljske tajne iza svoje grubosti. Čak ni svom prijatelju nisam ispričao ni najmanji detalj našeg života. Često me pitaju, i ljudi koje poznajem i koje ne poznajem: 'Čime ti se otac bavi?' 'On je biznismen', odgovorim. Ponekad uslijedi smiješak koji mi se ne dopada, ali najčešće ne bude komentara. Međutim, nekad je stvar malo kompliciranija: 'Zašto ti je plavo ispod oka? Tko te udario?' Tad ponovim točno ono što me mama naučila, i svaki put prevedim da moj odgovor ostavlja mjesta sumnji: 'Pao sam s bicikla.' Ako čujem: 'Ali ti nemaš bicikl', ponekad prešutim i udaljim se, a katkad me obuzme nešto, ni sam ne razumijem što, pa nasrnem na osobu ispred sebe. Stariji brat često me dođe braniti, pa sve dobro prođe. Mi zaista nismo velika ili bogata obitelj, ali smo poznati po grubosti. Zbog toga nas djeca vrijeđaju govoreći bratu i meni da smo luđaci. I stvarno smo bili luđaci. Sjećam se, jednom mi je neki dječak opsovao oca. Zgrabio sam ga rukama za vrat i stiskao svom snagom, sve jače i jače. Nisam bio ljut. Njega je jako boljelo, a mene nije bilo briga. Djeca su se okupila oko nas. Neki su govorili da ga pustim, ali nitko se nije smio umiješati. Nastavio sam ga stizati dok nije učinio ono što sam tražio od njega. Naredio sam mu da govori kao mala curica i preklinje me da ga pustim, a kad sam ga pustio, briznuo je u plač i ridao pun mržnje. Poslije toga tjedan dana nije dolazio u školu. Odonda su ga svi zvali 'Suzana'. Kad nas netko zlostavlja, spopadne me osjećaj koji ne razumijem. Padne mi mrak na oči i sve vidim usporeno. Pretvorim se u malu surovu životinju koja ne bira veličinu,

dob ili mjesto. Navalim na tog koji me gnjavi i ne puštam ga dok gorko ne zaplače.

Neki dan me jedan dječak upitao odakle nam majka nabavlja hranu. Kad sam se vratio doma, spome-
nuo sam joj što se dogodilo. Mama me pljusnula i rekla polako,
zastajući nakon svake riječi, kao da svaka za sebe čini rečenicu:
'Sutra. U školi. Nađi. Tog dječaka. I udari ga.' Zatim je dodala:
'Ili se ne vraćaj doma.'

Otac je skinuo košulju i dodao je majci. Ti-
jelo mu je bilo snažno i čvrsto. Imao je stare ožiljke od ozljeda
za koje ne mogu ni zamisliti kako su nastale. Stalno sam gledao
te tragove na njegovim leđima, ali se nikad nisam usudio pitati
kako ih je dobio. Svijet moga oca okrutan je i brutalan, u njemu
nema mjesta za suvišna pitanja. To je svijet muškaraca kojima
je svejedno. Majka je ocu vratila košulju nakon što je vodom i
sapunom oprala krv. Obukao ju je i dalje sjedeći na stolici. Bila
je mokra, ali činilo se da mu to ne smeta. Ja mrzim nositi mo-
kru odjeću, osobito čarape. Ponekad mi mama ujutro zna obuti
vlažne čarape jer ih je oprala prethodnu večer, dok sam spavao.
Odem iz kuće mrzovoljan i kad izađem iz naše ulice, skinem
čarape i stavim ih na sunce. Ponekad se to oduži. A katkad
me vidi mehaničar na kraju ulice pa mi kaže da ih donesem.
Donesem mu čarape i tad moram obuti cipele bez čarapa, a to
me još više izjvcira. On ih stavi na veliki usijani lim pa se za
tren osuše. Kad ih obučem budu suhe i tople i bude mi ugodno.
Starijem bratu ne smetaju vlažne čarape pa on nastavi u školu,
ali ne kaže majci da ja svoje skidam i sušim. Majka obično radi
nešto u kutu sobe.

Otac i dalje sjedi na stolcu, ali sad pod pa-
zuhom drži plastičnu vrećicu. Svi sjedimo, a majka stoji prekri-
ženih ruku. Majka je lijepa. Lijepa je i elegantna bez obzira na
ono što ljudi govore. Stajala je tako kao da čeka da isprati gosta
nakon šalice kave ili kao da očekuje objašnjenje ili naslućuje

da će se nešto dogoditi. Stariji brat je uvijek bio mudar i znao kako i što treba raditi. Gledam ga sad kako se vrpolti, kao da mu je dosta ili kao da ga je netko napao, pa se više ne može suzdržati. Otac sjedi, ne miče se. U takvim trenucima majka mu obično pripravi šalicu čaja, ali sad stoji nepokretna. Brat se malo uspravio i obgrlio koljena rukama. Nisam naviknuo da tako sjedi. Otac i dalje šuti. Mladi brat više ne plače. 'Hajde, tata', reče stariji brat.

Otac se polako okrenuo oko sebe, kao da ne shvaća otkud dopire taj glas, kao da ga uopće ne prepoznaje. Mi smo rijetko razgovarali pred ocem pa nije nemoguće da nije razlikovao naše glasove, ali bilo je jasno da je brat rekao: 'Hajde, tata.' Kad se sad toga sjetim, prođe me jeza. Siguran sam da se otac iznenadio, ali to se na njemu nije moglo vidjeti. Ponašao se kao da se takvo što dogodilo već stotinu puta ili kao da se to podrazumijeva i da je posve prirodno.

Ustao je sa stolca i pogledao oko sebe. Bacio je pogled na mlađeg brata i mene. Otišao je do starijeg brata, zastao na trenutak, a zatim ga pljusnuo. Očeva je pljuska bila tako snažna da bi ti zujalo u ušima, gorjeli bi ti i bridjeli obraz, uho, a ponekad i oko. Mama i brat se nisu pomaknuli dok se otac nije smirio. Otišao je do željeznih vrata i lagano ih zatvorio za sobom.

Te večeri majka je malo plakala. Brat i ja se nismo poigrali prije spavanja u tišini, kao što to obično činimo. Te večeri zaspao sam bez brige, a mladi brat nije mnogo plakao. Prije spavanja majka je rekla starijem bratu da uzme stolac, proda ga na tržnici i odmah donese novac. Rekla nam je i da sljedećeg dana nećemo ići u školu i da ćemo biti slobodni nekoliko dana jer idemo posjetiti ujake. Dodala je da moramo paziti jedni na druge i govoriti da je otac na putu.

Ne znam zašto sam te večeri osjetio ljubav prema ocu. Kad sad sve to gledam, mislim da sam osjetio da

je to čovjek koji je pokazao svoje pravo lice i shvatio da život koji je nastojao voditi nije bio za njega. Da, te sam večeri volio tog čovjeka koji je bio pobjednik u svom porazu i nespojiv s normalnim životom. Volio sam ga jer sam u sebi znao da više neću patiti zbog njegovih strahova i demona, a on će ostati sam, na cesti, i zauvijek patiti.

Sjećam se da sam sljedećeg dana tražio očeve časopise, ali ih nisam pronašao. Tijekom godina počeo sam shvaćati da postoje ljudi koji su doživjeli strahote kojih se ne mogu osloboditi. Moj otac je jedan od njih. To je u njima, u svakom udahu, treptaju oka, zalogaju najdražeg jela. Njihov je opstanak samo produljenje jada koji nitko ne zaslužuje, a život s njima stalno je podsjećanje da strahote postoje i ovdje i tu i tamo. U blizini su, vrebaju iza svakog ugla.

S arapskoga prevela Milica Sturz.

Smrt je težak posao

Dva sata prije smrti Abd al-Latif as-Salim zadnjim je snagama pogledao u oči svoga sina Bulbula kao da želi iznuditi njegovo iskreno obećanje i molio je da ga zakopaju na groblju u selu Anabiyya¹. Nakon dugo vremena njegove će kosti ležati blizu praha njegove sestre Leile, kako je rekao, i umalo dodao, blizu njezinog mirisa, ali nije bio siguran zadržavaju li pokojnici isti miris nakon četrdeset godina. Tih par riječi bile su njegova zadnja želja te nije dodao ni riječ koja bi se mogla krivo protumačiti. Odlučio je šutjeti u svojim zadnjim satima. Zatvorio je oči ignorirajući ljude i utonuo u sebe sa smiješkom na licu. Prisjetio se lica Nevin, njezinog osmijeha, mirisa i golog tijela omotanog crnom abajom², kako pokušava letjeti kao leptir. Prisjetio se kako su mu u tom trenutku oči blistale, srce je snažno lupalo, koljena su se tresla, odnio ju je u krevet, nezasitno poljubio i prije nego što se prisjetio svakog trenutka te noći, izdahnuo je.

U trenutku rijetke hrabrosti, pod utjecajem oprostajnih riječi i očevih zamagljenih, tužnih očiju, Bulbul se držao nepokolebljivo i bez straha te je obećao ispuniti očevu zadnju želju. Iako je ta želja bila jasna i jednostavna, bila je vrlo težak zadatak.

Normalno je da čovjek koji pobuđuje sažaljenje i zna da će za par sati umrijeti bude slabšan i traži stvari koje je teško ispuniti. Isto tako je normalno da ga krhak čovjek,

1 Anabiyya – gradić u provinciji Alep.

(Napomena: Sve bilješke su opaske prevoditeljice/a.)

2 Abaja – duga, crna, ženska haljina koja se nosi iznad odjeće i prekriva cijelo tijelo osim glave, stopala i ruku.

kao što je Bulbul, ne odbije. Zadnji trenutak je uvijek emocionalan, često neprikladan za razmišljanje. U njemu nema mjesta za racionalno odlučivanje dok vrijeme postaje sve važnije. Za preispitivanje prošlosti i konačni obračun potrebni su mir i duboko razmišljanje, što ljudi na samrti ne mogu imati. Oni žure zbaciti svoj teret i preći na drugu obalu gdje vrijeme nema vrijednost.

Bulbul je požalio što nije bio dovoljno odlučan. Trebao je objasniti ocu koliko je teško ispuniti tu zadržanu želju u ovakvim vremenima kada su mrtvaci posvuda, bez identiteta pokopani u masovnim grobnicama. Čak i u bogatim obiteljima sprovodi su se skratili na par sati. Smrt više nije ličila na karneval kojim se pokazuje visina statusa. Nekoliko ruža, par ljudi koji zijevaju u polupraznoj sali, čitanje nekoliko stihova *Kurana* tihim glasom i tako sve završava.

Bulbul je pomislio kako tihi sprovod uklanja strahopoštovanje prema mrtvima. Tada su prvi put svi jednaki ispred smrti te rituali nisu bitni. Siromasi i bogataši, visoki časnici i redovni vojnici, vođe naoružanih grupa, borci, ljudi bez identiteta, pokopani su u malim procesijama koje bude suosjećanje. Smrt više nije budila tugu, već je bila spasenje koje izaziva ljubomoru živih.

Što se tiče Bulbula, stvari su stajale drugačije. Leš oca bio je teško breme. U pogrešnom i emocionalnom trenutku obećao je ocu da će ga zakopati u grob svoje tete Leile koju nije ni upoznao. Mislio je da će ga otac zamoliti da se pobrine za novu ženu Nevin i osigura joj pravo vlasništva nad obiteljskom kućom. Od kuće je nakon zračnog napada čitava ostala jedino spavaća soba u kojoj je njegov otac proveo zadnje dane ljubavi s Nevin prije izlaska iz područja 'S' uz pomoć pobunjenika.

To je bio dojmljiv trenutak koji Bulbul neće nikad zaboraviti. Dovelu su oca čistog i bilo je očito kako su se dobro brinuli o svom prijatelju koji je odlučio ostati s njima

iako je opsada područja trajala više od tri godine. Srdačno su se oprostili s njim, toplo ga poljubili i pozdravili. Poručili su Bulbulu da se dobro brine o ocu i u tren oka nestali kroz dobro čuvani stražnji put, otvoren prema vrtovima koji vode u područje. Otac ih je posljednji put ispratio očima. Pokušao je podići ruku i mahnuti im, ali nije uspio. Bio je gladan i iscrpljen te je izgubio više od pola svoje težine. Kao ni ostali ljudi pod opsadom, mjesecima nije pojeo cijeli obrok.

Rozo tijelo ležalo je na nosiljci u općoj bolnici. Doktor je rekao Bulbulu da svakodnevno umire puno ljudi i da može biti sretan što mu je otac doživio starost. Bulbul ipak nije bio sretan, ali je shvatio poantu njegovih riječi. Osjećao je nelagodu zbog teškog položaja. Ceste grada puste su iza osam sati navečer, a morao je preuzeti leš sutradan prije podneva. Mjesto u mrtvačnici ne smije se zauzimati predugo zbog mnogobrojnih leševa vojnika koji stižu u ranim jutarnjim satima s periferije Damaska gdje bitke ne prestaju.

Bulbul je izašao iz bolnice oko dva ujutro. Pomislio je kako njegov otac ima čitavu obitelj i da se svi moraju pobrinuti da ispune njegovu zadnju želju. Potražio je taksi koji će ga odvesti do kuće njegova brata Husayna kojeg od jučer nije uspio dobiti unatoč mnogobrojnim pokušajima. Mislio mu je poslati poruku, ali obavijest o smrti roditelja putem poruke izraz je nepoštivanja. Takva vijest mora se reći licem u lice, a bol i tuga moraju se podijeliti.

Čuvar bolnice pokazao mu je gdje može pronaći taksi. Odlučio je ne razmišljati o bliskim pucnjevima, ubrzao je korak, stavio ruke u džepove i oslobodio se straha. Hodanje ove zimske noći posebno je opasno jer noćna straža ne prestaje patrolirati, ceste su pune naoružanih nepoznatih ljudi, u većini kvartova nema struje, a betonski blokovi izdižu se ispred sigurnosnih postaja i zauzimaju većinu ceste. Nitko osim stanara tih područja nije mogao znati u kojim je prola-

zima dozvoljeno kretanje, a u kojima zabranjeno. Vidio je u daljini nekoliko muškaraca koji su se okupili oko limene kante pune zapaljenih cjepanica. Pomislio je kako su to vjerojatno vozači koji su zapeli na putu i čekaju jutro da bi se vratili svojim domovima. Skoro je iscrpio zadnju kap hrabrosti baš kada je naišao na taksista koji je glasno slušao pjesmu Umm Kulthum³ i dogovorio se s njim na brzinu bez cjenkanja.

U početku je šutio, ali htio se osloboditi straha i nakon nekoliko minuta rekao je vozaču kako mu je otac umro prirodnom smrću u bolnici prije sat vremena. Vozač se nasmijao i ispričao da su mu trojica braće i njihove djece poginuli u bombardiranju prije mjesec dana. Obojica su zašutjeli. Priče nisu bile nimalo usporedive. Bulbul je očekivao sućut vozača koji je bio drag prema njemu i nije otišao dok se nije uvjerio da je s njim sve u redu. Husayn je otvorio vrata i čim je vidio da Bulbul stoji ispred njega u ovo doba, sve mu je bilo jasno. Nježno je zagrlio brata, uveo ga u kuću, poslužio mu čaj, ponudio mu da opere lice i obećao da će se pobrinuti o svemu – odijelu za pokojnika, potrepštinama za sprovod i obavještanju sestre Fatime.

Bulbul je osjetio olakšanje i hrabrost. Veliki teret pao mu je sa srca i zaboravio je kako je Husayn ignorirao činjenicu da im je otac u bolnici. Bitno je da neće ponovno nestati i iznevjeriti ga. Bulbul je vjerovao da je Husayn sposoban dobro se snalaziti u takvim situacijama jer je ipak promijenio nekoliko zanimanja što mu je pomoglo skupiti iskustvo. Osim toga, jako puno mjesta je dobro poznao.

Husayn je rastavio sjedala kombija bez odgađanja, namjestio ih da izgledaju poput otvorenog kovčega i rekao: 'Stavit ćemo leš na suvozačko mjesto, bit će dovoljno

3 Umm Kulthum (1898.–1975.) – egipatska pjevačica, glumica i spisateljica tekstova, znana kao Zvijezda Istoka.

mjesta kako bismo svi putovali udobno. Mislio je na Bulbula i sestru, ali ako je njihov šogor bio željan pridružiti im se, ne bi im smetao. Ipak su brzo odustali od te ideje. Ljudi više nisu osjećali potrebu ispuniti obavezu prema čovjeku čiji će leš proći stotine kilometra kako bi došao do svog posljednjeg počivališta.

U sedam sati ujutro Husayn je završio posljednje pripreme prije puta – pokupio je sestru iz njezine kuće i skinuo registarske tablice kombija koji mu je služio kao poslovno vozilo do Džaramane⁴. Uz pomoć svog prijatelja autoelektričara stavio je improviziranu oznaku ‘hitne pomoći’ i sirenu. Kupio je osvježivač zraka jer je procijenio da će zatrebati na dugom putu i nazvao prijatelja koji mu je nabavio četiri velika komada leda. Iako su zamolbe bile zahtjevne, njegovi su se prijatelji digli prije zore, izrazili mu sućut i pomogli mu da se pripremi za put.

Još im je samo trebao potpis direktora bolnice koji ne dolazi na posao prije devet ujutro. Čekali su ispred vrata bolnice, ali ih je direktor mrtvačnice zamolio da odmah odnesu leš oca u kombi jer je nova grupa leševa čekala na hladnom podu, a zamrzivači su bili pretrpani.

Bulbul se nije usudio pridružiti Husaynu u mrtvačnici. Hodnici su bili puni tužnih i mračnih lica žena i muškaraca koji su čekali preuzeti leševe svojih voljenih. Medicinski tehničar uputio ga je da traži u južnom krilu mrtvačnice. Umalo je povratio dok je otvarao prenatrpane škrinje. Konačno je našao svjež očev leš nakon što je izgubio nadu da će ga ikada uspjeti naći. Stotine leševa ležale su zaboravljene u ovom kaosu. Očito je bilo da mu je otac umro nedavno. Platilo je tri tisuće lira voditelju mrtvačnice kako bi dozvolio da mu medicinski tehničar pomogne oprati i srediti leš u kupaonici za

4 Džaramana – grad u južnoj Siriji, 10 kilometara udaljen od Damaska.

mrtvace koju već dugo nitko nije oprao. Prizor u mrtvačnici je bio grozan – časnici hodaju hodnicima, pričaju gnjevno i psuju pobunjenike strašnim riječima. Vojnici u punoj bojnoj opremi lutaju bez cilja dok im miris borbe izlazi iz kože. Dovožili su ranjene ili mrtve do bolnice. To zadržavanje bila im je prilika za kratki bijeg ili odgodu vraćanja tamo gdje ih čeka smrt. Sve je u ovom kaosu izgledalo blizu smrti.

Husayn je namjestio očev leš na suvozačkom mjestu kako mu ne bi odvrćao pažnju svaki put kada pogleda u retrovizor. Naredio je Fatimi da šuti iako nije rekla ni riječ, zbog čega je zaplakala još glasnije. Još od djetinjstva Husayn je volio zapovijedati dok je Fatima pokorno slušala. Ispunjavanje bratovih zahtjeva pruža joj osjećaj zaštićenosti i stabilnosti.

Husayn se naljutio na Bulbula kad je vidio kako se naslonio na zid u daljini i puši cigaretu kao da ga ništa ne zanima. Zatvorio je vrata kombija i zatim se vratio čekati kod ureda direktora bolnice koji je trebao potpisati osmrtnicu prije isteka zakonskog roka. Iako nije bio previše raspoložen brbljati s ostalima koji čekaju, znatizelja ga je nagnala da pita jednu gospođu kad dolazi direktor. Slegnula je ramenima i okrenula glavu. Husayn više nije pokušao razgovarati ni s kim, premda je mrzio čekati u tišini jer je smatrao da riječi olakšavaju bol. Osjetio je veliku napetost i skrivenu ljutnju u očima ljudi koji su ispunjavali hodnik. U devet sati ujutro direktor je potpisao papire. Husayn je rekao Bulbulu da odmah uđe u kombi a Fatimi je oštro naredio da prekrije leš dekama koje je donio iz kuće i zatim je ušutio.

Husayn ih je obavijestio kako ga je preuzimanje leša iz mrtvačnice koštalo deset tisuća lira i da su svi detalji upisani u maloj bilježnici. Nije dočekao njihov komentar i počeo je razmišljati o najkraćem putu za izlaz iz Damaska. U jutarnjim satima ceste su zakrčene, a gužve na mnogobrojnim kontrolnim točkama su ogromne i čekanje se može produlji-

ti satima. Husayn je razmišljao kao vozač kombija koji radi u prometnoj gužvi preko dana. Činilo mu se da je put preko Trga Abbasida⁵ najkraći unatoč lošoj reputaciji kontrole u tom području. Rekao je u sebi da je sama pomisao na prijelaz kroz Sab' Bahrat⁶ u centru grada noćna mora.

Odlučio je izaći iz Damaska preko Trga Abbasida i pokušao je voziti iza vozila hitne pomoći. Prva kontrola nije mu dozvolila da nastavi dalje, ali je tako barem prešao neku udaljenost. Sirene hitne pomoći mu nisu nimalo koristile jer ga nitko nije htio propustiti. Usred gužve i nereda Husayn je pomislio kako su u vrijeme mira pogrebne procesije u svima budile suosjećanje – automobili su se sklanjali u stranu, a pješaci su stajali i gledali s iskrenim suosjećanjem. Ali za vrijeme rata sprovod je bio nešto uobičajeno što je budilo jedino ljubomoru živih čiji se život pretvorio u agonično čekanje smrti.

Iznenadio se kad je vidio veliku kolonu vozila hitne pomoći na putu prema izlazu iz grada. Kroz male prozore mogli su se vidjeti lijesovi u pratnji vojnika. Husayn se pokušao uvući u kolonu, ali su ga bijesni vrisak i repetiranje puške ljutog vojnika natjerali da se vrati natrag. Kad se i zadnje vozilo hitne pomoći pridružilo koloni, vojnik je provirio kroz prozor, usporio, te naglo pljunuo Husayna i opsovao ga. Husayn je pogledao pljuvačku na ruci, suzdržao bijes i poželio zaplakati istog trena. Bulbul je šutio i okrenuo glavu kako ne bi uvrijedio brata još više. Fatima više nije htjela plakati. Iznenadila se kako su joj suze presušile. Odgodila je izraz tuge i gubitka za sprovod – najemotivniji trenutak oproštaja s pokojnikom.

Husayn je od malih nogu učio napamet stare izreke poznatih osoba, mudrosti, ajete iz Kurana i hadi-

5 Trg Abbasida – veliki trg u centru Damaska.

6 Sab' Bahrat – trg u centru Damaska.

se Poslanika⁷ iz jeftinih kalendara koje objavljuju dobrotvorne islamske zajednice. Koristio ih je u svakodnevnim razgovorima kako bi slušatelju ostavio dojam načitanosti. Nadao se da nije stvoren živjeti na marginama kao slušatelj, ali u ovom trenu, dok je gledao prema Trgu Abbasida zagušenog automobilima, osjetio je užasnu nemoć jer se nije mogao sjetiti niti jedne prikladne izreke koja bi razbila neugodnu tišinu što se nadvila nad Bulbulom i Fatimom. Htio je da zaborave na pljuvačku. Pokušao se prisjetiti izreke vezane uz smrt, ali ništa osim 'Živi su važniji od mrtvih' nije mu palo napamet. Ta mudrost nije mu se sviđala jer je kukavice često upotrebljavaju, ali danas je situacija možda drugačija, jer su 'mrtvaci važniji od živih'. Nastavio je razmišljati kako će uskoro svi poginuti i ta mu je misao davala iznimnu hrabrost zadnje četiri godine. Učinila ga je strpljivijim i pomogla mu je lakše podnositi poniženje vojnika i obavještajnih agenata na kontrolnim postajama. Gledao je na njih kao na ljude koji će umrijeti danas ili prekosutra ili najkasnije za par mjeseci. Ljude koji se neće vratiti svojim voljenima. To je bilo grozna, ali stvarna noćna mora čiji su zlokoban pritisak osjećali svi. Građani su gledali jedan na drugoga kao na buduće mrtvace. Tim osjećajima i pogledima omekšavali su sveopći gnjev koji je vladao.

Kombi se jako sporo micao usred kolone stotine automobila oko Trga Abbasida. Izdaleka su se vidjela tri automobila marke Suzuki sa zastavom u zraku. U prtljažnicima su bili stariji muškarc koji su pokušavali stvoriti prolaz. Jedan od njih je vikao jasnim i visokim glasom: 'Mučenici, mučenici, mučenici', i završavao ljutitim riječima: 'Otvorite put mučenicima, otvorite put mučenicima'. Ali nikog nije bilo briga. Automobili su se približili Husaynovu kombiju koji je pokušao izaći

7 Hadis – jedno od raznih poslanstava koje opisuje riječi, djela ili navike islamskog proroka Muhameda.

iz gužve. Rekao je da dolaze iz vojne bolnice Tišrin i dodao da si siromasi ne mogu priuštiti niti hitnu pomoć da ih odveze do groblja. Bulbul nije skidao pogled s čovjeka visokog glasa sve dok nije nestao.

Bulbul je pomislio kako nije sposoban pobjeći smrti – toj stravičnoj poplavi koja je okružila sve. Prisjetio se kada je na početku vlada preuveličavala sa sprovodima mučenika koji su poginuli u njezino ime. Na televiziji je orkestar za ceremonije svirao u čast mučenika, na svaki lijes postavljao se veliki buket ruža s imenom glavnog zapovjednika vojske koji je istovremeno bio i predvodnik oružanih snaga, buket ruža s imenom ministra obrane te buket ruža s imenima ratnih prijatelja iz odreda. Voditeljica emisije visokim glasom objavljuje ime i čin mučenika, te program emitira snimke kako članovi njegove obitelji s velikim ponosom izjavljuju da im je sin žrtvovao život za domovinu i zapovjednika. Uvijek su riječi *domovina* i *zapovjednik* bile obavezne na televiziji. Ali nakon nekoliko mjeseci nestali su orkestri, bukete ruža, zastave i emisije posvećene ponosu siromašne obitelji mučenika koji je žrtvovao svoj život za zapovjednika i domovinu. Nestao je i prestiž riječi mučenik. Bulbul je gledao grad koji sad nestaje i sjetio se kako su njegovi kolege voljeli pričati priče o nehajnom pronalasku leševa i njihovu pokapanju. Gnjevno su pričali o prenatrpanosti bolnica mrtvacima. Traženje leševa postalo je težak posao. Mnogo puta kad bi ih obavijestili da su im sinovi poginuli, obitelji su bile prisiljene ići na mjesto bitke tražiti tijela koja su bila pokopana u masovnim grobnicama ili su nestala ispod ruševina, željeznih kostura tenkova ili spaljenih topova. Čak su i te priče izgubile svoj sjaj i nitko ih više nije pričao. Najgora stvar što rat donosi jest rađanje neobičnih djela i pretvaranje tragičnih priča u uobičajene događaje. O tome je Bulbul razmišljao dok je gledao oca i osjećao se počašćenim – mrtvac je barem bio okružen svojom djecom, a nije bio izložen kao ostali

nesretnici. Umalo je ispričao Husaynu i Fatimi o posljednjim trenucima očeva života i iznenadio se što nije. Opustio se uvjeren kako je njihov put dug i da će biti vremena za razgovor o pokojniku i prisjećanje na lijepe trenutke.

Husayn se naljutio na sebe jer mu nakon dvadeset godina učenja izreka i mudrosti niti jedna nije pomogla da izrazi svoju nevolju u gužvi. Recitirao je nekoliko izreka o različitim temama poput manjka vjernosti, nade i izdaje prijatelja. Smatrao je kako je ponavljanje tih mudrosti dobra vježba za pamćenje i da će mu možda biti potrebne za par sati. Prisjetio se stihova Ahmada Shawqija⁸ i recitirao plemenito snažnim glasom: *Postoje vrata do crvene slobode na koja svaka krvlju umrljana ruka pokuca*. Teško se sjetio sljedećeg stiha: *Zauvijek živi između rupa*. Pomiješao je pjesmu Ahmada Shauwqia i pjesmu Aboul-Qacema Echebbija⁹ u kojoj se kaže: *Ako jedno-ga dana narod poželji živjeti, tada će sudbina odgovoriti na poziv*. Volio je tu kombinaciju i nije ga bilo briga što je bila pogrešna. Imao je želju kombinirati pjesme iako se nisu rimovala. Već je desetke puta pročitao te pjesme u kalendarima, jako ih je volio i njima je vrijeđao kukavice. Nastavio je recitirati nepotpune stihove tihim tonom kao da je nasljednik oca pobunjenika. Bulbula nije bilo briga. Bilo mu je dovoljno što je proveo zadnja tri mjeseca s ocem pričajući o svemu. Fatima je shvatila situaciju kao zakašnjelo mirenje između oca i Husayna. Poželjela je blagosloviti ga, ali teška Bulbulova šutnja ju je spriječila. Odlučila je čekati prikladnu priliku da izrazi svoje mišljenje o dugom raskidu odnosa između oca i Husayna, koji je prolazio kroz različite faze. Iako su se ponekad zbližavali i pokušavali

8 Ahmad Shawqi (1868.–1932.) – egipatski pjesnik i laureat, zvan Princom poezije.

9 Aboul-Qacem Echebbi (1909.–1934.) – tuniski pjesnik, napisao himnu Tunisa.

okrenuti novu stranicu, njihova veza se nikada nije vratila na početak kad je Husayn bio miljenik obitelji.

Vojnik na zadnjoj kontrolnoj postaji prije izlaza iz Damaska nabrzinu je pregledao papire i dozvolio im da prođu. Tog je dana mnogo leševa napustilo grad i mnogo ih je ušlo u njega. Taj prizor je postao mučan vojnicima koji su tonuli u blato koje je predviđalo njihovu skorbu smrt, dok su oni usred ovog pakla htjeli zaboraviti na sve.

Husayn nije gledao na sat, izdahnuo je duboko, uspio izaći iz gužve Trga Abbasida i Damask je ostao iza njih. Trebali bi stići do Anabiyye prije ponoći. Fatimi i Bulbulu se vratio optimizam dok su još jednom pregledavali potrepštine za put, metalne boce za vodu, cigarete, osobne iskaznice i preostali novac.

Bit će pokopan u prikladno vrijeme, a leš neće istrnuti na ovoj hladnoj zimi, rekao je Bulbul u sebi. Imali su sreće što nije preminuo u osmom mjesecu kada muhe proždiru mrtvace. Smrt dolazi samo jednom, ali ponekad zna biti teško breme živima. Velika je razlika između starca koji umire u svom selu među voljenima blizu groblja i starca koji umire par stotina kilometara od njega. Brige živih drugačije su od briga mrtvih. Nitko ne voli gledati čovjeka kojeg voli kako propada, već želi da izgleda što ljepše. Ta zadnja slika ne može se izbrisati iz pamćenja. Ona predstavlja čovjekov kraj. Tužno biće izgleda tužno kad mu se mišići opuste, a mračno biće ne gubi svoje mračne crte. Često zadnja slika nalikuje prvoj slici rođenja.

Na kontrolnoj postaji na izlazu iz Damaska prije skretanja prema međunarodnom putu, vojnik je pokazujući rukom pitao što je ispod deke. Bulbul je odgovorio mirno: 'Leš oca.' Ponovio je pitanje i pokazao prstom na veliku hrpu deka, a Bulbul je dao isti odgovor. Vojnik je pokazao Husaynu da stane kod linije za pregledavanje gdje su u redu čekala vozila

javnog prijevoza. Oko njih se kretao dvadesetogodišnji vojnik koji je u ruci držao uređaj za otkrivanje eksploziva. Vojnik je napustio postaju i ušao u preuređenu sobu koju su vojnici koristili istovremeno kao ured i spavaću sobu. Nakon nekoliko minuta časnik je zakoračio prema kombiju, naglo je otvorio vrata i naredio im da otkriju leš. Bulbul je odmaknuo deku s lica oca koji je još uvijek bio svjež i očigledno odnedavno mrtav. Grubim tonom zatražio je papire leša i Fatima mu je dala osmrtnicu, koju su potpisali direktor opće bolnice i direktor mrtvačnice, te osobne iskaznice. Pregledao je iskaznice i na njihovo iznenađenje zatražio iskaznicu mrtvog oca. Bulbul mu je umalo krenuo objašnjavati kako leševi imaju samo jedno ime, stvoreni su iz svojih povijesti i prošlosti da bi pripadali jednoj obitelji – obitelji mrtvih, te da pokojnici ne raspolažu dokumentima osim osmrtnicom, ali Fatima je izvadila iz torbe očevu osobnu iskaznicu i dala je časniku. On je usporedio lice oca sa slikom od prije dvadeset godina dok se još volio smijati i imao snažan i strog izraz lica. Časnik je uzeo iskaznice i vratio se u sobu. Njih troje su razmijenili poglede i odlučili mirno čekati u vozilu.

Husayn je sjedio za volanom, gledao ljutito na sat i tiho mrmljao. Vozač malog kamiona otišao je do njega i rekao: 'Roba neće proći ako ne platiš porez.' Odmah je izašao iz kombija, otišao kod časnika u malu sobu, platio mu mito – takozvani porez na prijelaz, i uzeo iskaznice natrag. Osjećao je čudnu pobjedu dok je ubrzano izlazio iz kontrole. Bulbul je pomislio kako mu je otac roba poput ugljena za nargile, kutije rajčica ili vreće luka. Njegova šutnja nije se svidjela Husaynu koji je čvrstim tonom naglasio da je platio tisuću lira i da moraju stići u Anabiyu prije ponoći.

Bulbul je na trenutak pomislio vratiti se u Damask i prebaciti sprovod u jedno od gradskih groblja, iako je znao da to nije bilo moguće zbog činjenice da su groblja u Da-

masku iznimno skupa. U zadnjih par godina prodaja grobova počela se objavljivati putem oglasa u određenim novinama, a oni su imali samo 50.000 lira na raspolaganju od kojih je sada ostalo jedva 35.000. Povratak je bio gotovo nemoguć. Kako će dobiti dopuštenje za pogreb? Kako će uvjeriti vojnika kontrole da su se predomislili i odlučili pokopati ga na drugom mjestu? Kako će dokazati da im je otac umro u Damasku, a ne u pobunjenom gradu u okolici?

Mnogo puta leševima su mjesta nebitna. Sama pomisao na to deprimirala je Bulbula. Prošlo je podne, osjećao se umorno i izgubio je želju za ičim. Fatima je otkrila lice oca i pomislila da će ga zrak koji ulazi kroz prozor kombija, premda hladan, osvježiti. Otvorila je prozor iako pokojnici ne dišu pa ih zrak ne može niti osvježiti niti pokvariti. Bulbul ju je zamolio da prekrije leš kako se komadi leda oko njega ne bi otopili. Fatima je ispunila zamolbu bez rasprave. Bulbul je poželio sjediti i šutjeti dok ne stignu u Anabiyu. Tamo će rodbina obaviti sprovod nakon čega će pobjeći od obitelji zauvijek. Vratit će se natrag u svoju čahuru i živjet će poput štakora u svojoj sobi dok mu se san da emigrira u daleku zemlju ne ostvari. Tamo bi htio da ga snijeg prekrije i ne bi se žalio ni na što. U tim trenucima je razmišljao o teškoći ovog mjesta i iznenađenjima koja ga očekuju.

Husaynu se nije svidjelo što Fatima i Bulbul šute i kad se nije uspio sjetiti izreke iz kalendara, nervozno je zamolio Fatimu da zatvori prozor. Rekao im je da neće stići u Anabiyu prije ponoći, štoviše, da možda neće stići ni prije zore. Pogledao ih je u retrovizoru. Bojali su se. Sva njihova očekivanja bila su uzaludna. Kasnili su više nego što su trebali. Manjak nadolazećih automobila i okruženost udaljenom prazninom i divljinom plašili su ih još više.

Na početku međunarodnog puta svi automobili skretali su na sporednu cestu. Husayn je upitao vozača

taksija je li cesta zatvorena. Odgovorio je da su snajperisti zabranili prolaz i zatim dodao: 'Prije tri sata su upucali četvero putnika', pokazujući na leševe muškarca, žene, dječaka i djevojčice. Bulbul je pomislio kako su ti ljudi odabrali umrijeti onako kako su živjeli – kao obitelj. Husayn je skrenuo kombijem u uski prolaz. Zvukovi bombardiranja aerodroma bili su sasvim bliski i jasni. Mogli su vidjeti kako avion baca rakete s male visine. Šrapneli su letjeli oko njih. Husayn se pokušavao fokusirati na put, da ne bi završili zarobljeni u gorećim maslinicima.

Stvorila se velika kolona koju je vjerojatno vodio netko tko nije dobro poznao put. Bulbul je razmišljao o zamci blokade, ali nada mu se vratila kad su se automobili počeli vraćati na autocestu. Tad je zaželio da Husayn prestane pričati kako bi mogao u miru razmišljati o smrti oca, ali on je još jednom hvalio svoje sposobnosti pronalaska pravog puta. Bulbul je pokušao namjestiti leš koji je počeo gubiti ravnotežu. Pomislio ga je zavezati, no taj prijedlog izazvao bi raspravu na koju nije bio spreman. Fatima im je ponudila sendviče koje je pripremila za put, ali Husayn je rekao da će stati na najbližem odmorištu prije Homsa. Bulbul od prethodne večeri nije pojeo ni zalogaj. Nije mu bilo pristojno jesti nekoliko sati nakon što je otac preminuo.

Fatima je ušutjela i vratila sendviče natrag u vrećicu. Bulbul je skrenuo pogled desno odakle su dolazili zvukovi aviona, artiljerije i bacača raketa, koji se nisu stišali već tri godine. Bombardiranje Al-Qabuna i Džobara¹⁰ nije prestajalo. Mogli su vidjeti tragove bombardiranja na zgradama blizu autoceste. Bulbul je ostao miran i ravnodušan na sve. Husayn im je rekao da su stigli na kontrolnu postaju Al-Qutayfe¹¹ i da će odmah stati u red s kamionima kako bi uštedjeli

¹⁰ Al-Qabun i Džobar – prigradske četvrti Damaska.

¹¹ Al-Qutayfa – grad 40 kilometara udaljen od Damaska.

vrijeme. Bulbul nije prigovorio i dao mu je dio novaca koji je ostao. Duboko u sebi nije prihvatio ponižavajući izgled očeva tijela, ali sjetio se tisuće napuštenih leševa koji su bili ostavljeni na otvorenom za ptice grabljivice i gladne pse. Smatrao je da su Husayn, Fatima i on sretnici. Pokušao je zaboraviti na ona četiri leša, bačena nasred autoceste, kojima se nitko nije usuđivao prići. Tijelo ga je počelo izdavati. Htio je leći blizu oca kao kad je bio dijete, ali ga je strah priječio da zaspi kraj mrtvaca.

Kolona kamiona i drugih teretnih vozila bila je očajno duga. Vjerojatno bi im trebalo par sati da stignu na red. Bulbul je čekao da Husayn učini nešto, ali se isto bojao i nije se usuđivao razgovarati s gnjevnim vojnicima. Bulbul je smatrao da su i oni preplašeni, te da će mrtvi čovjek uspjeti dirnuti u njihova srca. Otišao je do časnika, objasnio mu situaciju blagim uvodom i odmjerenim riječima, ali časnik nije čuo jer je mnogo ljudi pokušavalo razgovarati s njim. Bulbulov glas bio je slab i prestrašen kao u mokrog ptića. Na kraju su se stopili u koloni, okruženi automobilima sa svih strana, a ogromni betonski blokovi priječili su da itko napusti svoje mjesto. Kad se vraćao natrag, Bulbul je vidio da Husayn, kao i uvijek, prigovara radi njegova postupka. Živčano je razgovarao s Fatimom i govorio da je Bulbul glup i neodlučan čovjek koji čeka da stignu do točke bez povratka, a da nije razgovarao s časnikom i uvjerio ga da se nalaze u specifičnoj situaciji. Fatima je htjela razvedriti atmosferu i ispričala im je priču o kćeri svoga tasta koja je izašla iz zatvora prije tjedan dana. Pretpostavljala je da su je silovali na odjelu. Govorila im je kako joj je koža na licu postala žuta, da je izgubila polovicu svoje težine, da je obrijana na nulu i da priča čudne stvari u snu. Husayn nije ništa odgovorio, ali Fatima je nastavila pričati kako se šogorica zarazila šugom i bili su prisiljeni spustiti je u kokošinjac, a zaručnik ju je ostavio i od njezine obitelji tražio poklone kao kompenzaciju.

Četiri leša bačena na asfalt međunarodnog puta nisu Bulbulu izlazila iz glave, a priča o Fatiminoj šogorici mu se ukopala u svijest. U takvim situacijama, na dalekom putu, ljudi razgovaraju o zabavnim, ugodnim stvarima kako bi olakšali okrutnost. Govore o uspjehu djece u školi, o sezoni pravljenja džemova, ali nitko ne stvara pritisak ostalima. U zadnjih deset godina njih troje nikada se nisu skupili kao obitelj na više od par sati, osim za vrijeme blagdanskih ručkova, što nije bilo dovoljno da bi znali što im se događa u životima. Nakon što su napustili bolnicu, osjećaj neugode zbog prisilnog druženja nije ih napuštao. Ubrzo su se osjetili predmetom zavjere. Putovanje im je bila prava prilika da razgovaraju još jednom o mogućnosti da ponovno postanu obitelj, ali Husayna nije bilo briga, Bulbul to nije želio, a Fatima je pokušala preuzeti ulogu sestre koja drži obitelj na okupu nakon smrti roditelja. O toj je ulozi puno puta slušala. To je bilo poput nasljeđivanja osobine – stariji brat preuzima ulogu oca, a sestra nužno preuzima ulogu majke, samo što ta uloga zahtjeva snagu koju Fatima nije imala. Bila je odrasla žena i majka, ali ne poput svoje majke.

***

Kad su došli na red, agent je naredio Husaynu da uzme osobne iskaznice i da ode na provjeru dok on pregledava tijelo. Duboko u sebi Bulbul je poželio da mu je otac umro davno prije dok je bilo lako ispuniti mu zadnju želju i pokopati ga u grob njegove sestre Leile. Ljubazni susjedi bi ih utješili isto kao i kad im je majka preminula. Tada su im se četiri muškarca pridružila do groblja koje je bilo udaljeno 400 kilometara. Nakon toga vratili su se u kuću jednog od njih kako bi nastavili sa žalovanjem. Pripremili su hranu, velikodušno ugostili ožalošćene goste i bili su zahvalni što je gospodin Abd

al-Latif as-Salim podijelio muku s njima.

Bulbul je vidio kako Husayn dolazi izdaleka, a s njim hoda agent koji maše puškom i daje im znak da izađu iz kombija. Husayn se približio Bulbulu i šapnuo: 'Zadržat će tijelo.' Bulbul nije razumio. Pomislio je da je došlo do zabune, ali kad je agent otvorio vrata ciglene sobe bez prozora i bacio ih unutra, shvatili su da je situacija ozbiljna. Zadržali su tijelo. Otac im je bio tražen u više odjela obavještajnih službi duže od dvije godine.

Ćelija je bila pretrpana. Bilo je više od dvadeset ljudi različitih uzrasta među kojima i starica od sedamdesetak godina. Govorila je Fatimi, bez da ju je ova pitala, kako je taokinja umjesto sina koji je lani dezertirao iz vojske. Bili su tu i mladić od nepunih dvadeset godina s odrezanom rukom i njegova dvojica prijatelja. Ispričao im je kako su obavještajne službe sumnjale da mu je ruka odrezana tijekom sukoba, a ne u staroj prometnoj nesreći. Dodao je kako su on i njegovi prijatelji bili na putu da otplove iz Turske u Grčku odakle bi emigrirali u Švedsku. Smatrao je da njihova priča neće završiti jednostavno pošto je njihova registracija boravišta pokazivala da su iz Baba Amra¹² u Homsu te su očekivali nalog za uhićenjem. Drugi ljudi glasno su hrkali ili buljili iz mračnih kuteva u tišini. Njihov izgled govorio je jasno o njihovom poniženom stanju i bilo je očito da su već odavno uhićeni. Lica su im bila puna ožiljaka od udaraca. Odjeća jednog čovjeka bila je zamrljana zgrušanom krvi, a glava omotana majicom. Bulbul je pokušao skupiti hrabrosti i pogledati ljude čiju sudbinu nitko neće znati nakon što ih prebace u odjel obavještajne službe. Pogledao je Fatimu koja je neprestano slušala brbljanje starice o sinu i govorila kako je smrt više ne zanima te da je sretna što joj je sin napustio vojsku. Bulbul je rekao u sebi da će Fatima sigurno

¹² Baba Amr – gradska četvrt u gradu Homs.

ispričati starici priču o šogorici – kako su je silovali i kako ju je zaručnik ostavio. Ta tema poticala je Fatimu da brblja.

Bulbul je promatrao mračna, prestrašena i tužna lica u tami improvizirane ćelije. Uhićenici su šaptali tiho, monotono i neprestano, poput šuštanja lišća stare palme. Nitko nije znao što ga očekuje. Bulbul je razmišljao kako nitko tko završi na ovakvom mjestu ne može znati svoju sudbinu. U zadnje četiri godine nestalo je puno ljudi, što se više nije smatralo čudnim. Deseci tisuća su nestali i nitko ne zna što je s njima.

Husayn je naredio Fatimi da kaže kako je razvedena od Mamduha i da ne spominje da je udana za Issama. Kimnula je glavom bez pitanja zašto je to bitno. Zнала je da njezin brat voli zapovijedati i da ona voli raditi što joj kaže. Sve je to bio još jedan pokušaj da se oslobode straha koji će se ponavljati tijekom putovanja, kao što su se i njihovi nesvjesni postupci ponavljali dok su bili djeca.

Pod ćelije bio je hladan. Kroz mali prozor dolazili su glasovi agenata obavještajne službe koji su neprestano glasno pričali. Bulbul nije razgovarao sa zatvorenicima. Odlučio je da neće reći niti jednu riječ. Nije nikoga ništa pitao i nije dozvolio da ga išta pitaju. Nije pokazivao solidarnost ni suosjećanje za njihove priče koje su izazivale beskrajnu tugu i gnjev. Zaspao bi da nije bilo povremene buke otvaranja ogromnih željeznih vrata. Prisjetio se priča o strašnim mučenjima koje je čuo. Bio je uvjeren da ne bi mogao izdržati vađenje noktiju, električne kablove, otežano disanje u pretrpanoj ćeliji i hodanje po trulim leševima. Sigurno bi umro nakon prve runde mučenja. Zatvorio je oči i prikrao mu se čudan osjećaj mira. Bit će prazno tijelo koje neće biti briga hoće li ga spaliti ili baciti psima. Leći će do oca bez straha. Ta pomisao dala mu je snagu koja mu je bila potrebna. Neće se hvaliti stvarnim ili izmišljenim podvizima. Činjenice koje su pričali sretnici koji su izašli iz ćelija i koje su ljudi prepričavali bile su strašne i nevjerovatne.

Agent koji je otvorio vrata ćelije naredio je da netko iz obitelji leša pođe s njim. Husayn je zanemario poziv i nastavio pričati trojici mladića detaljnu priču o vrstama guma za automobile. Očito je uživao u razgovoru. Tijek misli i izrazi koje je volio izlijevati su se iz njegovih usta čudesnom brzinom. Bulbul se morao dići i poći za agentom nakon što mu je ovaj dao znak.

Bulbul je stao ispred časnika koji nije imao niti trideset godina. Držao je u ruci papire, njihove osobne iskaznice i propisno potpisanu osmrtnicu. Pitao ga je detalje o svakom članu obitelji i o očevim prijateljima. Objasnio mu je da će ih prebaciti u odjel te da će zadržati leš prema propisima. Njegove su riječi bile hladne. Bulbul ga je zamolio da im dozvoli nastaviti put, dodao je kako je zagovornik režima i da nema veze s ocem, da živi u miješanoj četvrti M više od dvadeset godina. Psovao je oca pred časnikom koji je nastavio prebacivati papire i iskaznice među rukama i gledati Bulbula s prezirom. Časnikova šutnja dala je Bulbulu nadu da ih neće stvarno prebaciti u odjel, ali nije znao kako isprositi milost za leš svog oca.

Časnik je naveo da je prema registrima njegov otac živ i tražen te da nije bitno je li leš ili lešina. Rekao je da će voditelj odjela odlučiti o slučaju i naredio mu da sjedne u drugu sobu te da ispuni i potpiše obrazac s podacima. Bulbul je bio preplašen i sav znojan. Zaista su zadržali tijelo. Agent je Husaynu uzeo ključeve kombija i parkirao ga u garaži, zatvorio vrata i naredio čuvaru da ne dopusti izlazak kombija bez dozvole časnika.

Taj isti agent objasnio je Bulbulu da ovo nije prvi takav slučaj i da su prošli mjesec zadržali tijelo, poslali ga uz pratnju do vojne bolnice Tišrin gdje ga je komisija pregledala i riješila slučaj. Obitelj je leš dobila natrag tek nakon što su obavljene sve zakonske procedure. Vrlo detaljno

objasnio je zakonske mjere koje su zahtijevale odlazak u matični ured i brisanje podataka pokojnika. Nakon toga je potrebno izdati obavijest o prekidu traženja. Druga opcija bila je zadržavanje leša u odjelu, njegovo prebacivanje u bolnicu Tišrin na pregled, nakon kojeg se izdaje potvrda o smrti tražene osobe i završetak zakonskih postupaka o prekidu traženja. Agent je ponovio nekoliko puta kako je za državu čovjek hrpa papira i dokumenata, a ne biće od krvi i mesa. Bulbul je beznadno kimao glavom. Zamolio je agenta da mu pruži još informacija vezanih za slučaj, ali je agent prestao pričati i zapovijedio mu da ispuni obrazac s traženim podacima.

Sarapskoga prevela Anita Ćosić.

Orač vode

‘To je iluzija... Vidiš samo iluziju’, rekao je otac majci koja je podigla ruku da zakloni oči od sunca, gledajući u daljinu. ‘Nemoguće je vidjeti to što tvrdiš s ove udaljenosti. More je poput pustinje, stvara privid, a mi smo još uvijek daleko od kopna.’

‘Ali rekla sam tvom ocu da je to Bejrut i da brod kojim smo plovili iz Aleksandrije u Grčku i koji se morao skloniti od uzburkanih valova na otvorenom moru sad plovi duž obale Ra’s grada Bejruta kojeg sam zaista vidjela. Iz daljine bio je lijep kao zemlja iz snova. Nisam više imala trudničke želje za hranom niti sam osjećala morsku bolest od silovitih valova i prvi put nakon nekoliko mjeseci vratila mi se volja za pjevanjem. Dok sam se oslanjala na željeznu ogradu na palubi rekla sam tvom ocu, pokazujući svojom punačkom bijelom rukom: “Želim da se iskrcamo ovdje, ne želim ići u Grčku.” I tako je i bilo.’

Međutim, u svojih pedeset godina niti jednom nisam povjerovao u tu njenu priču. A otac, koji bi svaki put šutke gledao u nju i smiješio se, plašio se da slučajno ne pokaže sumnju u njene riječi jer ju je volio. Kao da je ona neki nježni cvijet koji će se slomiti ako se naljuti. Ali mnoge priče, koje je majka često ponavljala i koje su svaki put bile malo drugačije, davale su mi da naslutim što je istina koja se krije iza njih.

Nikad je nisam pitao kako je, dok je igrala ulogu trudnice na brodu koji ju je prevezio u Solun s ocem i njegovim poslovnim partnerom Grkom, sunce moglo tako zadivljujuće sjati ako je brod zbog oluje bio primoran ploviti duž obale. Pomislio sam da se možda oluja digla samo na pučini dok je na obali i dalje bilo sunčano. Nisam je pitao je li

kopno, koje ju je toliko obradovalo kad ga je ugledala, možda bilo Cipar ili Kreta, a ne zemlja njenih predaka. Nisam je pitao kako je samo voljom i umiljatošću usmjerila brod da pristane u Bejrutu, gdje se iskrcala s ocem, dok je njegov poslovni partner nastavio put u Grčku. Rekao sam u sebi da su se možda svi iskricali u Solunu pa je otac na njeno moljakanje raskinuo partnerstvo, uzeo svoj udio i ponovo isplovio s majkom u Bejrut gdje sam rođen i odrastao u kvartu Abu Džamil do treće godine rata. Tu se razvila očeva trgovina tekstilom, a prije smrti ostavio mi je u nasljedstvo veliki, čuveni dućan na tržnici At-Tawila, gdje i sada živim.

Oduvijek je bilo teško živjeti s mamom, ne samo nakon očeve smrti. Uvijek sam joj iznova razbijao nadu, još onda kad sam se rodio kao dječak, a ona je željela curicu koja će ličiti na nju i svojom ljepotom biti svjedok njezinoj. Majka me do puberteta učila opernom pjevanju za koje se cijeli život pripremala i pričala je o svojoj opernoj prošlosti. Nije bila razočarana, kako mi se čini, kad je uvidjela da Bejrut nema opernu kuću što je sigurno pretpostavila dok je još bila u Kairu. Kad god bi otišla na satove pjevanja kod profesora Armenca koji je vodio školu u blizini La'azariyye, vraćala bi se doma sretna, uvjeravajući nas da je uskoro nastup i da joj je profesor Kevork dodijelio glavnu ulogu. Otac joj nikad nije proturječio. Čak bi i hranu u svom tanjuru solio krišom kad bi rekla da je jelo ukusno i da mu baš ništa ne fali, iako nikad nije ulazila u kuhinju da sama skuha. Također bi ponovo dodao sol ako bi i ona dodala dok bi gledajući u njega prigovarala. Otac bi mi rekao da ona ne čuje, dok mu se u očima vidio napor: 'Postoje žene od svile i tvoja mama je od svile... Razumjet ćeš kad odrasteš.'

Nije joj proturječio ni kad je odlučila da žive u Bejrutu, unatoč svemu što je čuo od svog oca, također porijeklom iz Bejruta, koji mu je dosta pričao o tom gradu. Završavao bi svoje pripovijedanje savjetom da slučajno ne upadne

u njegovu zamku i smatra ga svojim utočištem samo zato što je to nekada bila zemlja njegovih predaka. Otac joj uopće nije prigovarao, čak ni kada me oblačila kao curicu iako ja to nisam želio, učila me opernom pjevanju i vodila sa sobom u školu profesora Kevorka koji je imao tanke 'Douglas' brčiće. Nakon što bi me smjestila u tamni kut prostorije i upozorila da otvorim uši i dobro slušam, stala bi pokraj klavira gdje je sjedio profesor Kevork. Prije nego što bih postao pospan od upornog ponavljanja visokih dionica, počeo bih u glavi crtati mamin gornji dio tijela i njena lijepa otvorena usta, koji su bili u tami jer je svjetlost lampe padala samo na njenu donju polovicu i brkove profesora Kevorka koji je predano svirao.

Izgubila je nadu jer nisam dobro pjevao ni kao mali, a već do dvanaeste godine glas mi je postao hrapav i dubok pa više nisam mogao izvući sopran. U isto vrijeme bilo joj je potpuno jasno da neću biti uspješan u školi niti ću biti u boljem položaju od svog oca, trgovca tekstilom. Kao da se s time pomirila, kad me otac počeo voditi u dućan gdje sam provodio sve svoje slobodne dane. Srijedom i petkom, kad sam u školi provodio samo pola dana, otac bi joj rekao da će paziti da završim zadaću i učim u dućanu, a ona bi samo beznadno okrenula glavu. Odlazili bismo nakon ručka, on bi prebacio moju kožnu torbu preko ramena i predložio majci da se sad posveti vježbanju pjevanja jer joj neću smetati u kući. Kad bismo se zadržali, prije nego što bi zadužio svog asistenta da zatvori dućan i oprostio se s prijateljima, došapnuo bi mi: 'Sram nas bilo! Majka je sigurno gladna, a mi ne pazimo na vrijeme.' Tad bih znao da će me prekriti teški buket ruža čije će me trnje bockati po rukama ili će mi veliki listovi zaklanjati pogled na svjetlost našeg grada dok se vraćamo doma. Otac bi najprije svratio na zelenu tržnicu Al-Frandž da kupi fino voće ili na tržnicu Bab Idris kod prijatelja Rifaija koji prodaje pečene bademe, a zatim bismo se brzo spustili Ulicom Ahmad Daouk

do naše ulice. Ako na stubištu ne bismo čuli zvuk maminog gramofona, otac bi počeo pripremati podužu ispriku ili bi pak kucnuo na staklena vrata naše susjede, pričalice Sare pa bi je upitao, ako je sama doma, da se popne do nas i provede večer s nama. Sara bi sve shvatila pa bi mu zavjerenički kimnula glavom. Susjeda bi je zapričala, majka bi zaboravila ljutnju i večer bi dobro prošla. Ali ako bi otac i njegovi prijatelji trgovci zašli u razgovor o politici ili utonuli u svijet tekstila, ništa ne bi koristilo. Tada bismo morali skrenuti odmah lijevo od izlaza s tržnice At-Tawila, malo prošetati do ulice Waygand i tu bismo zastali kod dućana La Damascène gdje bi otac, sav smeten zbog onoga što bi ga moglo snaći, mami kupio skupo vansezonsko voće, poput onih sramežljivih muškaraca koji za svoje trudne razmažene žene traže grožđe ili lubenicu u veljači.

Zbog svega toga bilo mi je vrlo teško udovoljiti majci nakon očeve smrti. Ne samo zato što nisam završio studij kako je ona željela, i postao doktor, muzički obrazovan ili nešto slično tomu, već što ni kao trgovac tekstilom neću biti poput svog oca. Neću imati njegove brojne sposobnosti i vještine. I manje-više imala je pravo. Kad sam počeo raditi s njim u dućanu, nisam mogao ni zamisliti da iza pulta budem sam, bez njega. Uvijek sam nas vidio skupa, nas dvojicu kao jednog vlasnika dućana. Ali majka, koja me u budućnosti vidjela nasljednikom posla, nije bila zadovoljna mojim ograničenim sposobnostima, čak ni kao sinom svog oca koji neće zauvijek biti tu.

Odmalena sam se trudio shvatiti kako otac razumije majku. Postalo je mnogo teže nakon njegove smrti jer sam ja izgubio svoj uzor, a ona ionako malo volje da objasni i pokaže što želi.

Uz to, često je govorila: 'On ne želi vidjeti, vidi samo ono što želi.' Neprestano je ponavljala tu rečenicu, kao da razgovara sa svojom sestrom, kao da ona je još uvijek

kući s nama i nije nas odavno napustila. Majčin glas je uvijek bio tih, odmjeren i skladan. Nisam se mogao povezati ni s jednom njenom emocijom jer ona ni slučajno ne bi vikala kad je ljuta ili se raznježila kad je ranjiva. Dok je govorila, glas joj se nikad nije udaljio od lica ili slučajno prešao preko prozora poput glasova drugih majki koji su dopirali do mene. Zapravo onaj tko je ne gleda u lice ne čuje što priča, a ako je i čuje, ne razumije što govori.

Mora da je imala pravo, *vidi samo ono što želi*. Dok sam bio mali kad god bi mi se obraćala, ne bih se okrenuo iako sam je čuo. Radio bih nešto drugo i šutke je slušao dok govori. Sestra joj je više puta rekla: 'Obično sramežljivi ljudi ne gledaju sugovornika u oči.' Majka bi odgovorila: 'Ne, nego slijepi.'

Majka je govorila tiho, smireno i uvijek na isti način pa sam promijenio svoju naviku nakon što je otac umro. Nastojao sam ga oponašati. Gledao sam je i pažljivo joj pratio svaki izraz lica da bih razumio što hoće i želi, jer sad je imala samo mene i već je bila stara. Premda je uvijek govorila odmjereno, počeo sam se uvjeravati da je razlog tome što zaista brine o svom glasu, a ne što zločesto želi izbjeći razgovor i otežati mi razumijevanje. Jer majka je do kraja života govorila da je njen glas najljepši ženski glas koji postoji. Nastavila se pripremati za pjevanje i svoj prvi nastup. Međutim, kad je počela pretjerivati u tim pripremama, a uz to pričati različite priče i pudrati lice, jako sam se zabrinuo za nju. Rekao sam u sebi da je mama možda postala senilna, ali ubrzo sam počeo slušati njene priče na drugačiji način, sumnjičavo preispitujući sebe: 'Kad je uopće moja majka bila realistično biće? Tko kaže da je i u mladosti govorila samo istinu? Tko kaže da se njene oprečne priče koje u starosti pripovijeda nisu zaista dogodile?' Nastavila je uljepšavati lice puderom i šminkom kad je život ostavio traga na njemu, a to nije mogla prihvatiti. Vratio bih se s posla

navečer i našao je da sjedi na kauču i već pripovijeda. Oprao bih ruke, uzeo pladanj s večerom koju bi mi Šemsa servirala u majčinoj sobi i sjeo joj preko puta. Zurio bih u njenu crvenu kosu i njene crne, visoko iscrtane obrve poput dva luka i slušao.

‘Pjevala sam na proslavi kraljevog rođendana, nakon što me Nazli tako dugo molila. Tamo me primijetio tvoj djed i jako sam mu se dopala. U inat njemu i tkaninama odvela sam mu sina u Bejrut. Volio me i mrzio. Strah ga je bilo i mene i mog glasa. Plašio se da ću postati slavna umjetnica jer sam bila tako lijepa i imala čaroban glas. Napravio je skoro nemoguće da ponovo ne pjevam pred kraljem. Rekao je sinu da će me, ako se vratim u palaču, Faruk ostaviti u svom haremu, pa kakva će to sramota biti ako me poslije toga oženi. Prvo se protivio našem braku, a onda je ipak požurio dogovor s mojim ocem.’ I tada bi se majci potpuno vratio egipatski naglasak.

‘Odvela sam tvog oca u Bejrut, protivno volji tvog djeda, jer je on mrzio taj grad. Međutim, nisam ga uspjela udaljiti od tkanina kako sam sanjala. Čak je nekoliko dana prije našeg puta tvoj djed govorio da je Grčka slavna zemlja i da se slučajno ne skrasimo u Bejrutu jer je u sebi naslućivao da ja to želim. “Taj grad gazi k zemljotresu kako mi je objasnio engleski profesor sa Sveučilišta Leeds”, neprirodno je govorio tvoj djed o znanstvenim temama: “Nalazi se na pukotini i godišnje tone pet centimetara, a u geologiji je to veliko klizanje. Zemljotres je srasnio grad dva puta i treći put je bez sumnje blizu. Dolazi vrijeme treće propasti”, govorio bi: “A ovdje ne računamo ratna razaranja.”’

Kad bi bio ljut, otac bi govorio isto kao i djed: ‘Ovaj grad nije ničija zemlja.’ U zadnjim godinama života otac je često bio ljut. Bio je očajan što je došlo doba diolena, kako je on to zvao. Doba diolena ostavljalo je i njemu i meni puno vremena za razgovor jer je prodaja opala do te mjere da smo mogli zadržati samo jednog zaposlenika.

Gledao me s tugom ili sažaljenjem u očima, a onda bi mi rekao da je njegov otac vjerojatno bio u pravu.

Posljednjih godina života satima bi u sjećanje prizivao riječi svoga oca. Kao da je želio da i on bude prisutan tijekom naših razgovora, da djed bude tu za svog unuka u doba takve škrтости, kad je čovjek primoran prisjećati se bogatstva iz prošlosti. Činilo se kao da mi je otac želio zaokupiti misli, da zaboravim trenutnu nevolju u svijetu tekstila vraćajući me u bogatstvo svog nevidljivog oca, kako u bogatstvo koje ga je okruživalo, tako i u bogatstvo njegovih *zlatnih riječi*, kao što je otac volio govoriti kad ga je hvatala nostalgija.

Ali sad živim u sreći i blagostanju što moji roditelji nisu mogli ni zamisliti dok su bili živi jer kako bi i mogli predvidjeti što će se dogoditi s mojim životom i životom ovog grada. To nitko nije mogao predvidjeti. Sad živim baš onako kako sam se oduvijek nadao. Ništa ne remeti moj mir. Čini se da su se sve naše želje – djedove, očeve, moje, pa možda i mamine – ostvarile u mom sadašnjem životu. Za prošlošću čezne samo onaj koji je nemoćan u sadašnjosti, kao što je to bio slučaj s mojim ocem. Ipak, katkad mi se dogodi da i ja utonem u njegovu čežnju za prošlim vremenima jer sam ga oduvijek gledao više kao svog brata blizanca nego kao oca. Ni ja, kao ni majka, nisam nalazio u sebi vrline koje su njega krasile. A kad je umro, izgubio sam nadu da ću ih ikada steći. Budući da mi je sadašnji način života pružao dovoljno vremena i udobnosti, prisjećao sam se lekcija koje sam naučio od njega. One su zamijenile znanje koje sam dobio u školi, od kojeg nije baš puno ni ostalo.

***

Majka je obožavala haljine, ali ne i materijale. Voljela je uređivati trpezu, ali nikako kuhati. Uživala je u

svom opernom glasu, ali ne i u pjevanju. Nije se pretvarala već je voljela posložiti svoj život kako je htjela.

U naš dom dolazila je krojačica za visoko društvo, madam Rahma, i donosila tkaninu koju bi otac već izabrao za mamine haljine za posebne prigode. Iz svoje velike kožne torbe, nalik onoj doktorskoj, izvukla bi modne časopise i primakla svoju stolicu maminoj. Odložile bi šalice kave i počele dugu diskusiju koja bi se najčešće završila tako da bi se madam Rahma razbjesnila, iako je to skrivala iza pretjerane ljubaznosti. Tad bi počela koristiti francuske izraze, vjerujući da tako bolje zvuči ono što govori majci koja nikako nije voljela modele u časopisima već bi izabrala kragnu s jedne haljine na rukave druge. Na kraju bi izmislila nešto novo što bi madam Rahma možda i pristala sašiti, ali samo nakon velikih pregovora. Zatim bi ponovo sjele, uzele papir i olovku, a mene ostavile da uživam prelistavajući časopise i gledajući vitke gospođice, koje je teško zamisliti da mogu šetati ulicom, a da se ne prelo-me u struku. Nasmijane vitke gospođice gestikuliraju rukama kao da brojnim slušateljima objašnjavaju neku tešku, ali ljupku ideju. Moja sreća je bila potpuna kad bi madam Rahma otišla po tkaninu i počela je premetati sa svih strana. Prislonila bi je na majčino tijelo ili je obavila njome, pa bi se malo udaljila, gledala sa svih strana u njen stas i mrdala svojom sijedom glavom lijevo-desno. Zatim bi počela krojiti i skraćivati. Mjerila bi metrom koji je visio oko njenog vrata i obilježavala malom žutom krojačkom kredom i iglicama, sve tako precizno kao kakav važan inženjer. Zatim bi mi dobacila ostatke tkanine koje bih brzo pokupio prije nego što bi ih majka jedan po jedan bacila u smeće jer bi bila jako ljuta zbog kaosa kojim bi joj krojačica zaokupila dan u salonu naše uvijek sređene kuće.

Uzeo bih ostatke tkanine, stegnuo ih prstima i približio uhu, a zatim otvorio šaku da čujem njezino fino šuškanje. Sklopljenih očiju udahnuo bih njezin ugodni miris,

prije nego što pređe u miris papira ili nošene odjeće – sapuna, parfema ili ljudskog tijela. Sakrio bih se iza kauča da mi je majka ljutito ne uzme i gledao kako svjetluca dok je polako pomičem na svjetlosti. Zatvorio bih oči, iznenada ih otvorio da bi mi se ova krasna svjetlucavost urezala u sjećanje kad navečer prije spavanja ostanem sam, a nakon što majka obriše cijeli stan od tragova hodanja madam Rahme.

Majka nije voljela materijale, a kad bi našla model za šivanje, nije razmišljala o težini i gustoći tkanine ili kako pada uz tijelo. Nije pazila ni kako se slaže i ide li uopće uz drugi materijal. Madam Rahmu je vrijeđalo što je majka posvećivala pažnju jedino bojama, smatrala je to nekakvom ljudskom nepravdom. Majka joj se činila gotovo nedoraslom biti ženom mog oca, tog čovjeka koji se razumije u tekstil i poznaje ga u tančine.

Jednom prilikom madam Rahma toliko se uvrijedila da je počela skupljati svoje stvari kad ju je majka zatražila da podstavi kragnu viskozom umjesto tilom, da bi joj olakšala peglanje bijelog štofa. Madam Rahma je prvo zurila u majku, pa objema rukama pogladila svoju sijedu punđu, a zatim počela skupljati svoje stvari govoreći: ‘Madam, žao mi je... objasniti će Vam gospodin Mitri... a kad se usuglasite, znate gdje me možete naći. Bonsoir.’

Nakon tog događaja cijeli dan sam bio žalostan, a majka je bila raspoložena i vesela sve dok se otac navečer nije vratio doma. Našao ju je namrgođenu, stisnutih usana. Kad ju je upitao zbog čega je takva, odgovorila mu je: ‘Ti biraš materijal, madam Rahma stil i model, a ja? Kad god sam joj predložila malu promjenu, ona me prekorila. Pa je li ona krojačica ili što je?’ ‘Ne, ona je mnogo više od krojačice’, reče otac. Kad mu je majka objasnila zašto se nisu složile, uporna da madam Rahma ne poznaje trendove i nije moderna, očevo lice je postalo ozbiljno pa ga je mama morala saslušati.

‘Slušaj me dobro, Atena,’ reče otac majci. ‘Znaš li da su neke kombinacije bile i još uvijek su zabranjene u svetim knjigama Židova? Znaš li da te knjige, na primjer, ne dozvoljavaju da čovjek u isto vrijeme upregne magarca i vola da ore njivu? Također zabranjuju i nošenje odjeće, satkane od dva konca, različite prirode i porijekla. Ne samo jer se spaja ono što je Bog razdvojio, već zato što je to miješanje opasan rizik koji može imati neprihvatljiv ishod. Možda neće uspjeti, pa će prouzročiti gubitak i kajanje. A možda će i uspjeti i dati dobre rezultate, osim kad je sam uspjeh opasan, jer veliča moć i oholost ljudi, pa ih izaziva da obezvrijede bit stvari koje njihove ruke dotaknu.’

‘Ah,’ uzdahnu majka.

‘Slušaj me dobro, Atena. Najveća odlika madam Rahme je da ne drži samo do mode, jer se dobar ukus i smisao ne povinuju onome što se naziva modom. Znaš li da se riječ moda pojavila u palačama talijanskih i francuskih prinčeva između 13. i 14. stoljeća kako bi se popularizirao tekstil i raširila njegova prodaja, jer se do tada koristio samo za svetu odjeću biskupa i kraljeva, dajući prestiž koji je bio dostupan samo slavnima i bogatima? Moda je izgubila vrijednost tek polovicom prošlog stoljeća kada su počele grozne kombinacije i razdor. Sve češće su se otvarali dućani *Nouveautés* koji su heretično prodavali tekstil uz robu proizvedenu po univerzalnim veličinama, te u kojima su trgovci na malo počeli prodavati svašta svakome. Prije nego je počela proizvodnja odjeće univerzalnih veličina, koja ne poznaje tijelo i ne razlikuje osobitosti svakog tijela, i prije nego su proizvođači odjeće počeli proizvođačima tekstila nametati modu i stil i postavljati to kao prirodnu stvar, mi na istoku, proizvođači tekstila i tkanine, razvili smo vještine dobre izrade do savršenstva, dok su krojači bili stručnjaci za nalaženje jedinstvene veze između tkanine i tijela kako bi dobili idealan oblik.’

‘Ah’, uzdahnu majka još jednom, pa se više nije mogla suzdržati. ‘Da smo još uvijek bogati, mogla bih birati gotovu odjeću kao sve gospođe iz visokog društva!’ ‘Ali nismo bogati’, reče otac: ‘I zato se moramo pomiriti s madam Rahmom. Viskoza ne može zamijeniti til u podstavljanju kragne. Još uvijek ne, još uvijek ne, Atena.’

Nismo bili bogati za očeva života, ali to nije bio razlog zašto je uporno odbijao da zaposlimo sluškinju koja bi živjela u našoj kući. Majka je ubrzo odustala od te ideje kad je Um Toni porijeklom iz Akkara počela dolaziti dva puta tjedno, jednom da pospremi kuću, a drugi put da skuha komplicirana jela. Oba bi puta mama izlazila iz kuće pod izgovorom da otvoreni prozori i prolivena voda zbog čišćenja pada štete njenom grlu, kao i mirisi od prženja i pečenja. Kad je postala stara, više je nisam mogao ostavljati doma samu po cijeli dan, pa je tad s nama počela živjeti Kurdinja Šemsa koja nam je pomagala u kući. Majka je nastavila gundati zbog otvorenih prozora i mirisa od kuhanja. Iz sobe u sobu po cijeli je dan u stopu pratila Šemsu, provjeravala jesu li prozori zatvoreni i motrila je dok nije završila svoje dnevne obveze. Zatim bi je odvukla u svoju sobu gdje joj ništa nije dozvoljavala dirati, osim u veoma rijetkim prilikama ili ako bih ja oštrije reagirao. U svojoj bi sobi majka Šemsi počela pripovijedati svoje mnogo puta ispričane priče, proturječne i istinite, a Šemsa bi ubrzo zaspala sjedeći na podu prekrštenih nogu. Navečer bih ušao u njenu sobu i našao je kako vježba operno pjevanje. Lagano bih prodrmao Šemsu za rame, a ona bi u jednom skoku već bila u salonu gdje bi opet prekrštenih nogu sjedila na podu i gledala televiziju. Odveo bih majku u kupaonicu da je umijem mlakom vodom i skinem puder i boje s lica, i to bi me rastužilo. Obukao bih joj spavaćicu, nahranio je i namazao lice ružinom vodom. Zatim bih joj ispleo pletenicu i vezao je bijelom satenskom trakom. Pokrio bih je i poželio joj laku noć. Zatvorio bih vrata njene

sobe i otišao ravno u kuhinju gdje bi Šemsa došla za mnom. Pomogla bi mi spremi večeru, osim ako na programu nije bila serija Abua Salima at-Tabala. Tad bih znao da ću večeru spremati sam. Jeo bih u salonu s malog pladnja i potpuno uživao u Šemsinom grohotu. Ona je u mom životu obasjala te male, dobro zatvorene prozore.

S arapskoga prevela Milica Sturz.

ALA HLEHEL
ulomak iz romana

Au revoir, Akra

PRVI DOGAĐAJ

24. adara¹

Mogao bi malo ispružiti ruku i ubosti ga u srce!

Samo nekoliko koraka bliže i može ga ubosti u prsni koš. Dva prsta od sredine prema lijevoj strani, kao što su mu rekli. Točno dva prsta i odmah će umrijeti. Ubost će ga onako kako su ga jučer podučili u vojnom kampu blizu Haife, kada su mu dali veliki francuski nož i rekli: 'Ovo je smrtonosno.' Može zaklati najvećeg bika. Takav je i ovaj čovjek koji sada spava pred njim. Žudi da ga zakolje, kao što je on klao tisuće drugih.

Shvati da je bilo nepromišljeno ne uzeti manji nož jer je ovaj bio dugačak, velik i sputavao ga je u mraku. Bio je vješt u rukovanju malim nožem u lijevoj i desnoj ruci, kao što priliči konjaniku u vojsci. Pištolj bi sigurno bio lakše rješenje, ali na prvi zvuk vatre zarobili bi ga i ubili na licu mjesta. Opreznost mu treba biti na prvom mjestu; ako ne uspije u svojoj zadaći sigurno će ga ubiti, ali tek nakon što okusi nekoliko načina mučenja po kojima je bio poznat bičevalac Ahmed-paša Koljač. Neće mu trebati više od par sekundi da izađe iz skrovišta iza dugačke zavjese koja se opirala proljet-

¹ Adar – ožujak, po kalendaru koji se koristi u zemljama Levanta (Sirija, Libanon, Palestina, Jordan itd.) Mjeseci ovog kalendara odgovaraju mjesecima julijanskog kalendara, a imena dolaze iz aramejskog jezika koji je srodan arapskom.

nom povjetarcu akranske noći i zabije nož u prsa Ahmed-paše Koljača, koji je spavao na svom velikom udobnom krevetu.

Nije obraćao pozornost na slabašno drhtanje u desnoj ruci. Nije to osjećao kada se prije dva sata vratio u Akru. Ali sada, dok je prolazio kroz tajni tunel pod palačom do spavaonice Koljača, boreći se protiv mraka, vlage i osjećaja gušenja, osjećao je da mu ruka drhti. Hodao je, puzao pa se odmarao, iako se tunelom moglo brzo hodati i mogao ga je preći u samo par minuta. Pogleda u nož koji je držao u desnoj ruci i primijeti kako se trese. Obriše kap hladnog znoja i pogleda kroz veliki prozor s kojeg je pucao pogled na luku. Tamo su bili usidreni engleski ratni brodovi, galije, škune i teretni brodovi. Izdaleka se mogla vidjeti Haifa. Haifa je bila osvojena s lakoćom i njen je narod bez prolijevanja krvi predao Napoleonu ključ grada. Napoleon želi što prije ubiti Koljača kako bi na isti način ušao u Akru. Na početku se dvoumio hoće li on sam moći ubiti Koljača, ali na kraju je otišao Francuzima i ponudio im svoje usluge. Toplo su ga primili, čak je sam Bonaparte ušao u vojni šator i kimnuo glavom u kratkom, žustrom pozdravu.

Ponovno pogleda prema krevetu, oslušujući tihe Koljačeve udisaje. Iako je već prešao sedamdesetu, još je uvijek živahan poput demona.

Kakav je ovo koljač! Kakav čovjek!

Sad spava pred njim, potpuno bespomoćan. Osluškuje njegovo sporo disanje i lagano, ujednačeno hrkanje. Znoj ga je cijelog oblio i ponovno obriše čelo. Izvuče tamnocrvenu vezenu maramicu i dobro obriše čelo, pa prebaci nož u lijevu ruku i obriše drhteću desnu ruku. Zašto ga je tako strah dok ovaj spava pred njim? Mora se pribрати, dokazati da je vrijedan ove zadaće i sposoban osvetiti se onome tko je ubio njegova oca i brata s dva hladna udarca mačem.

Čekaj! Ukori samog sebe. Plaši te ovaj starac dok spava, a ti si sa svojih nepunih dvadeset i osam godina

na vrhuncu mladosti? Izdahne i napuni pluća možda posljednjim udisajem.

Približi se krevetu s nožem u ruci i podigne ga u zrak. Stane nad Koljačevim krevetom i zagleda se u njegovo lice i veliku sivu bradu u mraku sobe. Osjeti kako mu naviru suze. Pobogu, što mi se događa? Nisam li sposoban ubiti ubojicu svog oca i brata? Tko je ovaj starac koji me i u snovima muči? Jesu li to krikovi zatvorenika u zatvoru palače? Je li to vapaj žena i djece? Je li to patnja naroda Šama, Sidona i Bejruta? Zašto sada plače? Nije li sramota da njegov najljući neprijatelj, ubojica njegova oca, brata, stotine njegovih sunarodnjaka – opušteno leži pred njim čekajući ubod koji će osloboditi svijet od takva prokletog tiranina?

Jednim ubodom ući će u povijest; jednim ubodom oslobodit će se vilajeti ovog ludog koljača, jedan ubod privest će kraju francusko opsjedanje grada i sve će biti gotovo. Ohrabruje u sebi tu zamisao: jedan ubod i sve će biti gotovo. Nitko neće naslijediti posao ovog koljača, jer ga svi mrze – čak i njegovi pomagači i pratnja. Nije li im zbog najmanjih razloga trgao uši i skidao noseve? Ako on ode, svemu će doći kraj. Bonaparte će ući u Akru u miru i zaštitit će njen narod kao što je učinio u Haifi. Uvest će tisak, novine i kazalište, i narod ove zemlje napokon će čitati i pisati. Zašto toliko mrze Francuze? Zar su Turci bolji od njih? Uznemireno je vrtio isto pitanje u glavi.

Ali ubod se nije dogodio. Koljač se okrene na leđa i pogleda prema stropu. Nosilac noža ustukne i osjeti jaku tugu. Brzo se sakrije iza velike zavjese u pokušaju da suspregne iznenadnu navalu suza. Njegov otac i brat su ti koji plaču, pomisli on. Plače i njegova slomljena muškost zbog sramotnog raspada pred tiraninom u trenutku koji su stotine priželjkivali, a nisu dobili.

‘Selim...’ prozbori Koljač tihim glasom promuklim od sna.

Nosilac noža tresao se i sve više se lijepio uza zid, prestrašeno drhteći.

Za nekoliko trenutaka, stražar trkom uđe u spavaonicu.

‘Gospodine... Jeste li me zvali?’

‘Jesu li Francuzi otišli?’

‘Ne gospodine, nisu otišli.’

‘Umoran sam...’

‘Mi stojimo uz vas, gospodine.’

‘Što je s ovim francuskim psima?’

‘Mi smo uz vas, gospodine.’

‘Čega se boje? Želim da spuste jedra i odu.’

‘Ne bojimo se. Uz vas smo, gospodine.’

‘Gdje je Selim?’

‘Selim... Selim je s nama.’

‘Nedostaje mi Selim.’

‘Proći će to, gospodine.’

‘Tijelo me ubija. Postaje staro. Je li se približio kraj?’

‘Kraj nije blizu, gospodine, osim ako ga ne prizovemo.’

Koljač naglo sjedne na krevet kao da ga je netko probudio iz sna. Pogleda oko sebe i uočí stražara: ‘Što radiš ovdje, pseto jedno?’ Stražar počne zamuckivati i polako se povuče, skrušeno kimajući glavom.

‘Izlazi!’

Stražar izađe trčeći. Koljač promotri spavaonicu oko sebe, pa ponovno legne zureći u strop. Prije nekoliko dana samo što nije otišao i napustio ovu palaču koju je zavolio, no kapetani Smith i Filippo nagovorili su ga da ostane i brani Akru. Rekli su da je Akra zaštićenija od Jaffe i da Napoleona treba zaustaviti ovdje prije nego što se dogodi nešto gore. Ljudi će se sjećati upornosti Koljača i muslimana pred

ovim pustolovom i tvoje ime će postati besmrtno. Dok je tako ležao, sjetio se izvanrednog razgovora s prevoditeljem Ibrahimom, koji mu je vješto i iskreno prenio sadržaj riječi i detalja. Koljač u tom trenutku zamisli kako jaše svog konja i tisuće ljudi koji plešu, pjevaju i zazivaju njegovo ime dok ukrašeni grad zapanjuje publiku.

U međuvremenu je nosilac noža dopuzao do zida na koji se naslonio leđima. Nije shvatio da je došao u ravninu s velikim prozorom dok nije osjetio prazninu iza sebe koja ga je iznenada povukla unatrag. U strahu da ne padne s najvišeg kata palače, odgurne se i završi na podu sobe. Koljač iznenada ustane, napadne čovjeka na podu sobe i poviče za stražom. Čovjek na podu pokušao se oduprijeti i osloboditi od Koljačeva stiska sve dok ga stražar nije napao, ponovno bacio na pod i počeo ga gušiti rukama. Čovjekovo lice se zacrvni i oči mu iskoče. Koljač poviče:

‘Nemog ga ubiti! Ostavi ga, pseto jedno...
Držite ga na oku!’

‘Vojnici!’ poviče stražar glasno.

Koljačeva soba napuni se vojnicima i plaćenicima. Koljač se približi nožu i rupčiću. Podigne ih i promrmlja:

‘Francuzi?’

Selim i vojnici užurbano iziđu iz sobe povlačeći za sobom čovjeka. Ahmed-paša Koljač ostao je pokraj prozora ljutito promatrajući francuske plaćenike koji su se okupljali na velikom brežuljku nadgledajući Akru. Vratio se, legao i pokrio se purpurnim svilenim pokrivačem. Nije vidio ni čuo ništa osim svojih vojnika koji su preplašeni trčkarali hodnicima. Slušao je njihove uzdisaje i mrmljanje, osjećajući vonj njihova straha, kao kod životinja koje ispuštaju odvratni smrad u strahu od predatora. Iznenada se razbjesni i izađe iz sobe. Uzme nož i zarije ga u srce stražaru koji je stajao na

ulazu, ubivši ga na licu mjestu. Približi se drugom stražaru i presječe mu grkljan. Stražar padne u lokvu svoje krvi i počne se ritati kao zaklana ovca. Koljač baci nož prema ostalim stražarima koji pobjegoše i poviče:

‘Vi ste urotnički psi! Đubrad, izdajice, psi!’

Koljač se ponovno zagleda prema Akri i iznenada osjeti naviranje čudnih, nejasnih riječi:

Vedro mu nebo pokrivač,

A moja ruka uzglavlje,

Zovni ga, majko, na konak

Zovni ga, majko, boga ti.

Ahmed paša Koljač približi se velikom prozoru i poviče:

‘Izdajnici!’

TREĆI DOGAĐAJ

26. adara

Krvnik povuče željezni lanac i čovjek zaurla od nesnosne boli. Lanac je bio pričvršćen velikom kukom za njegov trbuh, a krv koja je polako izvirala iz rana počela se polako gruštati. Snažna kuka polako je rastvarala rane kako bi procurilo još malo krvi.

‘Kako se zoveš?’ upita Krvnik prijetećim šaptom. Gušio se od sparine u sobici bez prozora. Spustili su se stepeništem s desne strane glavnog ulaza, šesnaest stepenica ispod kata na kojem je stanovao Koljač, u palači blizu Burga al-Khazana.² Nitko nije mogao zamisliti da drvena vratašca blizu svijeća i ulja vode u ovo hladno mjesto prepuno raznih sprava za mučenje poput kuka, užeta za vezivanje i drvenih

² Burg al-Khazan – skladište.

klompi.³ Bilo je to dovoljno da svatko već s ulaza u sobu prizna sve što zna i što ne zna. Ali ovaj čovjek obješen s ruku, s kukom u trbuhu koja mu je polako trgala kožu, nije imao što skriti: pokušao je ubiti Koljača, nije uspio i sada je u podrumu pod spavaćom sobom u koju se ušuljao sinoć. Krvnik je htio znati tko ga je poslao, tko su mu članovi obitelji i gdje živi. No on je dobro znao da ako kaže svoje puno ime, cijela njegova obitelj bit će ubijena za manje od sat vremena. On je već mrtav čovjek; zašto bi onda rekao svoje ime i ime onoga tko ga je poslao?

Spora smrt jako je bolna. Osjećaš kako željerna kuka polagano rastvara kožu trbuha i kako se krv prelijeva kao vlažna, ljepljiva močvara odvratnog mirisa. Spora smrt ljepljiva je gustoća od koje ti se vrti u glavi, ali ne dovoljno da povratiš pa da ti onda bude bolje. Nije znao da će mu jednom miris krvi i kože – miris čovjeka – postati tako neopisivo odvratan. Mora brzo umrijeti. Brza smrt jedino je što ga može spasiti. Iznenada otvori oči. Kakva je zastrašujući prikaza ovaj crni čovjek; prljav, odvratan, surov i grub. Ubija ljude kao da su kukci. Dobar bemaša⁴ za dobrog gradonačelnika. Objješeni se čovjek nasmije i bemaša Krvnik mu se približi sve dok im se lica nisu skoro dodirivala:

‘Smiješ se, pseto?’

Objješeni čovjek raširi osmijeh, što još više razesti bemašu. Snažno potegne kuku i obješeni čovjek ispusti glasni vrisak, pljunuvši Krvniku u lice. Krvniku zasjaju oči, podigne desnicu u kojoj je držao veliki nož i reče: ‘Rasparat

3 Užad za vezivanje snažno se omatala oko ruku ili nogu mučenika na duže vrijeme, tako da mu se stišće meso. Udaranje drvenim klompama bilo je poznato za vrijeme Mamluka.

4 Bemaša je turski časnik odgovoran za tisuću vojnika.

ću ti utrobu!’ Odjednom osjeti da mu je netko zgrabio ruku, ljutito se okrene, ali mu ljutnja splasne kad vidi Ahmed-pašu Koljača. Bembasha Krvnik ustukne kao lopov kojeg su uhvatili kako krade vreću začina iz broda usidrenog u luci.

‘Rekli smo kolac...’ reče Koljač smireno i pogleda prema obješenom čovjeku koji je krvario iz trbuha. Uhvati kuku i provjeri je li zataknuta samo za kožu, potom je povuče nakon kratkog rukovanja. Jaka bol zapne u grlu obješenog muškarca, ali se nije usudio vikati. Pomokri se po razgolićenim nogama. Istu je nemoć osjetio dok je stajao nad glavom ovog tiranina prije dvije noći. Koljač je zurio u oči izdajnika, namršti se na miris mokraće i smireno upita:

‘Tko te poslao, ašadžliku?’⁵

Obješeni čovjek nastavi šutjeti. Nije se htio poigravati Koljačem kojeg je htio ubiti jednim ubodom, što je planirao učiniti i s Krvnikom. Spusti pogled kako ne bi gledao u Koljačeve oči. Načuje kako pita Krvnika je li kolac spreman. Prestravljenost mu se ušulja u udove pri pomisli na zastrašujućí kolac. Bio je toliko uplašen da nije imao snage zaderati se Koljaču:

‘Sutra će te Bonaparte sjebati!’

Vidio je kako je Koljač frknuo i osjeti nenasnosnu vrućinu koja mu je tekla kroz arterije. Kad mu se Koljač približio, osjeti neko olakšanje jer je bio siguran da će mu rasparati utrobu, da će mu iznutrice iscuriti iz trbuha i da će to biti kraj mucí. Ali Koljač ga zgrabi za lice i snažno ga stisne među šakama, gledajući ga u oči:

‘Najmanje dva dana, Krvniče! Dva dana! Neka visi dva dana i neka ostane na životu! Posjećujte ga u smjenama. Objavite da Koljač želi da svi dođu vidjeti ovo izdajničko pseto u dvorištu džamije. Najmanje dva dana, Krvniče!’

5 Ašadžlik – (tur.) izdajica.

Bembaša Krvnik završi s pranjem ruku i brisanjem znoja u kutu zagušljive sobe. U tom trenutku htio je izvaditi nož i ovom psetu smjesta otkinuti glavu. To nije bilo zbog bijesa ili mržnje prema izdajniku koji se uspio provući kroz prsten Koljačevih zaštitara, za što je on izravno odgovoran, nego zato što mu je Koljač povjerio tako složen i opasan posao. Koljač želi da ova bitanga ostane živa najmanje dva dana nakon što ga nabije na kolac. To je jako osjetljiva zadaća i zahtijeva veliku vještinu i iskustvo u nabijanju ljudi na kolac. Zato ne smije podbaciti u ovoj zadaći. Ako ova bitanga umre prije nego što dobije što je zaslužio i prije nego što bude dovoljno dugo visio kao primjer drugima, Koljač će biti bijesan na njega i odrubit će mu glavu. Zato, kada je Koljač zaškripao zubima 'Dva dana!' Krvniku je na pamet pao radnik Abd al-Hadi. Taj nitkov naširoko je poznat kao najbolji u nabijanju na kolac i sada mora brzo poslati po njega u Šefa 'Amr.

Krvnik krene prema vratima, baci ljutiti pogled prema obješenom čovjeku čije je lice još uvijek bilo crveno od stiska Koljačevih šaka. Poželi izvaditi veliki nož i zariti ga u Koljačeva leđa tako da izađe kroz leđa obješenog čovjeka. Ali nije mogao. Kad bi Koljač umro, deseci bi zahtijevali njegovu krv za osvetu, a na čelu bi im bio prvi ministar, izvor svog zla. Na izlazu iz sobe pljune na pod, brzo izađe i kaže:

'Prokletniče!'

TRIDESET I TREĆI DOGAĐAJ

16. adžara⁶

'Zašto nas ne ostaviš na miru? Još se nisi uvjerio da Akra nije tvoja?'

⁶ Adžar – lipanj.

‘Cijeli svijet je moj. Ja sam Napoleon Bonaparte, novi Aleksandar Veliki. Zar to ne čuješ i ne vidiš?’

‘Ne možeš pokoriti Istočni Grad.’

‘Rat je natjecanje. Tko jednom izgubi, sljedeći će put pobijediti.’

‘Znaš... nedostajat ćete mi ti i tvoja pisma.’

‘Znam. Da si bar vidio Josephine.’

‘A ti, da si bar vidio Darinku.’

‘Mi smo vođe. Ratujemo, osvajamo, ubijamo, pobjeđujemo i gubimo, ali na kraju nas uvijek pokori žena.’

‘Zar te Josephine ne voli?’

‘Mislio sam da me voli. Sada više nisam siguran. Čujem glasine o njenim nevjernim noćima s drugim časnicima, ali im ne vjerujem u potpunosti. Uvijek postoji netko tko ti želi poremetiti mir i unijeti očaj u srce. Što god ona radila dok sam daleko, nikada neću ni na trenutak zaboraviti susrete s njom i njeno tijelo kako se topi. Znaš li to, Ahmede?’

‘Reci.’

‘Do smrti ću obožavati miris njenog znoja. Kad bih bio nekoliko dana na misijama, pisao bih joj prije povratka: Nemoj se kupati, Josephine, vraćam se. Vjeruješ li mi?’ ‘Da’, nasmije se, ‘zašto ne?’ ‘Kako ćeš shvatiti moje divljenje prema mirisu njenog vlažnog tijela kad su nas žene navikle na miris parfema, tamjana i umjetnih pomasti? Najljepši i najjači miris je onaj pod pazusima dok vodimo ljubav, miris stopala kada skida cipele i miris njene strasti koja se lijepi po mojoj ruci. Satima i satima je mirišem. Možeš li vjerovati da mi njen miris na rukama liječi kroničnu trbobolju? Ljudi oko mene misle da sam poludio kad mirišem ruku i previjam se u boli, ali oni ne znaju moju tajnu.’

‘Zavidim ti, Bonaparte. Zavidim ti. Kada nalaziš vrijeme za sve te sladunjavosti, čovječe? Jedan čovjek jedva ima snage da sam prati trgovinu, poreze, divanske ugo-

vore, rješava probleme, upravlja ljudskim resursima i pazi na sigurnost države.’

‘Ne shvaćaš ono najvažnije, Ahmede. Zašto sve ovo radimo, a samo sve više patimo? Nije li zato da pribavimo najljepše žene i dosegneмо vrhunac strasti?’

‘Ne znam zašto sve ovo radim. Sada razmišljam o kućici na brežuljku i Darinki koja odgaja naše dijete dok ja sa svojom nargilom pod stablom uživam u zraku i prirodi, sretno i zadovoljno spavajući na travi. Ja i ti, Bonaparte, zaboravili smo na svakodnevna zadovoljstva. Zaboravili smo gledati što je oko nas. Ovog jutra sjetio sam se jednog stražara koji me se toliko uplašio da je pao s visokog balkona i umro. Znaš li što je povikao dok je gledao smrti u oči? “Kćeri!” Što bih ja povikao da se nađem licem u lice sa smrti?’

‘Povikat ćeš ime onog tko ti je najmiliji.’

‘A to je sigurno – nitko!’

‘Ti si usamljen, Ahmede. Usamljen poput palme u hladnom gradu.’

‘Ja sam taj koji je uništio sam sebe. Proveo sam život u ubijanju, nasilju i intrigama da postanem gradonačelnik. Dakle? Hoćeš li mi reći koje ću ime povikati kada padnem prema svojoj sudbini?’

‘Darinka. Ime tvoje prve ljubavi.’

‘A gdje je Darinka? Ona je u nekom dalekom zaseoku. Ne znam što se dogodilo s njom i mojom obitelji. Prije puno godina ponudili su mi vilajet u Bosni da bi me se riješili. Umjesto da se vratim svojoj obitelji, domu i jeziku, bilo mi je draže ostati ovdje i vladati. Da sam barem prihvatio ponudu na vrijeme. Da sam se bar vratio i saznao što se dogodilo s Darinkom.’

‘Strah te zauzdao. Kako bi se vratio svom domu i obitelji kada si razljutio suprugu svog brata?’

‘Strah... da, strah... iako, ničeg se nisam

bojao u životu. Nisam se bojao ni rata ni bitke, ni revolucije ni zavjera, ni vojski ni snažnih vojnika. Učinio sam da se oni mene boje, toliko da su radije živjeli u mojoj sjeni nego da mi se suprotstave.'

'Moramo priznati da su naši životi jedinstveni, Ahmede. Mi živimo život kakav nemaju čak ni naši odani časnici. Bi li radije bio hrana vukovima poslije bitke? Mislim da ne. Mi smo neobični ljudi, priroda nam je povjerila zadaću koju moramo ostvariti da se ne bi poremetio ritam života.'

'Održavamo li ratom ritam života?'

'Naravno, Ahmede! Kakav bi bio život bez ratova? Ljudi ne bi umirali, ciklus života se ne bi obnavljao, granice država se ne bi mijenjale i ne bi se mogle stvarati nove. Ekonomija ne bi napredovala i pjesnici ne bi pisali prelijepije pjesme o smrti koje životu daju smisao. Rat je blagoslov ljudima.'

'Posebno pobjednicima.'

'Upravo tako! Izbor je ovakav: rat je besmrtnan, narodi se međusobno napadaju i brane, a ti moraš zauzeti mjesto i odlučiti o svojoj sudbini. Na tebi je da odlučiš želiš li ubiti ili biti ubijen. To je jednostavan izbor, ne možeš to poreći. Tko osim tebe o tome zna više od mene?'

'Pogađa me to što si u pravu. Ali me muči što sam izabrao ubijati druge.'

'Gluposti! Živjeti u kajanju tisuću je puta bolje od smrti.'

'Otiđi sada na groblje i reci im to.'

'Briga me za njih! Je li ih itko i na što natjerao? Trče za nama jer žele isto što i ti: žele postati ubojice. Oni znaju da je živ vojnik čista slučajnost. Usprkos tome, dolaze i ratuju bitku za bitkom. Gledaju smrt u oči i nikada se ne umore. Bore se za određeni cilj, kako govore, za mir. Zamisli! Ali oni ratuju za rat. Rat je njihova zadaća, Ahmede, inače bi bili primorani ostati u svojim kućama i nositi se sa životnim

nedaćama sa ženom i petero djece. Zahvaljujući nama postaju slavni, mi im dajemo rijetku mogućnost da idu uokolo i osvaja-ju, zarobljavaju, siluju i krađu, sve to u ime religije, Boga, kralja ili države. Mi im čistimo savjest i pretvaramo njihovu strast za ubijanjem u nešto moralno, zbog čega im ljudi plješču, daju im darove, a žene im bacaju ruže i rižu na glave. Da to ne činimo, njihova žeđ za krvlju bi ih odvela do zatvora ili giljotine. Mi smo najvažnija karika u ovoj igri. Mi dajemo legitimitet ubijanju i vodimo ih u bitke da kolju ili budu zaklani. Zato nas vole i slušaju, Ahmede.'

'Sve ovo što si rekao me rastužilo, Bonaparte.'

'Zato što si ostario i umorio se, prijatelju. Čini mi se da se moraš vratiti svojoj staroj ljubavi koja će se trgnuti od iznenađenja kad je vidiš bez zubi.'

'Prestani! Osim Darinke...'

'O Bože. Ti si strastveni ljubavnik! Može li me jedan strastveni ljubavnik pobijediti?'

'Znaš li da sam nešto takvo rekao kad sam prvi put pročitao tvoje pismo koje si slao Josephine? Osjetio sam veliku mržnju u sebi. Mislio sam da sam frustriran što je jedan beskičmenjak poput tebe zaljubljen, a u isto vrijeme me opkoljava i želi mi preoteti moj grad. Poslije sam shvatio da sam frustriran zbog ljubavi koju osjećaš prema njoj. Zašto neki imaju sve te vještine u ljubavi dok su ostali nepismeni u koketiranju i ne znaju izreći nijedan osjećaj koji gori u njima? Nije li to velika sramota, Bonaparte? Stvaraš ljubav i strast jednostavnim, primamljivim i zanosnim riječima, dok ja mogu samo silovati onu koju volim jer nemam potrebnih riječi da je uvjerim da pobjegne sa mnom. Otkad sam pročitao tvoje pismo, ne mogu prestati razmišljati što bi se dogodilo da sam je uspio uvjeriti da pobjegne sa mnom. Sada bismo bili djed i baka okruženi unucima, smijali bismo se kao djeca dok cvjetaju gra-

ne badema i jabuke. To je stvar slaganja riječi, Bonaparte. Ništa više. A ja ne slažem ništa osim pisama prepunih rata i prijetnji.'

'Moraš napisati ono što se sramiš reći joj u lice. To je blagoslov pisanja, Ahmede. Pisanje je lakše i siguran je prolaz do srca i mašte tvoje ljubljene. U pisanju nema srama. Ako pretjeraš ili pogriješiš, možeš pokidati papir i početi sve iznova. Ali ako pretjeraš ili pogriješiš dok pričaš s njom, tvoje riječi pogađaju poput strijela i ne možeš ih više vratiti. Papir sve podnosi i upija svu tintu. Moraš se riješiti svojih ograničenja tijekom pisanja, inače je sve uzaludno. Mi stalno pričamo o nekakvim ograničenjima, ponašamo se ograničeno i živimo u ograničenjima. Neka tvoje riječi teku kao čista bljeskava rijeka i vjeruj mi da ćeš na kraju dobiti cijelo jezero.'

'Ne znam što da pišem, ni kome da pišem. Umoran sam. Idem spavati. Daj mi da spavam. Uzmi svoje vojnice i neka odu.'

'Mrzim ovaj vaš lijepi grad. Odmara se uz morsku obalu poput razmažene djevojke dok je okružuju muškarci u potrazi za zadovoljstvom. Potpuno ću ga razrušiti. Tek onda ću otići.'

'U redu. Čini što hoćeš, samo me pusti da spavam.'

'Hoću. Imaš li još ovog ukusnog araka kojeg proizvodiš?'

*S arapskoga prevela Antonia de Castro
Burica.*

Otkad se Latifa vratila, Umm Faruq nije mogla zaspati. Okreće se u svom krevetu poput mačke tijekom vrućeg dana i promatra svog supruga Abu Faruka kako duboko spava. Nasmiješila bi se kada bi čula kukurikanje pijetla koji je izgubio osjećaj za vrijeme i glasao se deset puta tijekom noći. Svako kukurikanje podsjetilo bi je na Abu Faruka kojemu je danas bio osamdeset i sedmi rođendan. Prisjeti se kad ju je prvi put nosio na ramenima i skakao preko ograde kao divlji lav, a danas ne može ustati iz kreveta. Umm Faruq se nasmije protiv svoje volje. Prije zore, zamisli Abu Faruka kako nosi Latifu na ramenima i oboje se sruše istog trenutka. On bi joj se sigurno ispričao ovim riječima: 'Dugo mi poživjela, Latifa.'

Umm Faruq iznenada se naljuti. Da ga Latifa ne voli, sad bi već bila udana za nekog drugog. Nije li ona najljepša djevojka u selu, što svi znaju i s čime se Abu Faruk slaže ubojitom tišinom? To ju je pitanje opsjedalo i poželi probuditi Abu Faruka. Okrene se prema njemu u njihovom velikom širokom krevetu, s teškoćom se izdigne i pogleda njegovo uspavano lice. Pažljivo ga je promatrala. Bi li je oženio da... kako je muči to pitanje. Znala je da će je mučiti cijeli život, pogotovo sad nakon Latifina povratka. Htjela ju je mrziti, ali nije mogla. Bile su prijateljice iz djetinjstva. Zajedno su odrasle, zajedno su postavljale pitanja o svojim tijelima i zajedno su šutjele jer nisu imale odgovore. Latifa joj je bila najmilija i najbliža prijateljica. Njena bolja polovica. Tako je o njoj razmišljala čitav život. Latifa je bila ljepša od nje i otac joj je bio bogatiji: Latifin otac je zemljoposjednik, a njen otac unajmljeni seljak koji je jedva spajao kraj s krajem radeći za Latifina oca. Ona je bez sumnje njena bolja polovica. Zato se on zaručio za Latifu, a ne za nju.

Odlučila je da danas neće moliti fadžr⁷ na ćilimu. Preplavi je teški umor. Spusti stopala do hladnog poda i izmoli fadžr dok je sjedila na krevetu. Zatim ustane, skuha kavu i izađe pod zrake stidljivog listopadskog sunca. Osjeti hladnoću i pokrije ramena rukama. Tako joj je Abu Faruk pokrивao ramena tijekom hladnih svibanjskih noći. Bili su sami među stijenama i hladni povjetarac je pronalazio načine da se provuče kroz njegove velike ruke. Umori se od sjedenja i pokušava izbaciti tu misao iz glave. Ne želi sada razmišljati o uspomenama tog maglovitog svibnja. Danas će odvesti Latifu u grad.

Na putu iz sela do obližnjeg grada, Umm Faruq je vodila Latifu kao turistički vodič. Latifa je bila toliko uzbuđena da joj je Umm Faruq počela pokazivati uobičajene, svakodnevne pojave: 'Ovo je stijena, sestro... ovo je kozje krzno... a ovo su prometna svjetla.' Latifa se zadovoljno smješkala i nije se ni na što žalila. Voljela je Badriyu koja je prije nekoliko desetljeća postala Umm Faruq.⁸ Udala se za Mar'ija i on je postao Abu Faruk, neka Bog zaštititi Faruka, njegovu braću, sestre, sinove i kćeri. Ona nije htjela dati ime Faruk svom prvorodencu. Cijeli život je sanjala da bude Umm al-Azz, još od posjeta njene tetke Ba'yide njihovu selu, kada je putovala iz Bejruta u Salt i ostala u njihovoj kući tri dana. Rekla mu je da želi biti Umm al-Azz, ali on je znao da mora nazvati prvorodencu po svom ocu. Bilo je neizbježno da postane Umm Faruq, ali još uvijek je sanjala da može postati Umm al-Azz. Nije joj se sviđalo ime Umm Faruq, kao da je bilo protiv nje. Zato je voljela

7 Fadžr – zornica, prva jutarnja molitva kod muslimana.

8 Naslov 'Umm' ili 'Abu' uz ime djeteta u arapskom jeziku koristi se za oslovljavanje osobe prema imenu djeteta (uglavnom prvorodenog sina). Osim u arapskom, koristi se i u nekim austronezijskim jezicima, ali jako rijetko.

da je se zove Badriya, dok je Mar'ija zvala Abu Faruk.

Kad su stigle do glavne stanice obližnjeg grada, Umm Faruq se uputi prema taksijima i upita na lošem hebrejskom: 'Masrad habanim?' 'Hajde, hajde uđite,' povikne židovski taksist dvjema starijim ženama. Ovaj taksist nije previše volio starije žene koje su se cjenkale za svaki novčić. Bio je siguran da će s ove dvije biti isto.

'Ministarstvo unutarnjih poslova je za tri-deset.'

'Ein ba'aya', odgovori Umm Faruq. 'Nema problema.'

'Imaš li staru putovnicu?' upita Umm Faruq, a Latifa je izvuče iz sigurnog mjesta među grudima. Umm Faruq kimne glavom i izvuče službene obrasce na arapskom i hebrejskom koje je sinoć ispunio njen sin Faruk. Dostavit će ih službeniku s Latifinom starom putovnicom da bi dobila novu izraelsku putovnicu kako je obećano u mirovnom sporazumu. Njoj i još dvjesto tisuća povratnika.

'Ne želim da stave menoru na putovnicu,' kaže Latifa odlučno.

'Neće ti to uspjeti, sestro, stavit će je. O, kako će je staviti...'

'Ne želim. Reci im da ne želim.'

U ministarstvu arapska službenica podigne obrvu i reče: 'Ne može.'

Umm Faruq se nasmije i pokaže na Latifu, govoreći o njoj kao da nije bila prisutna: 'Tek se vratila. Nova je pa ne zna.'

'Sestro Latifa, ne možete uzeti izraelsku putovnicu bez državnog simbola.'

'Ali ja nisam Izraelka,' odgovori Latifa nježno.

'Takav je zakon, sestro. Ne može drukčije.'

Službenica uzme obrasce i staru putovnicu pa nestane u hodniku. Umm Faruq pogleda Latifu. Još uvijek je tvrdoglava. Da se udala za Abu Faruka, razveo bi se od nje nakon mjesec dana. Abu Faruk je također tvrdoglav, a da ona nije bila prilagodljiva i da nije bila sposobna manevrirati njime, ni ona ga ne bi mogla podnijeti. S Latifom nema kompromisa. Ona je kćer zemljoposjednika, dok sam ja kćer običnog seljaka. Latifa je shvatila da Umm Faruq razmišlja o nečemu. Sigurno razmišlja o tome kako sam tvrdoglava, reče ona u sebi. Nije me briga – bez menore.

Službenica se vrati s osmijehom na licu. 'Putovnica će za nekoliko dana stići poštom – s menorom. U Izraelu nije moguće izdati putovnicu bez državnog simbola na njoj.' To je bilo sve što je službenica rekla. Potom je, osjećajući krivicu, nabacila lažni osmijeh Latifi i rekla: 'Dobrodošla na-trag!'

Latifa bi trebala znati da se on oženio mnome zbog ljubavi, pomisli Umm Faruq dok je sjedila u kuhinji sjeckajući molohiju.⁹ Nije njena krivica što je počeo rat i što je Latifa pobjegla sa svojim bogatim ocem. Pripremio je kamion, spakirao najvrjednije stvari i odmah se uputio za Bejrut. Dva dana nakon što je Latifa otputovala s obitelji, izraelski avioni napali su selo i počeli bombardirati kuće. Badriya je tada imala šesnaest godina, trčala je, posrnula i razbila čelo. Rana je počela krvariti. Tada je osjetila par snažnih ruku kako je podižu. To su bile ruke Mar'ija, Latifina zaručnika. Podigao ju je na svoja ramena i počeo trčati. Skočio je preko kamenog zida koji je dijelio teritorij njihova sela od susjednog. Badriya je cijelo vrijeme bila na njegovim leđima, ali on nije posrnuo. Umm Faruq se do danas sjećala njegove snage i siline u tom

9 Molohija – gusta, sluzava juha od listova jute. Poznati specijalitet u Egiptu i zemljama Levanta.

trenutku. Više nikada to nije osjetila, čak ni kada su provodili noći zajedno. Bilo ju je stid povući njegovo snažno, veliko tijelo na svoje goruće grudi. Nikada mu nije palo na pamet da joj 'slomi kosti', čime su se hvalile druge žene kraj bunara veselo se prisjećajući večeri sa svojim muževima. Bi li Abu Faruk slomio Latifi kosti?

Abu Faruk uđe u kuhinju i tiho sjedne za stol. 'Kave?' upita Umm Faruq i ustane prije nego što joj je odgovorio. Abu Faruk je sa stolice pratio osvjetljeni televizijski zaslon u dnevnoj sobi. Na programu je bila napeta rasprava između Arapina i Židova oko prava povratnika. Židov je nervozno govorio kako država više nije za Židove i da se preostalo zemljište mora privatizirati isključivo za njih, kako bi se spasila zemlja židovskog naroda od kandži gmizavih Arapa. Abu Faruk sarkastično se nasmije i kimne glavom govoreći sam sebi: 'Arap i gmižu, nisam znao.' 'Pusti ih da govore', reče Umm Faruq i stavi kotlić i dvije bijele šalice na stol. Ona je potajno slušala ono što je on govorio u sebi, u tajnosti. Pogleda ga u oči u potrazi za odgovorom na pitanje koje ju je uznemiravalo. Nije očekivala nikakav odgovor osim potpune tišine, ali je znala da je on razmišljao o bijegu, kada se jednog jutra probudio i shvatio da Latifa više nije njegova zaručnica.

Umm Faruq se osjećala ogorčeno. Nervozno je ulijevala kavu u šalicu i malo se kave prospe na stol. Abu Faruk je na trenutak pogleda, ali brzo makne pogled. Znao je što joj je na pameti, pa se oslanjao na svog najvećeg saveznika – šutnju. Ona u suzama prozbori: 'Nastavi šutjeti.' Abu Faruk nije mogao podnijeti ovaj niski udarac. Uzme šalicu kave, uputi se prema dnevnoj sobi i pojača zvuk na televiziji, ostavljajući je u suzama s molohijom.

Latifa je došla za vrijeme ručka. Umm Faruq pozvala ju je večer prije da dođe s njima jesti. Dok je Umm Faruq dovršavala pripremu jela, Latifa sjedne za stol pred Abu

Farukom, izvuče novu putovnicu i pruži mu je. On je otvori i pregleda, pa je vrati. 'S menorom', reče Latifa u pokušaju da slomi njegovu šutnju. 'Sve je s menorom', kaže on tiho. Na trenutak ih uhvati kako se gledaju. Spuste poglede. Iskrice prođu kroz tijelo Umm Faruq dok je šetala između štednjaka, pećnice i hladnjaka. Osjetila je taj pogled kao udarac biča na leđima. Vole se. Još uvijek su ljubavnici, pomisli i pokuša se oduprijeti suzama koje samo što nisu krenule dok je prelijevala molohiju u tanjure. Osjetila je ključanje u utrobi. Eto snažnog Mar'ija koji se rastapa pred Latifom koja, usprkos svojim godinama, još uvijek razoružava svojom ljepotom. U jednom trenutku htjela se okrenuti i povikati: 'Zašto si se vratila? Zašto si opet ovdje?' Ali umjesto toga okrene se i upita ozbiljno:

'Želiš li molohiju s limetom ili limunskom soli?'

Da ga ne voli, ne bi se vratila. Da ga ne voli, ne bi ostala neudana do sada. Bila bi baka kao ona, s djecom, unucima i velikom obitelji zbog koje ne bi razmišljala o rukama Abu Faruka. Po običaju, Latifa još uvijek voli umakati nešto u molohiju. Istrga kruh na komadiće, umoči ih u finu, zelenu juhu i krene jesti u tišini. Isto kao i Abu Faruk. Jesu li zajedno jeli molohiju u tajnosti? Je li mu je ona spremala? Mora to odmah saznati.

'Dakle, sve je ovdje s menorom?' upita Latifa dok je umakala kruh u molohiju.

'Sve', reče Abu Faruk i nastavi jesti u tišini.

'Da sam znala, ne bih se vratila. Rekli su nam da je Palestina oslobođena.'

Nitko joj nije odgovorio. Ni Abu Faruk ni Umm Faruq nisu sada htjeli ulaziti u tu raspravu. Latifa nastavi jesti u tišini.

Oni su još uvijek zaručeni – pomisli Umm Faruq u tom trenutku i uspaničari se od te pomisli. Podigne gla-

vu i prestane brati listove tratinčice s neravne zemlje. Pogleda prema Latifi koja je brala glog u blizini kamenog zidića. Latifa je navaljivala da želi posjetiti zemlju svog oca u napuštenom selu i ubrati gloga kao što je radila dok je bila mlada djevojka. Brati glog za svog ljubavnika. Sada je slika potpuna: bere glog za Abu Faruka. Svog zaručnika, kao što je bio prije sedamdeset godina.

Pogleda u daljinu gdje je Faruk parkirao automobil i šetao uz svoju kćer i sina koji su došli sa svojom bakom i njenom prijateljicom do zapuštene zemlje. Htjela je povikati: 'Faruk! Odvedi me odatde!' Ali kao inače, nije ništa rekla. Približila se Latifi dok je u naručju nosila pregršt zelenih listova tratinčice. Htjela joj je reći o čemu je sada razmišljala. Latifa je otišla u Bejrut i tamo je ostala, dok se Mar' i oženio njom nakon što su se s još nekoliko seljana vratili svojim kućama. Otad situacija nije funkcionirala. Ona je još uvijek službeno njegova zaručnica. Ona to sigurno zna. Zašto se onda vratila ako nije htjela da joj menora bude na putovnici?

'Pogledaj', reče Latifa pružajući ruku u kojoj je držala putovnicu. Umm Faruq uzme putovnicu i otvori je. Bila je izrezana na nekoliko mjesta. 'Odrezala sam menore', reče Latifa ponosno. 'Bog te sačuvao, Latifa, uništila si putovnicu!' Latifa se ponosno i pakosno nasmije, uzme putovnicu iz ruke Umm Faruq, pospremi je među grudi i vrati se branju gloga.

'Za koga bereš taj glog?' upita Umm Faruq iznenada. Prestraši se vlastitog pitanja, pogne se i nastavi brati listove tratinčice. Kao da nije htjela čuti odgovor. Latifa nije odgovorila. Nakon toga, prestane brati glog i tiho odšeta do Farukova automobila. Umm Faruq izdaleka uoči kako je podijelila cvijeće gloga Faruku i unucima. Čula je kako se smiju. Iznenada joj krenu suze i ona se protiv svoje volje prisjeti smijeha žena na bunaru dok su pričale o svojim muževima i tome kako im lome kosti.

Te noći Umm Faruq izade iz kupaonice omotana najdražim ručnikom. Osamdeset i šest godina, Umm Faruq. Osamdeset i šest, pomisli ona gledajući se u zrcalo. Abu Faruk je već odavno spavao. Tiho je hrkao. Voli ga. Posrami se te misli.

Promotri svoju bijelu kosu na čijim je vršcima još bilo narančaste boje od kane. Oči su joj ukopane u grobove i... Umm Faruq oprezno pogleda prema svom mužu pa pomalo neodlučno skine ručnik s tijela. Očekivala je katastrofu. Pogleda u svoje mrtve grudi, viseći trbuh i kukove prepune vena i plavih žila. Osamdeset i šest, Umm Faruq. A još ti nitko nije slomio kosti. Osjetila je kako joj neobičan drhtaj prolazi tijelom od pomisli na tu strašnu ideju. Ponovno omota tijelo u ručnik i otvori ormar u potrazi za ružičastom spavaćicom.

Izade na balkon. Sjedne za plastični stol i izvuče paket cigareta. Zapali jednu i zaplače od ljubavi. U jednom trenutku uoči sjenku kako se približava balkonu. Opsuje svoj loš vid. Bliska sjena. Srce joj počne užurbano lupati. Sad mora vrisnuti. To će natjerati ovu sjenku da pobjegne. Bila je to Latifa.

‘Latifa?’ upita Umm Faruq preplašeno.

‘Pozdrav, sestro. Šetam uokolo, ne mogu zaspati.’

Latifa sjedne uz Umm Faruq, ispruži ruku i uzme kutiju cigareta. Zapali jednu i povuče dim poput profesionalke.

‘Sjećaš li se? Na tavanu?’

‘Naravno da se sjećam’, odgovori Umm Faruq i nasmiješi se prisjetivši se te lijepe uspomene. Ona i Latifa bi ukrale arapskog duhana i bijelog papira te bi se odšuljale na tavan Latifine kuće gdje bi pušile oponašajući odrasle muškarce. To je bila njihova velika tajna. Da je netko iz sela otkrio da puše, ne bi se mogle udati. Barem je Umm Faruq spašena od te sudbine.

‘Sve se promijenilo, Badriya. Kako živiš ovakvim životom?’

‘Bolje mi je nego drugima, sestro.’

‘Ne znam zašto sam se vratila.’

Potom su ušutjele.

Dvije žene nastave uživati u pušenju. Mjesec je bio polupun, puhao je svježiji povjetarac, a u zraku se nije čulo ništa osim dalekog bombardiranja. Crveni duhan polagano je umirao pretvarajući se u bijeli dim koji se nakupljao u ustima i nosu, kao tihi ep koji otkriva sve što nije rečeno naglas. Umm Faruq je odlučila da će nakon što dovrši cigaretu pitati Latifu voli li ga još uvijek. Mora je pitati.

Potom Latifa reče:

‘Kako je Mar‘i? Je li sretan?’

*Sarapskoga prevela Antonia de Castro
Burica.*

O piscu

Nije danas nikome lako vratiti se onome što se uistinu dogodilo. Čak su i pokušaji poznate američke televizijske postaje propali. Događaj se ne temelji samo na prikupljanju svjedočanstava, dokumenata ili ičega što bi moglo dovesti do istine. Nije poznato gdje se dogodio taj događaj. Tu i tamo je bilo nekih pretpostavki i pokušaja u prazno, ali nitko se nije usudio stati, uprijeti prstom u određenom smjeru i odlučno reći: Ovdje!

Nitko. Baš nitko.

Ako na trenutak pomislite da na pitanje o vremenu postoji odgovor, griješite. Ni kod toga nitko ne može ustati i reći: to se dogodilo prije X vremena. Baš nitko nema petlje za takav rizik. Čak ni one koji se računaju kao svjedoci događaja nitko ne poznaje niti je čuo išta o njima. Jednom su kružile glasine da se ukazao jedan od svjedoka i da će uskoro svjedočiti. Ali nitko nikad nije čuo to svjedočanstvo. Nakon nekog vremena, nitko se nije pojavio.

Često sam sjedio na stepenicama kuće našeg susjeda Hadži Muhammada, bliskog prijatelja mog oca. Mnogi su naši susjedi i sumještani sjedili na stepenicama Hadži Muhammada. S njim sam pušio nargilu i on me štitio u tome jer moj otac nije bio zadovoljan takvim hobbijem. Dok bih pušio nargilu, slušao bih sve napetije kuckanje po drvenoj tabli i svakodnevno ponavljanje iste priče, ponekad s nešto promjena i tu i tamo drukčijim aluzijama. Jedini koji nije sudjelovao u toj priči je Hadži Muhammad. Obično bi izbjegavao pričati i poticao bi igrače, koji bi se previše upustili u pričanje, da nastave igrati.

Jednog dana, dok smo pričali uobičajene priče, čudan automobil zaustavio se u našoj četvrti. Nekoliko

sekundi je prošlo i ništa se nije dogodilo. Nitko nije izašao iz auta niti je ušao. Nakon nekoliko minuta, čuo se glasan povik: 'To su oni! To su oni!'

Iznenada je automobil krenuo velikom brzinom.

'To su oni, to su oni!' nastavio je vikati glas.

'Zapiši broj!' reče mi Hadži Muhammad.

Brzo sam izjurio na cestu i gledao kako se automobil udaljava. Tražio sam posvuda po džepovima i na svoje iznenađenje nisam mogao pronaći olovku. Automobil je nestao.

'Jesi li zapisao broj?' upita Hadži Muhammad, već znajući odgovor. Možda me htio kazniti. Šutio sam.

'To nije u redu', kaže on grubo.

Podignem glavu, a oči su mi bile prepune suza. Htio sam ga pitati što nije u redu, ali nisam mogao.

'Nije u redu da si u srednjoj školi i nemaš olovku.'

Pobjegao sam. Prošao je cijeli tjedan tuge i srama, ali sam se polako, korak po korak vratio druženju na stepenicama. Od prvog dana natrag nosio sam olovku. Pazio sam da bude vidljiva u džepu košulje, da je ljudi uoče. Kad se onaj auto vrati, moći ću zapisati broj. Ali auto se nije vratio. Zato što sam naučio uvijek imati olovku sa sobom, kod kuće bih zapisivao priče koje sam čuo na stepenicama Hadži Muhammada. Poslije sam sam izmišljao priče.

Tako sam postao pisac.

*S arapskoga prevela Antonia de Castro
Burica.*

Znamo da se skrivaš ondje
iza tog prsnog koša na straži.
Dišeš plućima planine i iz kamena duboke tajne pratiš
one što dolaze i odlaze dok riječi ih na opis mame
a potom im šutnja na usne utiskuje pečat boje jorgovana.

I bez kompasa znamo gdje si
poznamo tvoj zavojiti put
kao bol u slabinama.
Toliko smo te puta pohodili
ušli u vestibul i špilju
sagnuli se pa vijugali.
Brzo svjetlo palo je na nas
a tmine jedna drugu sustizale u treptaju oka.
Koliko su nas puta korak i čežnja i suho grlo vodili
na hodočašće tvojim prostorima što lutanju slični.
A kad pomislimo da smo stigli do kraja
nađemo se opet na rubu tvoje priče.

Nitko ne može izmaknuti ovom pravilu kad te ugleda:
čovjek trlja oči pred sporim jutrom riđe beduinke.

Čitat ćemo na više jezika.
Povest ćemo vodiča upućena u svjetska čuda
ili čarobnjaka koji znade odgonetati talismane i hamajlije.
Poslužiti ćemo se sondama, infracrvenim zrakama i
radioaktivnim ugljikom
priključiti se tečajevima iskapanja, retorike i radoznalosti i
podijeliti uloge
no nećemo daleko odmaknuti kroz tminu koja poput vela

zaklanja tvoje ime, tijelo i priču.
Nije lako prijeći ponor do mjesta gdje se u svoj svojoj punini
rodilo tvoje ime
ne ono kojim te nazivamo
i gdje je tvoj gležanj zablistao poput krunice crne perunike.

Napredna oprema koju nosimo nije dostatna
a nisu ni karte što ih širimo na tlu.
Tu nam djetinjstvo može pomoći:
prislanjamo uho o kakav vrč ili zid.

Vidjesmo keramičku zdjelu u rukama arheologa.
Ulje se cijedi iz nalaza izvađenog iz ruševina.
Biljka je zelena.
Ptica je zelena.
Pjesma goniča deva koja se više ne čuje u ovim predjelima
zamirući odjekuje na obje strane ove napuštenosti.

Stijena i hamajlija grle se na rubovima ponora
i ne znamo koja je koju štitila kroz vrijeme.

Ta tišina koja vlada nakon što je govor zaražen nije bez
jezika.
Prisna praznina ne znači ništavilo ni odsutnost.
Ima tu bića koja nastavljaju tajno živjeti u osami
i glasova čije titraje ne hvataju osjetljivi uređaji za snimanje
što ih nosimo.

Imaš mnogo onih koji te vole i srce što tuče s pet strana.
Zaljubljeni nisu ostavili mnogo riječi
tek posude što su se raspuknule pod suncem suše.
Tada su govorili jezikom trščane frule i dlijeta
a potom se razišli na sve strane.

To ovako tumačimo:
ti nisi otišla iz svoje doline i nisi napustila svoje bogove
oni su to učinili kad su karavana i dirhem stekli drugog
milostivog zaštitnika
tek tako...

Kada se promijeni put, povlače se nalazi koje nam je obećao
prekrivaju se ili iščezavaju. Put više ne prolazi ovuda.
Pritajila si se iza starih planina
zatvorila u sebe.
Tvoja se ruža vratila u svoju vazuu.
Sunca, mjeseci i vjetar smjenjivahu se bez prestanka
nad stijenama što nekoć bijahu štovani bogovi i žuđeni
mladići.

II

Ova beskrajna ruža
ova razbokorena ruža
što diše plućima planina
ne bijaše zatrpana zemljom.
Ne bijaše nepoznata onima koji su ostali prebivati među
njezinim rebrima
ni onima što naokolo bosonogi hode.
To što se za nju u svijetu više nije čulo tumači se smjenom
godišnjih doba
promjenom puta
otkrićem novih ruta trgovine i pljačke
a možda i opadanjem moći koje je dobilo rodoslov i molitvu.
Jer, više ništa ne blista pod pucketavom suhoćom
ništa osim žeđi i fatamorgane
osim samoće čija se pjesma svira na jednoj jedinoj žici.
A oni, oni čekaju posljednji dah bolesnika

što dugo umire pod crvenim fesom
pod tugrom nalik isprepletenom grozdu
ili nagnutom jedru.

Oni koji su ostali blizu Mojsijeva vrela¹
znaju što to blista iza Sika.²

Pleme Liyathna³ poznaje više nego jedan ulaz u skriveni grad
ne samo onaj uklesan u stijenu što se sužava i širi
za ples svjetlosti i sjene koji kao da vječno traje.

Pa ipak, bilo je suđeno da Švicarac Johann Burckhardt⁴
bude prvi koji će čuvarima zemljopisnih karata u metropoli
donijeti vijest o skrivenom čudu

o veličanstvenoj kamenoj ruži pritajenoj iza planine.

A Petra nije novo mjesto za pripadnike plemena Liyathna i
Rifa'ya,

Nuejma i Huvejta

i druge Arape iz planina

koje okružuju dolinu kao kakav prsni koš
ili kitnjasti talisman koji štiti vječnost.

III

Ima ljudi koji žive u njenim špiljama

ima ih koji prebivaju u toj ružičastoj maternici.

Ima hodočasnika što se uspinju do Aronova groba

i prinose žive žrtve tome Mojsijevu bratu

1 Ayn Musa [ar. Musino (Mojsijevo) vrelo] –
izvor na području Petre.

2 As-Sik – planinski usjek, uski prolaz koji vodi do Petre.

3 Liyathna – pleme koje nastanjuje rimske i nabatejske
ruševine oko Petre.

4 Johann Ludwig Burckhardt (1784–1817) –
švicarski geograf i putopisac.

koji je bio rječitiji od njega.
Ondje su koze što pasu travu u podnožju Deira⁵
i pastiri koji okom sokolovim mogu spaziti rupu s vodom
blizu doline Seig.
Švicarac je i sam vidio ostatke krvnih žrtava
na kamenovima
na putu do groba jednog proroka
kojeg je pučki islam prisvojio kao zaštitnika.
Krv žrtava obnavlja se pod suncem od kojeg se ljušte glave.
Burckhardt nije stigao do groba.
Zapravo, nije ni želio.

Bila je to izlika da uđe u dolinu izgubljene prijestolnice
vijest koju je želio objaviti 'svijetu'.
Htio je svojim očima vidjeti
čuda doline za koja je čuo od beduina.
Nije vjerovao pripovijestima iz logorišta
izlizanim metaforama neprikladnima za znanost i vijest.
Ti ljudi veličaju bezvrijedne sitnice
i ne mare za ono što zavređuje istraživanje i pozornost.
Ono lijepo u njih se jede, pije i rabi.
Vide kržljavu biljku milju daleko a ne zamjećuju Sunce što
polako pada za obzor
kao crvena naranča.
Puške ih uzbuđuju više od kamenih tornjeva
ili crne perunike.
To je pokvarena ploča koju će ponavljati putnici sa Zapada
od Burchkhardta do Thesigera.⁶

5 Ad-Deir (ar. samostan) – nabatejska nekropola
u Petri.

6 Wilfred Patrick Thesiger (1919–2003) – engleski
istraživač i putopisac.

Burckhardt se nije pripremao za takav susret.
On nije ondje žudio ni za kakvim otkrićem.
Otkriće koje je bilo razlog njegova puta na Levant bijaše
daleko
a to putovanje tek naporna antropološka vježba.
Ali pogreška, slučajnost ili pak skretanje s uobičajena puta
suočilo ga je s otkrićem
kakvo se dotad nije posrećilo nijednom Europljaninu.
Kako nije imao važeće isprave
i bio je sumnjiv ophodnjama međusobno sukobljenih vladara
Švicarac se plašio vojnika Muhameda Ali-paše
smještenih u Akabi
pa je za odlazak u Kairo izabrao ovakav put:
prešao je Sinajsku pustinju ravnom rutom iz Mojsijeve doline.
Bilo mu je teško samome ući u dolinu premda je nosio
arapsku odjeću
sebi nadjenuo ime Ibrahim ibn Abdullah
i izdavao se za proizvođača baruta iz sela Adme.
Ustvari, nije poznavao taj kraj.

O čudima u dolini pronose se priče za koje se ne zna koliko su
istinite
priče o djelima nevjernika kojih više nema
o blagu koje su začarali prsteni džina⁷
ondje gdje 'čarobnjak' poput njega
može strogo narediti draguljima da ga slijede kroza zrak
a da ih nitko ne vidi.
Nije se želio pojavljivati u odjeći čarobnjaka
nego je radije djelovao kao čovjek koji mora ispuniti svoj
zavjet

7 Džin (mn. Džini) – u islamskoj predaji,
bestjelesno biće stvoreno od plamena.

pa je unajmio mjesnog vodiča, ne onog kojeg su mu dali u plemenu Huwayta.

Vodič koji će ga pratiti kako bi ispunio zavjet nije pristajao na plaću manju od dvije konjske potkove.

IV

Burckhardt je tisuću puta mogao proći mimo nje, a da je ne vidi

onako kako je prošao pored palače Qusayr Amra⁸ i rekao da na njenim zidovima

nije vidio slike ljudi i biljaka.

Vidjet će visoke, gole planine

što su ih nagrizli i izbrazdali vjetrovi, oluje i kiše i šibalo sunce.

Neće shvatiti koliko su strašne

osim ako ih ne posjeti ljeti.

I doista, bilo je ljeto

i bio je najtopliji ljetni mjesec

pa je stigavši do Sika osjetio da se guši.

Što će dakle ovdje vidjeti Švicarac prerušen u Arapina?

Planine koje opominju na pohlepu suše

gdje jedva da raste pokoja biljka

jedva da ptica nad njima proleti.

Ljudi raspršeni po kotlinama bore se

jedni s drugima za travku i kap vode.

Nema ovdje mnogo toga što bi se vidjelo za čim bi se žudjelo

8 Qusayr Amra – dvorac u pustinji u istočnom Jordanu izgrađen u 8. st.

samo kotline, drhtaji i žed.
Tek onaj koji je nešto čuo od beduina u okolici
može znati što te planine skrivaju.
Čak i ako gradu priđe s najbliže planine
neće vidjeti ništa.
Ništa ne navješćuje ono što je iza kamena kaveza
pričvršćena za slabašno bilo.

v

Prvi se znak Švicarcu ukaže
dok silazi u Mojsijevu dolinu
koracima što ih naniže vuče neki skriveni magnet.
Ondje će biti vrelo što izbija iz utrobe stijene.
Biljke i stabla izrasli su i isprepleli se stvaralačkom snagom
koju voda daje mrtvom sjemenu:
oleandar, kupine, trska, možda i smokve, grožđe i topole.
Zatim će se još spuštati dok ne stigne do obronka
što se stere na prilazima skrivenom gradu
sve do visokog kamenog zida.
Kako je mogao očekivati, dolazeći bez vodiča,
da na tim stijenama što se jedna o drugu oslanjaju
postoji nešto što njegove oči nikad nisu vidjele?

No Švicarac koji je sebe nazvao Ibrahim ibn Abdullah
nešto je ipak znao, i možda mu je prsima prošao drhtaj.
Dok je nastojao otići u Kairo
od beduina je čuo vijesti o gradu s čudesnim blagom.
Dakako, nije posve povjerovao u te priče
no nevidljivi ga je magnet vodio nizbrdo.
Ovaj put mora povjerovati predajama
imati vjere u metaforu, pa makar bila izlizana
jer nešto on u sebi snažno sluti

nešto što ga neodoljivom silom vuče naniže.
Ibrahim ibn Abdullah inače se ne oslobađa svoga vučjeg
opreza
ali ne
sada će se ipak malo osloboditi
jer ono čemu se primiče zavređuje da se izvrgne riziku
i možda skrene s puta.

VI

Ostavit ćemo Burckhardta, koji nije znao ništa o tom skrivenom gradu prije no što se otisnuo na tegobno putovanje. Ostavit ćemo ga ovdje, kod ushita koji ga je obuzeo kad je nakon dugog plesa svjetla i sjene u Siku ugledao iznenadnu emanaciju tajanstvene ljepote kakvu čovjek teško može sâm podnijeti. Što je još gore, taj profesionalni izvjestitelj nije mogao izvući svoje pero i bilježnicu pred mjesnim vodičem koji je sumnjao u iskrenost njegove žrtve Aronu. Ono što je Burckhardt zatim rekao preneseno je iz njegova sjećanja izvježbanog na opisima i klasifikacijama. No prije nego što ostavimo Burckhardta ili Ibrahima ibn Abdullaha ili Levantinca Ibrahima, mi koji mrko gledamo na strane izaslanike i putnike iz toga nemirnog doba moramo mu odati priznanje za hrabrost i radoznalost, pa i priznati dug njegovu opsežnom izvještaju. Riječ 'orijentalizam', koja u nas ima uvredljiv prizvuk, ne smije nas učiniti slijepima za pravdu. Možemo reći Burckhardtu ili Ibrahimu ibn Abdullahu dok ga ovdje napuštamo: hvala. Ne zato što si 'otkrio' tu zagonetnu ljepotu, nego zato što te toliko ushitila da to nisi mogao podnijeti te si progovorio kao da buncaš, kao da recitiraš poeziju. Neki drugi pripovjedač preuzet će taj govor, hoću reći, buncat će kao da recitira. Može to biti bilo tko od nas

koji posjećujemo taj grad hotimice skriven od pogleda.
Ustvari, ne trebamo ni pisca ni pjesnika, jer svatko tko uđe u grad, govorit će isto. Može se razlikovati naglasak, ali govor je jedan. Jer nije to njegov govor, nego govor prijestolnice isklesane iz rebra planine, zapravo iz rebra žene. Nije mu nužno da se zakiti maštom. Ta ima li potrebe za tim?

VII

Uzdužan, zavojit procjep
u golemom stjenovitom zidu
skriva grad od pogleda.
On nije prvi znak koji naviješta grad
jer on uopće nije znak
nego varljiva staza
što se zavlači među polutke planine.
Pada nam na um da se zapitamo o značenju riječi Sik.
Je li to od riječi *sijaka*
ili *šakk* ili pak *tašakkuk*.⁹
Nema jasna odgovora.
Može to biti pukotina.
Može biti crta.
No razmislite o beduinskoj riječi *zik*:
ovratnik ženske oprave.
Nekome se u misli vraćaju riječi beduinke
koja je neposlušnom sinu ljutito rekla:
Hoćeš da poderem svoj *zik*?
Objema rukama držala je otvor svoje odjeće uz ovratnik
kao da će ga rastrgnuti nadvoje.
Ono što je nabatejsko, arapsko ili beduinsko ne pripada

9 Sijaka (ar.) – voditi, voziti; šakk, tašakkuk: raspuklina, pukotina.

odvojenim svjetovima
jezik je ovdje muzej riječi.
No ostavimo se jezične rasprave
jer to sada nije jako važno.

VIII

Ima drugih znakova koje treba vidjeti onim što je onkraj oka
možda treptajem koji prethodi događaju
možda dodirrom, zatvorenih očiju
a za one koji u ovom kratkovidnom vremenu nemaju moć
opažanja
postoje mali raspršeni znakovi koji se spoznaju vidom.
To su rezbarije
maleni pečati urezani u stijenu.
Naravno, vidjet ćemo grobove izvan gradske jezgre
grobove dostojanstvenika
čija su imena ondje ispisana.

.....
.....

Zatim ulazimo u Sik.

To je put koji poznajemo
iako ima i drugih putova znanih onima
koji tvrde da potječu iz grada.
Ne znamo je li istina to o njihovu porijeklu
jer mnogi su dolazili i odlazili
a imena se ovdje mijenjaju kao i svagdje.

IX

Potpise koji prethode onomu što nas čeka na lutalačkom
hodočašću
vidjet ćemo u Siku.

Znakovi lukavo i zavodljivo pripremaju za šok koji slijedi.
Katkad ćemo osjetiti tjeskobu, katkad olakšanje.
Zrak može biti posve miran
i kao kakva masa visjeti iznad glava
a može iznenada zapuhati
kao iz ventilatora.
Voda koja je dokaz života
dokazuje da je tu grad.
Te kanale u kojima se skupljala čista voda
iz vrela što izbijaju izvan grada
vidjet ćemo gotovo onakvima kakvi su nekoć bili
samo su sada suhi.
To je bilo ono što je usmrtilo grad
njegova Ahilova peta.
Osvajačima koji su morali proći kraj Mojsijeva vrela
to nije bilo teško otkriti
jer bilo je, čini se, javna tajna grada.

X

Odsad su moguće sve metafore
koje nam padnu na um
napose one ženske
Sik (pukotina)
maternica
ružičasta boja i mekoća tkiva
prodiranje
tjesnoća.
A zatim krunski drhtaj: Khazna.¹⁰
Onaj kome nisu drage osjetilne metafore

¹⁰ Al-Khazna (riznica) ili Al-Khazna al-fira'uniyya
(Faraonska riznica) – grobnice uklesane u stijeni.

može razmotriti njihovu opreku:
govor sufija.¹¹

Stjenoviti zid pred nama
jest veo

prolaz Sik staza je tragača na duhovnom putu
a naš mukotrpní dolazak do Khazne biva Objava
otkriće Skrivenoga.

XI

Prije no što se ta neočekivana ruža najednom rastvori pred
nama kao pustinjaska zora
ne znamo kamo će nas i do čega dovesti Sik.
Znademo da nas čeka nešto tajanstveno
ali što?

Polako, kaže ti Sik,
potrudi se da noga i oko zasluže
tegobnost tog putovanja.
Odužit će se put koji vodi između svjetla i sjene
nebo će se skriti pa se opet ukazati
ali to putovanje neće biti bez vodiča.
Zagledaj se u visoki usjek
možda ćeš progledati.

XII

Svjetlost se spusti na nas poput plamena jezika
no Sik nas ubrzo zakrili svojom vlažnom sjenom.
Hodamo i hodamo dok se smjenjuju vatre i sjenke
i ne znamo kada ćemo stići.
Spoznat ćemo bez imalo sumnje

¹¹ Sufi (mn. sufiji) – muslimanski mistik.

da ta golema raspuklina u pregradnom zidu
nije djelo ljudi, barem ne u cijelosti.
Njezini nabori i zavoji
njezina uskoća i širina
grubost i mekoća
njezine praznine i mase
možda su zadivljujući smrtni udarac
ruke prirode
a neki kažu, džinove ruke.
No mi ćemo bez imalo sumnje znati cijeniti
lukav plan onih koji su od toga načinili nemoguć ulaz
u svoju skrivenu prijestolnicu.

XIII

Prvo Sik
zatim grad.
Nismo posve sigurni da ide tim redom
no past će nam na um da bez Sika
ni grada ne bi bilo.
To je jedna od njegovih tajni
a možda i izvor njegova postojanja.
Osvajači ne mogu proći kroz taj tijesni, zavojiti usjek
a da im bude suđeno da prežive, osim ako ne znaju njegovu
slabu točku: vodu.

Talismani i znakovi koji su sveti stanovnicima skrivenog grada
prate nas, gledaju nas odozgo sa stijena pa iščezavaju
prije no što stignemo do cjelovitog djela tih ljudi.
Kamen odaje neke tajne Skrivenoga
ali ne otkriva sve.
Ovdje je razotkrivanje zabranjeno
zato što je opasno.

XIV

Blizu vode nalaze se crteži božanstava.
Sveto grli sveto
ali voda je i dalje tek svježe sjećanje u mašti kanala.
Tu je i Zu-š-Šara s licem koje oponaša početak stvaranja
kraj njega Al-Uzz.¹²
Sin i majka blistaju kao dvije zvijezde vodilje u bespuću.
Vide se i golemi ostaci deva i goniča
koji iz ružičaste stijene pozdravljaju pustinjske lađe
i njihove kapetane.
Pa ipak, Sik malo otkriva
to je tek priprema
prag
stoičko vježbanje strpljenja
jer nakon duge igre svjetla i sjene
vrelog i vlažnog
tjeskobe i olakšanja
dosade i strasti
oporog mirisa smokava i balege
nađemo se licem u lice s nečim što nas zaprepasti.
Mislim na Khaznu.

XV

Iza posljednjeg zavoja u Siku ukaže se dio toga skrivenog čuda. Zatim je vidimo cijelu, blistavu, kao golemu ružu, gorostasni medaljon, uspomenu iz doba divova. Ako je ugledamo iz daljine (sa suprotne strane, na primjer), vidjet ćemo je kao rezbariju, maleni pečat u golemoj stijeni u koju je usječena. No stanemo li podno nje, vidjet ćemo samo nju.

¹² Zu-š-Šara i Al-Uzz – arapska predislamska božanstva.

Iščeznut će planina, nabori i brazde, prašina koja pada na sve što je pomrlo od suše, i ostat će samo ona, gospodarica toga prostora i prisutnosti. Mislit ćemo da nema kraja toj velebnoj rezbariji sa šest ružičastih rebara, korintskim ornamentima, kraljevskim krunama i obdanicom šušlavom od suhoće koju čuvaju arapsko, grčko i egipatsko božanstvo: Al-Uzz, Afrodita, Izida. Tri različita imena koja u jednu slitinu spaja Sveta žena. Stajat ćemo pred njom i nećemo vidjeti planinu. Reći ćemo začuđeno: Kako su beduini (ti kopneni gusari, drumski razbojnici, kako ih naziva jedna predaja o njihovu porijeklu) uspjeli stvoriti ovo čudo koje obeshrabruje govor, a maštu svodi na djetesce koje puže. Mladi mjesni vodič odgovorit će nam da ne zna točno kako su se Nabatejci od nomada vinuli do stvoritelja profinjenog spomenika civilizacije, ali zna da su načinili ovu Khaznu i druga velebna djela u ružičastom gradu. Kaže: u stijenu su od vrha do dna uklesali znamenitosti svoga grada, a počinjali su odozgo. Udaljujemo se nekoliko metara od Khazne da bi nam se pružio pogled na taj početak. Vodič nam objašnjava kako su to činili. Doima se lako kad on to objasni, no mi zapažamo svoj nizak stas, patuljast spram tih stupova, i nismo baš uvjereni. Lakše nam je povjerovati u legendu, misliti da su graditelji ovoga golemog zdanja uklesanog u stijenu koja stalno mijenja boju bili džini. Vidimo male udubine u gornjem dijelu, za koje vodič kaže da su u njih možda uglavljivali drvene klesarske skele. A možda su služile kao čvrst oslonac nogama klesara. Nitko ne zna točnu ulogu tih malih šupljina što su ostavljene budućim naraštajima poput zagonetnih svjedoka. Vidjet ćemo također, ako smo prije toga već posjetili grad, nešto novo na Khazni. Ispod željezne rešetke pred njezinim pragom nalaze se rezbarije. Gledamo kroz rešetku i vidimo sjenu Khazne. Je li to doista njezina sjena? Naravno da nije. To su, čini se, njezine kraljevske

grobnice. Znači, to je taj hram, ili nekropola, ili ne znam što drugo, na čiju su najvišu urnu beduini pucali iz pušaka, kao što se priča, misleći da je prepuna faraonova zlata.

XVI

Šest stupova oblih poput podlaktica dame
iznad njih šest stupova nalik nogama konja u bijegu
Simetrija se ponavlja
ali dimenzije se mijenjaju.
Dva velika stupa u sredini udaljena su jedan od drugoga
nešto im je zgulilo ruke
vrijeme ili uzaludnost
ali nije narušilo njihovu veličanstvenu čvrstinu.
Božanstva, Amazonke, biljka, ptica grabljivica, životinja
koja samo što ne poleti, grane, ljudsko lice, obredni pehar,
geometrija, Sunčev disk i klasje
sedam dana, uskrснуće i Sudnji dan prožimaju se u igri
ljepote koja zna svoje granice.
Jedno ne nadvladava drugo. Ravnoteža je ovdje pravedna.
Skrivena geometrija daje svim dijelovima njihov dio žive
žrtve.

XVII

Milosrdni bogovi i gnjevni bogovi ugošćuju jedni druge.
Porijeklo nije problem ovdje u Rakimu¹³
niti je jezik prepreka za dva gosta ili trgovca
jer ovdje govore više jezika i pišu na više pisama
pa možeš biti iz Egipta ili Atene

¹³ Rakim – nabatejsko ime Petre.

iz Babilona ili Rima
biti civiliziran čovjek ili barbarin
sve dok ne staneš gradu na prste
ili mu ne radiš iza leđa.
Budi ono što jesi, no ako si u Rakimu
radi ono što Rakimljani rade.

XVIII

Svi koji su pisali o Petri opisivali su je kao ženu, kao pogansku božicu koja oponaša zvijezdu Danicu, kao kraljicu u zlatnoj kočiji koju vuku četiri konja, mladu pastiricu koja vodi stado koza, beduinku koja tka beskrajni ćilim, kao kraljicu, kćer kraljičinu. Ženska metafora već im je spremna na vrhovima pera, kao što je meni bila dok sam pripovijedao o Siku. Ima i onih koji su poželjeli biti suvremeni u izražavanju ženstvenosti kraj koje je ovdje teško gordo proći. Neki su pisali o plavokosoj turistkinji koja je podvrnula nogavice i zagazila u varljivi privid, o arheologinji koja noću poprima obličja drevnih kraljica ili pak o studentici povijesti, imenjakinji glasovite arapske ljubavnice, koja s lakoćom gazele vodi grupu studenata penjući se prema Dejrju. No osjetilna se metafora može u jednom stavku prometnuti u izraz sufijskog zanosa. Osjetilno i apstraktno miješaju se, začudo, u tinti. Katkad ih je teško razlučiti. Apstraktno ima korijen u osjetilnome, ono je možda njegov destilat u vrčevima krajnje želje, nemoguće želje, kap po kap... sve do iščeznuća.

Pitam se: Zašto muževnost nije prisutna ondje gdje je prisutna Petra? Zašto su tu maternica, nježnost, krhkost, grlić boce, ruža, svila, tamjan, bočica za surmu, trbuh, pupak, a nema mača, koplja ni mišića? Da je Petra rimska, ne bi se mogli izbjeći mač, žičana košulja, koplje i kaciga. To je ono što izdvaja Petru. Bliskost Ateni, možda, prije nego Rimu.

No Atena se klanja muškoj ljepoti, podatnim mišićima mladića, tijelu borca koje se presijava kao sapi ždrijepca u bijegu. Petra nije grčka, jer njena je ljepota ženska. Nije ni beduinska. Hoću reći, nije djelo nomada koji se sele u potrazi za travom i kakvom rupom s vodom. Dakle, što je Petra? Kako se ta razbokorena ruža rascvala u neobrađenoj dolini? Kako se takva krhka ljepota mogla sakriti iza goleme mračne planine? Uzdižu li se prijestolnice već mlade, a da ne prožive djetinjstvo? Gdje je Petrino djetinjstvo? Je li to prvi udarac dlijeta? Nesiguran korak te zanosne djevojke? To zasad ne znamo pouzdano, jer sve što je o Petri napisano, sva dlijeta koja su se urezivala duboko u zemlju, svi znanstvenici upućeni u rukopise i iščezle svjetove koji su se u nju odasvud sjatili, stari rječnici ni sonde iz svemirskih stanica nisu doprli do te školjke koja skriva tajnu, do papira za koji je jedan pjesnik tvrdio da na njemu piše: Ne traži me u onome što mi je jednako ili slično, jer tko god mi je jednak, nije ja, tko god mi je nalik, netko je drugi!

XIX

Ime ti je Šakila
no neki te zovu Šakilat
to jest: al-Latina sestra.¹⁴

***

Nije bilo tvoga kipa među onima koji razgovaraju u
hramovima i peristilima
no možda je upravo tvoj miris onaj koji se proširio
iz širokog lista smokve što visi u Siku.

¹⁴ Šakikat al-Lat (ar.) – al-Latina sestra. Al-Lat: predislamsko arapsko božanstvo.

***

Te boje koje se neprestance mijenjaju
između Deira i Qasr al-bint¹⁵
mogle bi biti uspomena na tvoju odjeću i nakit
ili na tvoj dah.

***

Sámo oko ovdje se ne smatra dokazom.
Tužitelj mora pred porotu
iznijeti nešto drugo.
Možda san?

***

Pretpostavimo da se to ovako dogodilo
za kratkog drijemeža u špilji koja je postala improvizirani
kafić:
netko me uzeo za ruke koje rado primaju darove
nepoznatoga
i proveo me kroz tvoju palaču
vrata
po vrata
odaju
za odajom
počivaljku
za počivaljkom.
Tu i tamo zastajkivao sam sav smeten
a zatim je bilo kao da sam ušao na najuža vrata
i ona su se čvrsto zatvorila za mnom.

¹⁵ Qasr al-bint (Djevojčina palača) ili Qasr bint fira'un
(Palača faraonove kćeri) – nabatejski hram u Petri.

***

Ljubičast plašt nemarno bačen
na rub kreveta od hrastovine
sandale od gazeline kože
škrinja s ambrom
i bočica za surmu
ostaci lijenog prijepodnevnog kraljevskog sna.

***

Svukla si odjeću
skinula zlatni prsten
kamene naušnice
i dva škorpiona omotana oko tvojeg vrata.
Zamahнула si plaštom koji je
u tri prijestupne noći godine pijetla
upio rijetku vlagu
i prebacila ga preko mene.
Proširio se miomiris cvijeća u vazi i zimzelena
navukli su se oblaci i zagrmjelo je
trava je podivljala
a trska se uspravila.

***

Rukama sam zagrabio borove šišarke
pustio uspavane golubove da polete
pa ih izmijenjene vratio u gnijezdo.
Nagnuo sam se preko ruba
kanala
bunara
ne znam točno čega
i srknuo
i što sam to više činio bivao sam sve žedniji
i trag mi se zameo.

***

Ovo je tvoj i samo tvoj plašt.
Prepoznajem ga zatvorenih očiju
po mirisima pašnjaka
ovna i ovce
usirena mlijeka
komorača
gospina vlaska
volujka
i kamilice
što u njemu jedni druge spokojno darivaju.

***

Ovom rukom koju će izjesti crvi
dotaknuo sam
vijuganje zvijezde
zaobljenost Mjeseca
kožu zmije
nesmotrenost trave
nesanicu rose
vodu života.

Nemam dokaza za ovaj zemaljski miradž¹⁶
ovaj dar nepoznatoga ili poklon slučaja
osim ove ruke koja se vratila s kartom
od mirisa i znakova.

Sarapskoga prevela Tatjana Paić-Vukić.

¹⁶ Miradž – noćno uznesenje poslanika
Muhameda u nebesa.

Prijelaz: Moje putovanje u slomljeno srce Sirije

PRVI PRIJELAZ (KOLOVOZ 2012.)

Bodljikava žica mi je izgrebala leđa. Naježi-
le su mi se dlake na glavi. Ispod bodljikave žice koja se proteže
po cijeloj dužini granice bile su rupe dovoljno velike da prođe
jedna osoba. Uspjela sam proći kroz jednu od rupa i počela brzo
trčati. Pola sata trčanja je bilo dovoljno da se prođe granica
između dvije države. Sa mnom tada nije bilo puno nepoznatih
ljudi. Nisam znala da sam sposobna zapamtiti te detalje jer, kad
sam se odlučila vratiti u domovinu, iz nekog mračnog razloga
mislila sam da ću potonuti u kaos smrti. U tom trenu dok
su mi noge stajale u rupi, a leđa se trljala o bodljikavu žicu na
granici dviju zemalja, podigla sam glavu i prvi put pogledala
prema dalekom nebu koje je postajalo sve tamnije. Čekali smo
nekoliko dugih sati da se noć spusti kako bismo nastavili put
bez da privlačimo pažnju turskih vojnika. U tom trenutku uz-
dahнула sam duboko, podigla leđa i potrčala prema uputama.
Počela sam trčati kako bih izašla iz područja opasnosti. Teren
je bio kamenit i težak, ali sam trčala s lakoćom. Otkucaj srca
me podignuo i bacio u zrak. Vratila sam se! Ponovno sam ovdje!
Mrmljala sam i sve teže disala. 'Vratila sam se!' To nije bila sce-
na iz nekog filma, bio je stvaran događaj. Trčala sam i šaptala:
'Vratila sam se... vratila sam se.' Čuli smo prekinute pucnjeve i
vojne strojeve s druge strane, ali smo se uspjeli probiti.

Sve izgleda kao da je odavno predviđeno.

Stavila sam pokrivalo na glavu, obukla
dugu jaknu i široke hlače jer smo se morali popeti na visoko
brdo i ubrzo se spustiti te naći vozilo koje nas čeka. Noć se
spustila i sve je izgledalo uobičajeno, barem sam tako mislila.

Kasnije će se perspektiva promijeniti.

Aerodrom u Antiohiji¹ sam po sebi bio je dovoljan da se dobije dojam što se dogodilo Siriji u zadnjih godinu i pol. Tome su svjedočili i prijelaz preko granice i sve slike koje sam kasnije sačuvala u pamćenju kao znak brzih i temeljitih promjena. Ali tada, dok sam silazila s brda trčeci s bolovima u nogama, nisam razmišljala o tome. Stigla sam do podnožja brda, čučnula i ostala tako više od deset minuta. Disala sam teško i pokušavala smiriti otkucaje srca. Ostali su mislili da sam uzbuđena što vidim svoju domovinu, ali zapravo ovo mjesto nije bilo prikladno za to. Razlog je bio taj što smo dugo trčali i pluća su mi se otrgnula od tijela pa nisam mogla ustati.

Na kraju smo ušli u automobil i napokon sam uspjela doći do zraka. Jedan mladić je vozio, nas troje je bilo iza, a naprijed su sjedila dvojica. Maysara i Muhammad s kojima sam sjedila iza kasnije će postati dio mog svijeta. Oni su različiti borci iz iste obitelji – obitelji u čijem ću okrilju ostati. Muhammad je dvadesetogodišnjak koji će postati moj vječni prijatelj i poslovni partner.

Bili smo u okolini grada Idlib² koji još uvijek nije bio potpuno van kontrole Assadovih snaga. Kontrolne postaje koje pripadaju bataljunima Slobodne sirijske vojske bile su mnogobrojne. Prošli smo maslinike. Vidjela sam kako borci nose svoje oružje i dižu slogane za slobodu. Putovanje je dugo. Pokušavam ukrasti slike stvarnosti. Provirujem kroz prozor automobila i odvajam se od stvari oko sebe. Automobil se kreće, zvukovi granata čuju se u daljini, a put se nastavlja. Čuđenje pomiješano s veseljem ispunilo je svaku stanicu moga tijela. Zemlja je oslobođena, ali nebo nam ne dozvoljava veselje.

1 Antiohija – glavni grad provincije Hatay u jugoistočnoj Turskoj.

2 Idlib – provincija na sjeverozapadu Sirije.

Nebo gori i slika se pretvara u četiri odvojena kino ekrana. Ne gledam prema slikama samo s dva oka. Stavljam oči i na vrat. I na uši. Stavljam ih čak i na prste poput nekakvog čudovišnog mitskog bića. Fokusiram sliku. Pogled mi se razdvaja na četiri slike. Strojevi uništenja. Goruće nebo. Automobil u kojem su žena i četiri muškaraca na putu prema Saraqibu³.

Sve o čemu pričam je stvarnost. Postoji samo jedna imaginarna osoba u priči. Ja sam jedina koja može proći kroz ruševine, kao da sam lik iz knjige. Navikavam se na stvarnost kroz maštu. Promatram detalje, stvarnost i sve što se događa kao da to nisam ja, već zamišljam da sam lik iz romana. Razmišljam o mogućnostima kojima raspolaže jedna imaginarna osoba iz romana kako bih mogla nastaviti dalje. Ostavila sam stvarnu ženu sa strane i pretvaram se u zamišljenu ženu koja mora uzvratiti na način koji odgovara svemu zbog čega živi. Kroz što tražiš smisao? Kroz identitet? Prognanstvo? Pravdu? Ludilo krvoprolića? I svi putevi u tmini kroz koje prolazi automobil usmjereni su prema kući obitelji koja će postati dio mog svijeta.

Čudno je što se sada sjećam priča koje dolaze i odlaze jedna za drugom. Nisam namjeravala napisati te priče prije drugog putovanja. Ciljevi mog povratka u Siriju u osmom mjesecu 2012., nakon što sam je napustila u sedmom mjesecu 2011., bili su stvaranje malih projekata za žene te osnivanje udruge u sjevernoj Siriji za edukaciju i ekonomsko osposobljavanje žena i podučavanje djece. Tražila sam upotrebljivu ideju pomoću koje bismo mogli osnovati demokratske građanske organizacije u područjima van Assadove kontrole. Nikada nisam razmišljala o pisanju ovog dnevnika. Pripremala sam se početi pisati novi roman, ali tema se promijenila pa sam odustala. Jedan mali događaj izmijenio je smjer i potaknuo me

3 Saraqib – grad u provinciji Idlib.

da razmišljam o pisanju ovog svjedočanstva.

Tijekom povratka u Tursku, malo prije nego što smo došli do granice, na cesti do Sarmade⁴ sreli smo mladog borca. Taj me susret potaknuo da uhvatim olovku i zapišem u malu bilježnicu ono što je rekao. Odlučila sam pisati u trenutku kad je rekao: 'Želimo građansku državu.' To se dogodilo zadnji dan, par sati prije mog odlaska.

Na kontrolnoj postaji bataljuna Al-Faruq⁵ zlatokosi mladi ratnik u čijim su očima blistale zvijezde pričao mi je da je napustio 'specijalnu jedinicu u vojsci jer je odbio ubijati ljude'. Rekao je: 'Kako da sam sebe bacam u smrt? Tko želi umrijeti? Nitko! Ali bili smo mrtvaci koji žele živjeti!'

Nebo je bilo plavo. Ništa nas ne uznemirava, čak ni zujanje metaka, ni kontrolne postaje, ni sve razrušene zgrade s obje strane puta. Udaljili smo se od Sarmade. Ostavili smo za sobom njene zidove ispisane sloganima revolucije.

'Samo želimo građansku državu', ponavlja malo stariji muškarac. Dečko blistavih očiju mi kaže: 'Prokleti bili časnici! Svi su alaviti⁶!' Drugi ga gleda i kaže: 'Ne baš svi.' Mladić nastavlja pričati kako je dezertirao. Njegov prijatelj mu se približava i šapće mu nešto u uho. Mali mladić s blistavim očima me pogledao duboko potresen. Stavlja oružje na pod. Zagledala sam se u njegove oči. Oružje je stavio na pod i okrenuo lice.

Nebo se nije promijenilo. Još uvijek je plavo, a kamenita planina koju smo ostavili za sobom gleda mirno. Čula sam nekakav zvuk i mladić se okrenuo prema meni.

4 Sarmada – grad u provinciji Idlib, blizu granice s Turskom.

5 Al-Faruq – naoružana pobunjenička organizacija.

6 Alaviti – sekta šijitskog Islama, primarno smještena u Siriji.

Zagrizao je usne. Isti taj mladić koji je maloprije stajao na naoružanoj kontrolnoj postaji, držao pušku i iskaljivao svoj gnjev prema nebu, sad mi je rekao drhtećim glasom: ‘Oprosti mi, teto, kunem se da nisam znao.’

Njegovu dječjem licu vratio se dobrodušan izgled. Naoružani mladići ispod mosta gledaju nas znatiželjno. Bijela zastava s natpisom ‘Nema Boga osim Alaha, Muhamed je Alahov poslanik’ vijorila se blizu njih. Dvojica imaju dugu bradu. Nebo je još uvijek plavo. Vojnik koji je odjednom postao dijete približio mi se i rekao oklijevajući: ‘Ja ne mrzim nikog, ali Assadovi psi nas tjeraju da ubijamo ljude... Oprosti mi, teto!’ Stariji borac je stao do njega. Oči su mu gnjevno blistale dok je govorio: ‘Želimo građansku državu. Ja sam iz bataljuna Al-Faruq i želim građansku državu! Student sam druge godine ekonomskog fakulteta.’

Nismo mogli dugo ostati s njima. Saslušala sam ih i rekla: ‘Nema problema. Sve je u redu.’ Ali mladić, čije su oči sad već manje blistale, odlučio je objasniti mi kako me nije namjeravao uvrijediti. Prije nego što smo krenuli s trojicom mladića, rekla sam mu: ‘Ja nisam alavitka, a ti nisi sunit⁷. Ja sam Sirijka i ti si Sirijac.’ Pogledao me iznenađeno, a zatim sam mu rekla: ‘To je stvarnost. Mi smo samo Sirijci.’

Govorila sam nerazumljivo dok smo odlazili s kontrolne postaje bataljuna Al-Faruq: ‘Koga treba uvjeriti ovdje? Tko želi izgraditi državu iz vatre i krvi? Taj dezertter koji se pretvorio u dijete? Ili možda Assadovi vojnici?’ Dečki su me začuđeno gledali i smijali se. Nisu razumjeli moje riječi.

Otkud im ta snaga? Kome od nas smisao života nije jasan? Tko je najviše povezan sa srži života – mi ili oni? Oni koji žive u zagrljaju smrti i smiju se životu u lice? Kad kažeš ‘Slobodna vojska’, zamišljaš vojsku, ali oni su jedno-

7 Suniti – pripadnici najvećeg ogranka Islama.

stavno ljudi koje možeš sresti na cesti. Oni su samo skupina ljudi s različitim uvjerenjima, osobinama i razinama žestine i milosti. Razlikuju se i u odnosu prema etici revolucije i po izbjegavanju iste. Oni nemaju skoro ništa zajedničko. Slobodna vojska je preslika naših života i njihovih raznolikosti – među njima je veliki sukob. Jedina razlika je da smrt paradira među njima laka kao pero i da je njihov najrealističniji opis ‘bataljun naoružanog narodnog otpora’.

Ne znam što me potaknulo da počnem pisati ovaj dnevnik. Svaki put kad zatvorim oči, eksplodira slika malog vojnika koji je bacio oružje kako bi mi se ispričao zbog grijeha koji ustvari nije ni počinio – grijeh da je ‘teta’ koja stoji ispred njega iz iste skupine kao i njegov časnik u vojsci protiv kojeg se borio.

Prva vrata kroz koja smo prošli u Siriji vode u bolnicu na tursko-sirijskoj granici u gradu Reyhanli. U bolnici postoji zaseban kat za liječenje Sirijaca ranjenih tijekom bombardiranja. Iz soba zaudara vonj ljudi koji leže na bijelim posteljinama s amputiranim nogama, odrezanim rukama i mutnim očima. Njihovi udovi lete plutajući u ništavilu. Manhal, jedan od prvih aktivista revolucije u Saraqibu, upozorio me da budem hrabra kad uđemo u sobu dviju djevojčica – četverogodišnje Diane i jedanaestogodišnje Šayme.

U Dianinoj leđnoj moždini je zapeo metak koji je uzrokovao trajnu paralizu. Leži beznadno kao bijeli prestravljeni zec. Kako metak nije uspio raznijeti u komadiće njezino malo krhko tijelo? To je čudo! Što je mislio strijelac kad je usmjerio pušku u leđa djevojčice koja je hodala prema dućanu kako bi kupila slatkiše za doručak?

Do Dianinog kreveta leži Šayma čiju je nogu raznijela granata. To se dogodilo dok je sjedila s obitelji ispred kuće. Poginulo je devet članova obitelji, uključujući njezinu majku. Njezina teta sad stoji do kreveta. Šayma gleda

čudnim očima u kojima se vide molba i gnjev. Konačno se nasmijala tek kad sam stavila prste na njezino čelo. Šrapnel je pogodio i slomio joj lijevu ruku. Bijeli zavoj joj omata zdjelicu i završava kod bedra. Praznina popunjava mjesto amputiranog dijela noge. Praznina u obliku odsutnog ljudskog uda. Svi smo upotpunjeni svojim nesavršenostima, ali nismo potpuni kad smo cijeli. Ne nalazim riječi za ovu malu djevojčicu koja me gleda čarobnim očima. Druga noga joj je također ozlijeđena. Ozljede su po cijelom tijelu.

Prsti su mi na njezinu čelu i gluhi osmijeh nam je na licima. Diana i Šayma nisu jedine na katu. Mladić u drugoj sobi čeka da mu amputiraju nogu koju je raznijela granata. Smije se očima. Drugi mladić čeka da mu se noga zaliječi od šrapnela koji su ga pogodili kako bi se vratio boriti u Siriju. Bio je zapovjednik vojne jedinice. Zove se Abdullah. Ponovno ću ga sresti u budućnosti. Postat ćemo prijatelji, ići ćemo skupa do trećih vrata ispod bombi koje lete kako bismo popili kavu s njegovom lijepom zaručnicom.

U hodniku bolnice leže Sirijci čiji su udovi bačeni u zemlju. Mladići koji odmaraju raspolovljena tijela kroz bolničke prozore gledaju domovinu koja je toliko blizu da se može namirisati. Tamo gdje sam prošla prvu opasnu situaciju na ulazu u domovinu i gdje ćemo uskoro vidjeti nebo koje gori u plamenima bombi koje padaju iznad zaspalih gradova. Tamo gdje ćemo jesti prvu večeru s jednim od bataljuna poslije Taftanaza⁸. Tamo gdje ću u čudu gledati lica mladića koji se smiju dok nam bombe padaju nad glavama.

Ne postoji drugi protagonist osim smrti. Ljudi ne pričaju priče ni o čemu drugom. Sve je podložno relativnosti i vjerojatnosti osim glavne uloge smrti ili trenutka van vremena. Isti se taj trenutak desio dok smo noću prolazili kroz

8 Taftanaz – grad u provinciji Idlib.

bodljikavu žicu. Prolazimo kroz divljinu gdje su mladići iskopalili prolaz kako bismo prošli. Ponekad smo trčali, a ponekad hodali sporo. Taj nestabilan trenutak između prognanstva i domovine. S obje strane ograde tijela su neočekivano izlazila iz mraka, hodamo poput slijepaca. Ramena se sudaraju s drugima. Čujemo glas koji kaže 'Dobra večer', čujemo glas koji dolazi i glas koji odlazi. Hodamo tiho kao da smo crne mačke, samo što nam oči ne blistaju. Na granici na kojoj su Sirijci počeli nestajati noću udaljenost nije velika. Ljudi ulaze i izlaze, prelaze preko teritorija u noćnom miru, ali malo tko susreće mir.

Na povratku kod istih bodljikavih žica susreli smo dvojicu Tunizana koji su prelazili granicu. Jedan od njih koji nam se pridružio rekao je: 'Ako podrška i financiranje određenih skupina od strane Slobodne vojske ne prestanu, nikada nećemo biti dobro.' To su izjavili i dezertirali vojnici koji nisu imali dovoljno resursa kao nove islamske skupine. O njima se govorilo da su radikalne i da ih financiraju neke države. Bataljuni s periferije Idliba, Hame i Alepa su uglavnom govorili istu stvar. Oni su također bili slabo financirani, ali su uvijek pronalazili način da se ne povežu s islamistima. Njihovi članovi prodaju svoje stvari i imovinu kako bi pomagali jedni drugima, kao da su članovi iste obitelji. Ponekad čak prodaju nakit svojih žena. Jednom kad je zapovjednik neke grupe skupljao novac za kupovinu oružja, jedna je žena skinula prsten koji joj je suprug poklonio i dala ga zapovjedniku, ali ga nije htio uzeti. Zapovjednik druge grupe je rekao: 'Ako i dalje tako nastavimo, nećemo imati izbora nego da se povežemo s vrugom kako bismo se suprotstavili Assadovu režimu.' Izgledao je istovremeno ljutit i tužan.

Nemaju dovoljno novaca da bi proširili teritorij borbe. Žele smanjiti borbu za Alep, ali se osjećaju bespomoćno. Trgovina oružjem cvjeta, a politička opozicija ne brine za položaj naoružanih bataljuna i nije zainteresirana

za formiranje ujedinjenog vodstva. Zapovjednik jedne grupe kaže: 'U uvjetima bombardiranja, gladi, opsade, ubijanja i zadržavanja, svi ćemo pribjeći grupama koje su dobro opskrbljene oružjem.' Pitala sam ga je li to ono što režim želi. Odgovorio je gnjevno: 'Tko je elita političkih i kulturnih revolucionara? Gdje su? Visoki časnici koji žive u Turskoj? Prava borba je ovdje! Mi umiremo svaki dan i nastaviti ćemo umirati. Ne možemo ponuditi ništa osim naše duše, ali nećemo odustati od suprotstavljanja režimu. Vjerojatno ćemo poginuti, ali naši sinovi i unuci će uništiti Assadov režim. Gdje ste vi dok se sve ovo događa?'

Ne mogu pisati dosljedno. Nemoguće je pisati nekakvim redoslijedom.

Vraćam se na mnogobrojne razgovore koje sam vodila s mladićima. Pričam kako smo prolazili prazninu između dvije države i kako smo došli do maslinika. Pričam o mirisu nove zemlje i svih gradova koje sam prošla. O njihovim zidovima ukrašenim slikama i sloganima revolucije te umornim licima ljudi. U automobilu sakrivenom velom noći prošli smo nekoliko kontrolnih postaja Slobodne vojske. Nije bilo gužve, ali dečki se znaju međusobno. Neka naseljena mjesta potpuno su oslobođena, a druga još uvijek nisu. A riječ 'oslobođen' je preuveličana jer je nebo i dalje pod kontrolom režima.

Nekoliko bombi pada oko nas i ponekad čujemo brujanje motora aviona. Dečki me tješe kako je sve u redu, ali ima još par kilometara opasnog područja. Jedan od njih kaže: 'Samo polako', što znači da će smrt doći s neba. Ići ćemo automobilom do Binniša⁹ i tamo ćemo se uključiti u prosvjed. Nakon toga ćemo se pridružiti bataljunu koji prosvjeduje u Binnišu. Kad smo stigli, nije bilo niti jedne žene. Na zastavama je napisano 'Nema boga osim Alaha, Muhamed je Alahov poslanik'. Bila sam sama s muškarcima koji su čudno buljili u

9 Binniš – grad blizu Idliba.

mene. Upoznala sam par njih. Bili su iznimno pristojni. Ple-sali su i pljeskali na prosvjedu, a kasnije je šaik tražio njihovu pozornost. Znala sam da nećemo odmah otići i zato sam razgovarala s par žena koje su sjedile ispred kuća i promatrale prosvjed. Jedna od njih je rekla: 'Prije smo sudjelovale u prosvjedima, ali to više nije moguće. Naši muževi se boje da će nas pogoditi bomba ili metak.' Zemlja Binniša je oslobođena, ali nebo nije. Postoje neobjašnjivi slučajevi izdaje i podlosti aviona i topova. Slobodna vojska se ne može suprotstaviti revolucionarima na tlu i ne usuđuje se ući u gradove nakon nekoliko bitaka sa stanovnicima grada. Zato dolaze po noći ili s prvim svjetlom, bombardiraju i bježe. Najčešće umiru djeca, žene i starci, ali građani i borci ne odustaju od borbe. Čula sam kako mladići iz Binniša kažu: 'Ovo je naša sudbina.'

Tamo nisam vidjela ženu bez hidžaba. To je dio tradicije ovog mjesta gdje su svi konzervativni vjernici. Sudjelovala sam u prosvjedu bez hidžaba, ali stavila sam ga kad smo krenuli na put kako ne bih privlačila pažnju na sebe. Skinula sam ga kad sam sjela razgovarati s dečkima, ali neki od njih se nisu rukovali sa mnom. Razgovori su bili vrlo intelektualni i ljudski. Upozorili su me da me neki bataljuni neće primiti ako ne nosim hidžab. Nitko nije razgovarao o osnivanju islamske države, već o osnivanju građanske države. Tad su džihadističke grupe bile slabo prisutne i općenito je postotak takvih grupa bio nizak, te se neće povećati idućih par mjeseci. Čak su i priče o arapskim mudžahedinima bile preuveličane, ali nakon svakog klanja njihov se broj povećavao. U Saraqibu su samo 19 od svih 750 mudžahedina bili Arapi.

Večera u Binnišu je bila bogata. Kuća se nalazila usred maslinika, a dečki su se pobrinuli da nas počaste najboljom hranom koju su imali. Zapovjednik grupe je bio tridesetogodišnjak, lijep i spokojan, rodom iz Binniša. Iznenadile su me ljubaznost i blagost mladića, kao i njihova želja da raz-

govaraju o problemima vezanim uz sektaštvo te neophodnosti njihovog razrješenja. Razgovarali smo o različitim temama i nužnom sprečavanju sektaškog rata. Jedan mladić mi je objasnio kako je ovdje otpor protiv režima žestok, ali rijedak i da su to pojedinačni slučajevi koji se brzo riješe. Nekoliko dana kasnije isti dečko mi je rekao: 'Ubili su jednog mladića koji je bio alavit, kao odgovor na klanja, ali mi smo se borili protiv toga. Režim nije uspio uvući u sukob sunitski i alavitski dio sela, i nikada neće uspjeti. Ako moramo, dat ćemo i duše da se to ne dogodi. Ali ne možemo utjecati na gnjev onih čije su čitave obitelji ubijene ili čije su kuće bombardirane. Vrijeme ne može izliječiti taj gnjev.' Istog dečka su nakon nekoliko mjeseci ubili maskirani ljudi o kojima se saznalo da nisu sirijski borci. Pričaju mi puno detalja o plaćeničkim odredima koji krađu pod imenom Slobodne vojske i otimaju pod imenom nekih bataljuna. Bataljuni im plaćaju da se bore protiv Assadova režima i ponekad se uključuju u sukobe između naoružanih grupa oko sitnice. Došlo je do toga da članovi bataljuna otimaju ljude iz grada zbog osobne prepirke.

Sjedili smo na balkonu okrenutom prema maslinicima. Slušala sam priče mladića iz Binniša kad se začula velika eksplozija. Mjesec je činio pogled skoro pa jasnim. Bilo ih je desetak nasuprot balkona. Nebo je planulo i jedan od njih je rekao: 'Bombardiraju Taftanaz.' Nastavili su razgovarati i inzistirali su da pojedem večeru. Jela sam u tišini i slušala kako mi srce lupa od straha. Jedan od njih mi je kasnije napisao: 'Nakon što si otišla, počeli su nas bombardirati. Hvala Bogu što si otišla na vrijeme.'

Maysara i Muhammad su inzistirali da posjetimo groblje tenkova u Al-Ataribu¹⁰ što je hrpa spaljenih strojeva. Kosturi rastopljenog metala i tragovi požara su na

¹⁰ Al-Atarib – grad udaljen 25 kilometara od Alepa.

svim stranama ovog mjesta, a u sredini se nalaze neuredne razrušene kuće poput poderanih kartonskih kutija. Tišina i čudovišnost. Al-Atarib je nijem. Ne čuje se niti šapat, niti lavež pasa. Tek na kraju jedne sporedne ceste, dok smo gledali ogromne ruševine koje su nam pojasnile pojam devastacije, primijetili smo odsjaj svijeća u malom dućanu. Izdaleka se vidjela silueta žene koja se kretala unutra. Ovaj prizor je bio jedini dokaz da Al-Atarib nije grad duhova. Oko nas su bili jedino stupovi neprepoznatljivih oblika i namjene koje su nekoć imali. Još uvijek smo čuli kako bombe padaju u blizini i prate nas na putu prema Saraqibu. Zapovjednik koji je putovao s nama odjednom je zgrabio pušku i brzo je napunio. Protrnula sam. Stavio je granatu točno do mene, sa svoje desne strane. Gledala sam njezino zeleno kockasto tijelo. Samo nekoliko centimetara i mogu je dotaknuti. Ponovno sam protrnula. Dok prolazimo kroz opasno područje, ruka mu je na granati. Postavio je oružje na rub prozora. Pažljivo sam ga promatrala dok je gledao naokolo kao vuk u noći. Rekao je: 'Ovo su ili oni psi Assadovog režima ili gadovi koji djeluju pod imenom Slobodne vojske.' Maysara koji je sjedio naprijed držao je pušku u stanju pripravnosti. Vozač je vozio vrlo oprezno. Muhammad koji je sjedio do mene isto je držao pušku u ruci.

Uspjeli smo proći kroz strahovitu noć. Uska asfaltirana cesta bila je okružena visokim čempresima. Činilo mi se da cesta neće nikada završiti. Pretvarala sam se da sam hrabra. Mogla sam napokon uzdahnuti kad sam vidjela da zapovjednikova puška leži do njega, a granata mu je u džepu. Ali cijev puške koja je gledala prema meni nije mi davala mira. Cijev mi je bila točno ispred očiju. Pomislila sam kako je samo jedan pokret mojih prstiju na okidaču dovoljan da me baci u vječni mrak.

Cijev je bila jako mala i privlačna. Gledala me u mraku. Od nje me odvojio glas zapovjednika koji je rekao: 'Idemo svi skupa i neće vam ni vlas pasti s glave.'

Oprezno smo ušli u uličice Saraqiba. Grad još uvijek nije bio potpuno oslobođen. Poznati snajperist još uvijek je bio u gradu u kojem je puno ljudi poginulo od njegovih ruku.

Ušli smo u kuću koja je bila sastavljena od nekoliko dijelova. Ta kuća pripada velikodušnoj obitelji. U sebi sadrži tri manje kuće među kojima se nalazi vrt. Sa stražnje strane je stara soba koja služi kao podrum. Kasnije sam voljela boraviti u njoj. Bila je to stara zgrada sa svodovima koju je izgradila starija generacija obitelji. S lijeve strane je kuća starijeg sina Abu Ibrahima i njegove žene Nore. Prespavat ću kod njih. S desne strane je kuća Maysarinog mlađeg brata, njegove žene Manal i njihove djece Alaje, Ruhe, Mahmuda i Tale. S njima žive majka i teta koje su skoro nepokretne. O njima se brine Ayuš – neudana sestra Abu Ibrahima i Maysare.

Kada smo stigli, svi su počeli pripremati večeru. Maysara je među prvima koji su mirno prosvjedovali protiv režima, ali su nakon toga postali borci. Muhammad je bio dvadesetogodišnji student ekonomije. Pridružio se mirnom pokretu, a onda se uključio u oružani otpor. Sjeli smo na pod oko hrane, a do mene su konstantno bile Ruha i Alaa.

Ujutro, prije nego što sam izašla iz kuće da bih posjetila žene mučenika i čula njihove priče, u kući velike obitelji oko mene su se skupile lijepe susjede i počele pričati priče o Saraqibu. Alaa sluša iza mene i drži me za ruku. Ruha pomaže svojoj majci i gleda me kriomice. Pokušavam zabavljati obje. Šapćem na uho Alaji da moramo oprezno slušati priče. Namiguje mi, stavlja ruku ispod brade i sluša žene. Obilazak kuća žena mučenika nije bio lak zadatak. Muhammad me stalno morao pratiti u automobilu, ali muškarcima je zabranjeno ulaziti u kuće udovica, pogotovo u razdoblju čekanja. Prema islamskom zakonu udovice ne smiju viđati muškarce prije isteka tri mjeseca i deset dana.

Nakon što smo posjetili zadnju kuću Muhammad je odlučio da posjetimo čovjeka koji oslikava zidove Saraqiba. Grafiti su bili jedan od najvažnijih umjetničkih izražaja kojim su pribjegavali aktivisti tijekom revolucije. Čim se naselja oslobode, njihovi zidovi se pretvaraju u otvorene knjige i privremenu opoziciju. Čovjek koji oslikava zidove Saraqiba isti je koji pokapa žrtve bombardiranja. Govori mi: 'Ja pokapam tijela.' Skupio je ruke kada je izgovarao 'tijela' i dodao: 'Ispričat ću ti priču o svakome od njih, ali to će potrajati. Pokapam tijela i oslikavam zidove Saraqiba! I nikada neću napustiti ovo mjesto.'

Stajemo ispred zidova zgrade kulturnog centra Saraqiba. Jarke boje oživljavaju bljedoću ovog mjesta. S druge strane je velika zgrada na čijem je prednjem zidu napisana posveta Muhammadu Hafu, lokalnom mučeniku: 'Istina je, Haf – oko nikada ne zaboravlja svoj kapak i ruža nikada ne zaboravlja svoje laticice.' Na suprotnoj strani je zid s natpisom 'Damask, mi smo ovdje vječno'. Obilazimo ceste. Fotografiram zidove i vitrine dućana grada koji je potonuo u glasovima što slave smrt. Posvuda su obavijesti o sprovodima mladića, djece, žena i staraca. Dok hodamo, osjećamo težinu suše, prašine i vatre gorećeg sunca. Nekoliko muškaraca je prošlo pokraj nas. Oči su im bile crvene, ali živahne. Pucanje snajperista se još uvijek čuje. Granate ne prestaju padati. Navečer je došao tamnopusiti mladić, suncem opaljenih obraza, koji je iz rodbine Maysarine obitelji. Sjedio je sam neko vrijeme, onda nam je ispričao da su bombe pogodile njegov vrt i spalile sijeno koje je prodavao. Ovogodišnja sezona je gotova. Završio je rečenicu i naslonio glavu na zid. Sjedili smo na plastičnom prostiraču na krevetu punom rupa i slušali. Njegova majka ga je šokirano gledala. Jedno vrijeme je plakala, onda se također utišala i slušala zvukove snajperskih hitaca.

Sljedećeg poslijepodneva, dok smo stajali

ispred jednog zida, Muhammad je rekao: 'Pale poljoprivredna zemljišta oko naselja kako bi kažnjavali stanovnike, ali nisam siguran hoće li nas sad bombardirati. Možda i hoće.' Pogledali smo u čisto plavo nebo koje je razderano bombama. 'Kad nam bomba padne na glavu, čut ćeš zvuk koji nećeš nikada zaboraviti', rekao je i počeli smo se smijati. Kolona tenkova na putu prema Alepu kretala se u blizini grada.

'Saraqib će postati žarište kasnije kad se borbe razjare i neće ga prestati bombardirati', rekao je Muhammad dok smo se vozili u automobilu. Stali smo kod razrušene kuće i Muhammad nastavlja s pričom: 'Bombardirali su ovu kuću nakon što su je prvo spalili i poslije ubili jednog sina. Sin koji je umro tijekom mučenja u zatvoru imao je sedam sestara i jednog brata. Nakon što je otac preminuo, preuzeo je njegovu ulogu. Kad su ga ubili, zavezali su ga za automobil i vukli po cesti. Bio je jedan od muškaraca koji su izašli na mirne prosvjede. Drugog dečka, koji je fotografirao prosvjede, uhvatili su i stavili pod tenk. Rekli su mu da će tenk proći kroz njega. Onda su pokrenuli tenk dok je bio ispod njega. Neko vrijeme su ostali tako, onda su se naglo počeli smijati i uhitili ga. Počeli smo nanovo graditi sve što su razrušili bombama. Vidiš li ovu zgradu?' Pokazao je na dvokatnu kuću s velikom rupom. 'To je kuća sestre jednog pobunjenika. Bombardirali su kuću samo da bi se osvetili za pobunu njenog brata.'

Probudili smo se u pet sati ujutro preplašeni zvukovima bombardiranja. Po danu ne postoji određeno vrijeme za bombardiranje, ali po noći bacaju bombe svakih pola sata ili sat vremena. U tri dana je palo više od 130 bombi. Munal, Maysarina supruga, ispričala mi je da otkako je počela revolucija više ne mogu dobro spavati. Spavaju sat vremena, onda se bude. Oči su im bile zamagljene. Uzela sam sa sobom Alaju i Ruhu i brzo sišla u skrovište s njima. Alaa me držala za ruku dok smo silazile stepenicama, a Ruha me zagrlila. Silazile

smo sporo i oprezno jer su me djevojčice primile s obje strane i samo jedan pogrešan pokret bio bi dovoljan da sve tri padnemo. Kuća je velika, ali je pretrpana evakuiranim članovima obitelji – tu su stara baka, koja je majka svima, tetka, kćeri i njihovi supruzi, sinovi i njihove supruge, unuci i praunuci. U svakoj kući živi bar nekoliko obitelji. Neke kuće su probijene i razrušene, druge su na meti bombardiranja. Neke su u dometu snajperista, a kuće pobunjenika su jednostavno nestale s lica zemlje. Ova obitelj je velika, 'ali to je u redu', kako kaže jedna od tih žena.

Skrovište je prostrana soba u kojoj obitelj drži alate. Na zidu je popunjena rupa, a vrata skrovišta su oblijepljena plastičnim vrećicama. Munal mi je rekla da su rupe nastale tijekom zračnog napada. Djeca, žene i nekoliko muškaraca su ovdje. Starice ostaju na katu s muškarcima. Najstarija djevojčica objašnjava: 'Bake se ne mogu kretati. Vrijeme koje im treba da siđu dolje i da izađu nije dovoljno da pobjegnu od smrti. Bolesne su i ostaju gore u sobi da slušaju bombardiranja. Kada sve utihne, čuje se glas iz minareta džamije što znači da ima poginulih. Bake ostaju gore i gledaju u nebo kroz mali prozor.'

Nakon što smo sišle u skrovište, Alaa, Ruha i Tala su se počele igrati. Govorile su mi o različitim vrstama bombi i raketa. Alaa je držala granatu u ruci, čuvala ju je kao uspomenu. Obitelji iz susjedstva su dolazile u skrovište, a mnoge obitelji se nisu imale gdje sakriti. Obitelj koja je živjela u kući nasuprot snajperskog gnijezda isto je došla ovdje. Vidjela sam njihovu kuću čiji su čitavi zidovi bili puni rupa od metaka. Dok smo brzo i uplašeno koračali uokolo, majka je ispričala da kad želi ići u neku od drugih soba u kući ili kad mora proći kroz dvorište, dugo čeka i promatra snajperiste. Iznenadi ga i bježi da bi popila čašu vode, da bi odnijela hranu djeci ili da bi otišla na zahod. 'Igram se kujinim sinom', kaže i smije se.

Pokriva glavu cvjetnim hidžabom i oblači bogato ukrašenu haljinu s uzorcima tropskog cvijeća koja joj seže do poda. Sve žene nose duge haljine, a majka koja se poigrava snajperistom izgleda neobično lijepo usred ruševine svoje kuće. Kasnije su mi žene rekly da je isti taj snajperist pucao jednoj ženi u genitalije i ubio djevojčicu od dvanaest godina istog dana kad sam napustila grad. Zbog istog snajperista dečki su bili prisiljeni hodati uličicama između kuća kako ne bi postali njegovom metom. Taj događaj me natjerao da stanem i osjetim neku paralizu koja mi nije dozvolila ustati. Dečki su vikali: 'Hajde, trči!' Iz tog događaja sam naučila odgađati svoju tugu i muku za vrijeme kad sam sama. Vrata kuća bila su otvorena pred nama dok smo pokušavali prevariti snajperista. Skaćemo s prozora na stepenice u donjem dijelu kuća. Ulazimo u druga dvorišta, izuvamo svoje cipele i nosimo ih u rukama kad ulazimo u tuđe kuće. Jednom smo prošli kroz dnevni boravak jedne starice. Pozdravili smo je, a ona je uzvratila pozdrav i ostala nepomična. Bila je već navikla da stanovnici grada prolaze kroz njezinu kuću. Ljudi su otvarali vrata i razbijali zidove da bi od svojih kuća napravili prolaze za izbjegavanje snajperista. Prije nego što sam skočila s prozora, pogledala sam je još jednom. Žena je gledala u strop kao da nas ne vidi. Prošli smo kroz mnogo-brojne kuće dok konačno nismo stigli na sigurno. Ovo je bio jedini način za izbjegavanje snajperista.

Popodne su bombe sipale s neba unatoč žarkom suncu. Ništa ne prekida tišinu usred bijela dana osim zvukova eksplozija i pucanja snajperista. Majka je rekla kroz smijeh dok smo ulazili u kuću: 'Nemoj se bojati! Kad bombe počnu padati, snajperist usporava igru.' Namignula mi je, uzela sina u jednu ruku, podigla ga u zrak i zagrlila. Njezina kuća je bila prazna. Ostao je samo tepih koji je pokrivaio pod jedne sobe. Kad sam se vratila s njom, u skrovište je došla još jedna susjedna obitelj. Alaa, koja svaku večer prića svoju priću za laku

noć, pokazala mi je novu obitelj i počela objašnjavati: 'Njihova majka je s nama, otac im je s Basharom, moj otac je pobunjenik, ovi su isto s Basharom, što znači da nisu s nama! Ali nema veze, moraju se sakriti k nama kako ne bi poginuli.'

Alaa, ta tamnopusna curica, moja Šeherezada, imala je najljepše crne oči koje sam ikad vidjela. Hoda živahno i češlja svoju kosu svakih sat vremena. Stavlja umjetne ruže u kosu – crvene, žute i roze. Bira ih prema boji odjeće. Promatra sve i postaje vrlo oprezna svaki put kad silazi u skrovište. Brine o sestri koja ima dvije i pol godine. Alaa promatra svu djecu i ne dozvoljava im da mi priđu blizu. Priča mi detaljno kako su im susjedi poginuli i kako mladići iz grada nestaju jedan za drugim.

Malo prije nego što je bombardiranje završilo, Alaa je izvukla granatu iz ruke svoje mlađe sestre od dvije i pol godine i rekla mirnim tonom: 'Djeca ne nose granate.' Nema niti navršenih sedam godina, ali kad smo čuli novu eksploziju dok smo sjedile pritajene skupa, požurila je zagrliti sestru i pritisla ju je snažno uza se. Druga žena, koja je sakrila svoju djecu oko sebe u jednom kutu, rekla je: 'Basharovi vojnici, agenti sigurnosti i plaćenici su dolazili kamionima punim municije. Ubijali su nas, onda se vraćali nazad kamionima punim ukradenog namještaja iz naših kuća. Ubili su nam djecu i pokrali stvari. Ali ne razumijem zašto su mi otvorili ormar i počeli bacati moje haljine u dvorište. Zašto su brisali šupke odjećom i pišali u šalice iz kojih pijemo? Ni staru vjenčanicu mi nisi poštedjeli... sva je bila u govornima.'

U drugoj sam kući vidjela vrlo tihu djecu. Žena koja ima oko četrdeset godina miluje desetogodišnjaka po leđima. On je jedini koji joj je ostao, ali je mentalno poremećen. Ne priča, plave oči se smiju, lice mu je lijepo, a iz otvorenih usta mu curi slina. Žena je bila majka još troje djece. Ispričala mi je svoju priču širom otvorenih očiju dok je detaljno govorila

kako su joj istrgnuli sina iz zagrljaja. Oči su joj pocrvenjele i suza je pala. Rekla je da više ne plače. Velika suza pala je tiho dok je pričala svoju priču: 'Moj brat je bio među prvima koji su počeli revoluciju. Gdje god da ideš, svi znaju Muhammada Hafa. On je heroj Saraqiba. Isprva su izašli na mirne prosvjede, ali su nas počeli bombardirati. Smaknuli su devetero naše djece ispred svih. Moj brat se borio do kraja. Govorio mi je: "Nećemo umrijeti kao kukavice, umrijet ćemo kako nama odgovara!" Ubili su mi i drugog brata. Zapalili su mi kuću pa smo pobjegli. Ubili su mi dva brata, a sina istrgnuli s prsa. Molila sam ih da ga ostave na miru, ali nisu. Ubili su mi i drugog sina i još dva brata. Ostao mi je još jedan sin, ali on je s pobunjenicima. Otišli su mi sinovi, svi su otišli. Ostao je jedino mali', i pokazuje na bolesnog dečka koji nas gleda u čudu i smije se. Nastavila je s pričom: 'Kako sama možeš vidjeti... jedna ja! Sin koji je ostao s pobunjenicima rekao je da se neće vratiti dok se Sirija ne oslobodi.' Nosi mi slike mučenika, njenih poginulih sinova. Na prvoj slici je mladić od devetnaest godina, zelenih očiju i zlatne kose. Prsti joj se tresu kao valovi dok pokazuje sliku. Na drugoj slici je dečko s brkovima. Onda je izvukla sliku svoga brata Muhammada Hafa i podigla je visoko u zrak. Stala je na četvrtoj slici. Stavila je glavu na pod i rekla: 'Izvukli su ga iz mojih ruku. Držala sam ga dok nisu došli do mene i izvukli mi ga iz ruku. Molila sam ih da ga puste. Trčala sam za njima, ali su ga uzeli. Bio je aktivist u revoluciji. Ubili su ga. Bio je samo dijete.'

Jutarnje priče nemaju kraja. Navečer, kad smo se vratili iz obilaska s dečkima, stigao je dezertirali borac iz Džabal Zawiye¹¹ koji je predvodnik vojnog bataljuna. Oči su mu pune života, ali ponekad je zamišljen, zatvara kapke i lice mu izgleda mirno unatoč smrti. Rekao je: 'Mog mlađeg brata

¹¹ Džabal Zawija – planinsko područje u Idlibu.

su zadržali u zatvoru. Mučili su ga i rekli mu da su me ubili, da su mi rastrgali tijelo i bacili ostatke u planini. Nakon mučenja su ga spalili živog. Mi smo iz Ayn Lazura – grada u kojem je ubijeno šestero djece. Moj brat je imao šesnaest godina i bio je živ kad su ga zapalili. Sada je broj mučenika u gradu narastao na šesnaest. Moja obitelj je napustila kuću i sakrila se. Na početku revolucije kad je mnogo ljudi dezertiralo iz vojske, komunicirao sam s alavitskim časnikom koji je bio moj prijatelj. Isto tako smo održavali vezu s dočasnicima i običnim građanima. U roku od mjesec dana otkad su ljudi počeli dezertirati iz vojske, imali smo sedamsto članova. Četvero od njih je poslao alavitski časnik koji nam je pomagao. Na početku sam ga se bojao, ali sam riskirao i povezao se s njim. Pomagao nam je do zadnjeg trena. Komunicirali smo potajno, nikad nismo razgovarali preko telefona. Odjednom je nestao i nitko ne zna što se dogodilo s njim. Režim se boji dezertiranja i stalno je mijenjao časnike. Nakon toga vojska je uspostavila kontrolu u čitavoj regiji koja je sada taktički odvojena od Alepa, ali opet će se spojiti s njim. Mi sami izrađujemo neka oružja jer nam nedostaju resursi. Pokušali smo izgraditi improviziranu raketu s dostupnim materijalima kao što uvijek radimo, ali je jednom, kad smo bili u polju žita, raketa na kojoj smo radili izletjela prema nebu i nestala. Prestrašili smo se i pobjegli, pokušaj je bio neuspješan.’ Smije se glasno. Nastavlja s pričom: ‘Trčali smo kao Tom i Jerry. Prepali smo se da će pasti iznad kuća iako smo bili daleko od njih. Raketa je bila teška šesnaest kilograma, što znači da će pasti težinom od šesnaest tona! Nakon nekoliko dana našli smo je u istom polju. Sami se učimo i moguće je da rakete eksplodiraju svakog trena.’

Mladi borac završava priču i gleda sve oko sebe. Bilo nas je puno. Sjedili smo u podrumu kuće velike obitelji, a s nama je bilo preko dvadeset boraca. Eksplozije se još uvijek čuju. Borac želi završiti priču, ali zvukovi eksplozija ne

prestaju. Alaa gleda nestrpljivo i živčano jer je vrijeme za spavanje već prošlo. Ne može zaspati ako mi ne ispriča priču. Priču o ubijenim susjedima. Voli ih nabrajati jednog za drugim dok odlučuje kojeg je voljela najviše. Kad smo izlazili iz podruma, rekla mi je: 'Znači li to da ćeš i ti isto... umrijeti?' Nasmijala sam se i rekla: 'Ne... neću...'

Prije nego što sam završila rečenicu, protresla je glavom i sarkastično rekla: 'Hi hi hi... Svi koji su umrli rekli su istu stvar!'

S arapskoga prevela Anita Ćosić.

Potruga za trgom oslobođenja

Proljeće 2013.

*Kamo? Imam samo jedan odgovor: Idemo
tražiti trg oslobođenja*

Politika je opet zasjele na sofe. Na sofe u domovima na kojima su vrata otvorena kao da se ništa nije promijenilo od prije pedeset godina. U teškim trenucima svi su osjećali veličinu vlastitog gubitka – bili smo tek ostatak kostiju kojima je potrebna moždina. Kairski trg Tahrir za samo dvadeset dana vratio je kosturima san. Trenutak pada Mubaraka Sirijcima je pružio nadu u mogućnost promjene. Slavili smo dugo. Plesali smo i pjevali na sav glas, bez straha, nazdravljali smo Egiptu, Tunisu i njihovoj revoluciji. Nadugo smo raspravljali. Ja sam s posvemašnjim uvjerenjem pričao o budućoj sirijskoj revoluciji, nasuprot sumnji mojih prijatelja koji su smatrali da povijest gledam kao pubertetlija. Nakon radosnih i žestokih rasprava u sirijskom je društvu zavladao dubok muk. Za mene je to bio trenutak razmišljanja o strukturi čiju sam mogućnost demontaže počeo iščekivati bez obzira na velike rizike, odgađajući svako pitanje o onome što će biti poslije prve iskre, za koju sam bio posve uvjeren da će biti nalik izbijanju plamena sred trule i vlažne slame koja se neće zapaliti odjednom, već će se razgorjeti tek u trenutku kad nikakav režim više neće moći ugasiti požar.

Malo pomalo u tom se vlažnom tunelu počeo širiti taj duh. Mladići i djevojke koji ni trenutka nisu vjerovali da će im politika biti važna sve su nam više pristupali, kao i mi njima. Raspravljali smo i pri kraju večeri koje smo provodili u restoranima, kavanama i barovima, stolovi

bi se spajali bez prethodnog plana i sve se odvijalo na najbolji način. U očima, u rukovanju, u zagrljajima mogao sam vidjeti entuzijazam i snagu.

Cijelu je zemlju uistinu zahvaćao nov duh. Jedne sam večeri prijatelje koji su stajali malo dalje pozvao domahnuvši im rukom. Pitali su me: *Kamo?* Imao sam samo jedan odgovor: *Idemo tražiti Tahrir*. Moji prijatelji to su sasvim ozbiljno prihvatili. Uspoređivali su dimenzije trgova, a zatražili smo i pomoć od inženjerâ da procijene Trg Umayyadâ za koji su utvrdili da nije prikladan. To je prostor otvoren na više strana i blizu je centrima režimskih službi. Cijena bi bila velika, a sâm trg je neinspirativan. Na umu sam imao inspirativnost trgova u trenutku kad se prometnu u simbol emancipacije.

Nakon nekoliko dana pokazalo se da su i tisuće Sirijaca činili isto. Žalosni, zabrinuti, razočarani, svjesni kakav je njihov krvavi režim, tražili su Tahrir – oslobođenje. U dubini duše znali smo da ćemo Tahrir, koji volimo zbog egipatskih pobunjenika, platiti vrlo skupo. Ali nismo mogli zamisliti stvarnu cijenu. Vidio sam vlastitim očima pokušaj zauzimanja Trga Abbasida sredinom travnja prošle godine. Na trgu su ležala trupla prosvjednika. Tisuće onih što su se poput bujice na trg slegli iz Džubara, Dume, Hariste, iz cijelog okruga Damaska, bile su zasute mecima. Na trgu su jedan do drugog, gotovo bez centimetra razmaka, bili nagurani otrcani autobusi. A poslije događajâ na Trgu sahata u Homsu, na Trgu Asi u Hami i na Trgu oslobođenja u Deir az-Zoru, shvatio sam, konačno, da je s našim snom o Tahriru gotovo i da je vrijeme revolucije o kojoj smo romantično sanjali svršeno.

Dakako, među nama se vodila teoretska rasprava, ali ona je bila vježba za ljubav i mirnu revoluciju, kojoj su Sirijci dali bezbrojne različite oblike s nebrojenim pojedinostima. Samo što se čini da je ona sada san mladića i djevojaka, koji su odjednom otkrili da svih ovih godina žive

zatočeni. Ne nalazim boljeg tumačenja no da se radi o manjku svijesti koji će zadugo ostati temeljnim otrovom u životu Sirijaca. No ja ću i dalje naivno pričati priču o našoj potrazi za radošću trga oslobođenja.

2

Otac me nije kao ostalu djecu vodio za ruku u otkrivanje Alepa. Majka je živjela i umrla u svojem gradu, nije doživjela dolazak u kuću svoje kćeri na drugom kraju grada. Bili smo prepušteni da sami otkrivamo kutke našega grada. S prijateljima sam u djetinjstvu lutao četvrtima i zamršenim uličicama, uvijek bismo na kraju našeg lutanja došli do Gradskog parka koji su isplanirali Francuzi i koji je iza njih ostao kao mjesto primjereno lualicama i ranojutarnjim šetačima u mojoj četvrti oko kolodvora i Aziziyje. Sredinom toga veličanstvenog parka protežu se kanal obložen kamenom i male kamene klupe za glazbenike orkestra te kameni svod koji akustički pojačava zvuk. Smatram se jednim od sretnika koji su jednoga dana na tom mjestu slušali ruba'yje i klasične melodije. Na južnoj strani kroz kapiju parka izlazi se na Trg Sa'dullaha al-Džabarija. Taj trg otvoreni je prostor koji se proteže sve do tržnice južno od središta Alepa. Zasađen je drvećem i opremljen mnogim fontanama. Na manje od pet minuta hoda može se stići do Antiohijske kapije kroz koju ćeš doći do tvrđave nakon što prijeđeš preko glasovite gradske tržnice. To je u cjelinu povezan prostor i u sjećanju nije nalik ni jednom drugom mjestu na svijetu.

3

Još i danas živo se sjećam prvog doživljaja tih mjesta. Kad sam prvi put sebe fotografirao u Gradskom

parku imao sam oko pet godina. Držim uzde mule – koju njezin gazda iznajmljuje za fotografiranje – kao da je jahaći konj, ponosito stojeći kod ulaza u park. Park je pun fontana i vodoskoka u kojima plivaju patke, a u blizini stoji spomenik pjesniku Abu Firasu al-Hamadaniju. Više ne znam zapravo jesu li patke uistinu plivale u vodi tih vodoskoka i malih fontana ili je to bio samo moj san na javi. Ne želim to razjasniti ni uz pomoć prijatelja iz djetinjstva, koji imaju dobro pamćenje i koji me uvijek zadive kad god ih pitam za neka mjesta u Alepu, zbog čega sumnjam u svoju sposobnost da u sjećanju zadržim neko mjesto. No kad popustim iskušenju da ih pitam, ustanovim da oni obožavaju iznova sastavljati slike mjesta po svojoj volji i razmjenjivati sjećanja koja treba stotinama puta nanovo obnavljati da bi ostala ukorijenjena u pamćenju. Moja su pitanja najčešće iznenadna, događa se da poslije pola noći telefoniram Zakariji, prijatelju iz djetinjstva, i pitam za ime mjesta na kojem se kod Kapije pobjede prodavala kajgana. Prijatelj se uvijek iznenadi što telefoniram u to kasno doba, ali se odmah opusti i upusti se u dug razgovor u kojem iznosi brojne pojedinosti i stare priče za koje se onda sjetim da sam ih na razne načine u cjelini već čuo.

4

Prijatelj iz djetinjstva Zakarija i ja praznike smo provodili s društvom u centru grada. Bio je to postojan običaj kojeg smo se čvrsto držali, ne odustajući od njega sve dok se nismo oprostili od djetinjstva i pubertetskih dana. U kinu Opera gledali smo filmove Nedžle Fathija, Mahmuda Yasina, Sa'ada Hosnija i Mirfata Amina. Halapljivo smo jeli ukusne sendviče i pili voćne sokove kod kina Alep, na širini podno goleme građevine na kojoj su bili brojni dućani i najrazličitije trgovine. Ali prije no što bismo zaprljali odjeću, stali

bismo pred fotoaparate u Gradskom parku zato da se slikamo za uspomenu, a onda bismo se kasno u noć vraćali kući iscrpljeni. Skoro bih rekao da ne bih imao nijedne fotografije iz djetinjstva da nije bilo tih divnih lutanja. Moja obitelj nije nikad posjedovala fotoaparat, a ja se inače nisam volio fotografirati. Čak i danas, kad sam kupio novi, moj je fotoaparat prekriven prašinom i izgleda otrcano, najčešće je zagubljen među stvarima što su zapuštene i prepuštene nebrizi. Kao da mi je u naravi stvari prepuštati zaboravu da bi one zahvaljujući tome dobile na cijeni.

5

Pošto bismo se slikali, izašli bismo iz parka, uvijek kroz zapadnu kapiju koja je blizu električne centrale. Zaobišli bismo njezin zid da stignemo na Trg Sa'dullaha al-Džabarija. Taj mi se trg nikad nije sviđao; dapače, iz dubine duše sam ga mrzio. Slika njegova starog izgleda još mi je u glavi i ne želim je se osloboditi. Čini mi se da taj trg unizuje elegantnu ulicu Al-Qutali, koja ide od Željezne kapije do Džemaliyye, i koju još uvijek okružuju elegantne građevine preostale iz tridesetih godina prošloga stoljeća, kad su gradske vlasti Alepa zacrtavale urbanističke planove pouzdano, bez korupcije i klijentelizma.

To staro mjesto još mi je živo u sjećanju. Bolnica datira iz francuskog razdoblja, kameni balkoni i ograde od kovana željeza, zgrade lijepih arhitektonskih proporcija, elegantno postrojene jedne do drugih, a ispred njih stari Trg Sa'dullaha al-Džabarija koji dopire do zida Javnoga parka. Na jednom kraju diže se turistički hotel sa svojih deset katova, ili osam – ne znam točno. Na drugom kraju, nasuprot golemoj zgradi pošte, nalazi se ljetni kasino koji gleda na perivoje što sežu sve do tržnice. Na daskama pozornice kasina umro je Mu-

hammad Khayri, najveći alepski pjevački talent druge polovice dvadesetoga stoljeća – sjećanje na to mjesto u mom je duhu povezano s tragičnom smrću toga pjevača na pozornici, pred publikom. Nasuprot te pozornice, zdesna, vide se građevine poredane simetrično i u jednome redu, koje se protežu sve do Željezne kapije i Džemaliyye. Ta se slika dugo zadržala u mom duhu i nema dana da se ne vratim slikama toga trga kojemu nema mnogo sličnih, niti u sirijskim gradovima ima mjesta sličnih njemu. Trg mi se u sjećanje ne vraća kao široki prostor za okupljanje mnoštva, nego kao simbolička partijska pozornica kakav je danas, kad za mene i za pripadnike moga naraštaja predstavlja mjesto na kojem nas kao ovce okupljaju za skupne partijske marševe.

6

Studenti Alepa, radnici, službenici državnih tvrtki dolazili su sa sve četiri strane grada, slijevajući se na Trg Sa'dullaha al-Džabarija. Vodili su nas kao janjad koja iščekuje igru s vukovima, ali nas je uvijek spašavalo veselje jer jedini put spasenju jest zafrkancija. Kad smo stigli na mjesto gdje su se učenice ženskih škola spajale s učenicima muških škola, i mi bismo se izgubili u mnoštvu. Najčešće bismo se prije dana održavanja svetkovine dogovorili s grupom cura iz dviju škola da ćemo markirati i prepustiti se našim zafrkancijama. Otišli bismo u obližnju kafeteriju prije svega da bismo se sreli s đacima iz škole Mutenebbi i škole Al-Ma'mun, osobito s curama. Plazili smo jezik agentima koji su bili posvećeni slikama svojih vođa, ignorirajući što nismo u školi gdje bismo morali biti. Bili su usredotočeni na nošenje zastava i parola koje nakon povratka s prosvjeda protiv Sadatove izdaje i protiv arapskih vođa, koji se ne slažu s mudrim sirijskim vodstvom, treba vratiti u Dom omladine. Naravno, najvažnije je veličati Vođu,

Vodinu stranku, Vodinu domovinu, dobroga Vođu. Izvikivali su njegovo ime tražeći da se pridruži dužnosnicima na balkonu hotela. A kad bi se, kako kaže službena televizija, 'nepregledno ljudsko mnoštvo' okupilo, dragi bi Vođa održao govor u kojem je prokazao imperijalizam i desetak puta oslobodio Golan, a mi smo sve to vrijeme bili uronjeni u romantično raspoloženje francuske glazbe, nastojeći se odvažiti dodirnuti ruku najbliže cure, stalno kradomice razmjenjujući poglede u nadi da bi se ružičasti snovi mogli prometnuti u nevine ljubavne veze.

7

Pripadnici stranke Baas zauzeli su najljepšu zgradu u Alepu. Vodstvo omladinskog ogranka Alepa i ogranak kriminalističke policije u Aziziyi, sportski omladinski savez 'Abd al-Mun'im' kojemu pripada naša škola, zauzeli su staru zgradu u četvrti Džemaliyya, koja je zadržala svoj sjaj sve do početka osamdesetih kad su započeli radovi na njezinu obnavljanju. Stara i lijepa zgrada, izgrađena od alepskog kamena, ukrašena kapitelima i starim natpisima, sa svojim visokim prozorima koji su gledali na ulicu, za tren oka bila je pretvorena u ružnu građevinu obloženu jeftinim betonom iz koje su se širili odvratni mirisi. Svi su u Alepu znali imena građevinara i trgovaca nekretninama udruženih s korumpiranim dužnosnicima koji su za svoje klijente određivali nisku cijenu i za čije vladavine nije preživjela nijedna spomenička zgrada u centru Alepa. Posječeni su autorski isplanirani perivoji, nestale su ukrasne skulpture i freske sa starih kuća, nestajale su planirano preko noći, da bi s jutra korumpirani odbori donijeli odluku da građevina više nema spomeničku vrijednost te je se može srušiti. Tako se, dok si ispio čašu vode, izgubio duh grada. Za svega nekoliko godina četvrt Džemaliyya prometnula se u Trg Sa'dullaha al-Džabarija, u četvrt u kojoj su građevine

posvemašnje ružnoće i lišene svakog stila, tako da će svatko tko poznaje Alep pomisliti da taj grad mora da je bio žrtva kakva vojnog pohoda.

8

Novi Trg Sa'dullaha al-Džabarija nastao je koncem sedamdesetih prošloga stoljeća po nacrtu graditeljā vojnih stanova, kad je dekan na tom studiju bio alepski arhitekt, moj prijatelj Haytham Quta'. Haythama ne poznaju brojni njegovi sugrađani i ništa ne znaju o njegovim idejama, kao što ne poznaju nijednog velikog sanjara i čovjeka od originalnih ideja, ne znaju da je on autor nacрта Trga Sa'adullaha al-Džabarija, autor plana da se regulira tijek rijeke Qawiq, te desetaka lijepih građevina u gradu, među kojima i nove palače gradske uprave.

Sredinom devedesetih prošloga stoljeća jednom smo oko ponoći izašli iz njegova ureda – u gradu je vladala grobna tišina. Parkirali smo automobil blizu muzeja i stali promatrati novu zgradu gradske uprave, čije je opremanje potrajalo trideset godina. Ljutito je rukom pokazao na grozno ružnu izvedbu. Ja sam uvijek solidaran sa svojim prijateljem, ali toga dana, te noći, zatekao sam samoga sebe kako mu govorim da mrzim novi Trg Sa'dullaha al-Džabarija, i da mrzim spomenik podignut na tom trgu u stilu sovjetskog kiparstva, lišen svakog ukusa i umjetničke vrijednosti. Haytham je najprije dugo šutio, onda mi je kazao da je gradske trgove projektirao s punom ljubavlju i strašću, a oni su ih izveli na svoj grozan način, vodeći računa samo o stvaranju prostora za okupljanje ljudi kao stada ovaca, gdje će korumpirani držati svoje govore.

Za moga posljednjeg posjeta Alepu u travnju prošle godine trg su bile zauzele režimske aveti i podignule šatore radi sprečavanja demonstracija koje su prijetile. Došao sam onamo ujutro i sjeo za isti stol za kojim sam provodio vri-

jeme u kavani turističkog hotela. Isti konobari dočekali su me kao starog prijatelja koji se vratio iz izbjeglištva. Šuteći sam pio kavu; sjedio sam i razmišljao o onome što se dogodilo. Grad se budio, a probudile su se i aveti te su počele na razglasu puštati pjesme koje veličaju njihova vođu. Trg je uistinu postao njihov; a taj je trg dio grada koji će iščeznuti iz povijesti grada, kao što će i oni iščeznuti. Nekoliko tjedana kasnije jedan od bataljuna koji sebe nazivaju ‘bataljunima fronte Nusra’ digao je u zrak trg i okolne građevine – sve se pretvorilo u hrpe ruševina. Od turističkog hotela ostao je samo skelet, a trg je bio posve razoren. Jednostavno to više nije prostor o kojem su moji prijatelji sanjali kao o našem Tahriru, o trgu oslobođenja. Mislio sam o njima. Pri posljednjem susretu, nakon što su podignuli pobunu na sveučilištu i proširili je gradom usprkos opresiji kojoj smo svjedočili ili čuli o njoj, u očima im je sjajila nada. Sada su izgubljeni, o trgu oslobođenja u gradu koji nikad nije pokleknuo pred osvajačima razmišljat će neki drugi put.

Sarapskoga preveo Daniel Bučan.

Nisam vjerovala da ću jednog dana naučiti umrijeti¹

Nisam vjerovala da ću jednog dana naučiti umrijeti
Nisam bila tamo gdje je smrt bila besplatna
Nego gdje je djed moje majke platio cijenu znoja radnika na
poljima pamuka od kojeg je napravljena njegova osmanska
košulja
Cijenu bosonogih milja bosanskih žena
Cijenu suza na grudima njihovih muškaraca prije rata
Cijenu Gospodinova barjaka
Cijenu careva bijesa i njegove dugačke bolesti

Krv Balkana potekla je po mojoj školskoj košulji
Učitelji su pronašli zakletve na osvetu u mojoj torbi i
falsificirali poglavlja povijesti

Nisam bila tamo gdje je smrt bila slučajnost na cesti
Nego gdje je djed moga oca platio cijenu potpisa na dnu
stranice, cijenu predaje svog sela pod planinom, okupator
je podignuo ruku sa stranice, pobunjenik je podignuo ruku
s njegova struka. Potezom pera moj djed uspavao je dno.
Savijanje papira savija planinu na povijest, rukovanje izvlači
ruku nemira iz cijevi tenka.
Drveće badema umrlo je u operacijskoj sali za srce, svadbeni
konji prekrili su oči kanom i počinili samoubojstvo.
Nitko nije očistio moju narodnost
Ali je moždina na leđima planine puknula. Pukla moja sreća

1 Citat Mihaija Eminescua (1850. – 1889.),
rumunjskog romanopisca i pjesnika.

što zajedno idemo prema gore, da vidim stope Spasitelja na jezeru i da ih slijedim.

Ja nisam čudo

Nisam hodala na vodi i nisam se izliječila od ljubavi prema tebi

To je voda mojeg srca, koju sam naučila pretvarati u asfalt, kad god se sjetim tebe

Naučila sam pobjeći od lave koju si poslao s planine svog straha

Nisam spoznala smrt

Nisam bila tamo kada je smrt bila jedna lekcija i zauvijek

Gdje je raketa koju je izdala spomen na smrt izgubila putanju

Metak koji nije namjeravao stati da bude olovka

Pokolj koji je prošao autocestom i nazvao selam

Dok sam ja prolazila sporednom ulicom

Berem žuto cvijeće i gledam ratove u crtanim filmovima

Nisam vjerovala da ću jednog dana naučiti umrijeti

Osim kada je rat u Bejrutu utopio klicanje moje majke u bunaru

Miris napada osjeća se iz pećnice

Glas fidahija² ulazi u kazete Umm Kulthum

Lubanje kojima je bio prekriven put kroz grad izlaze iz visećeg plakata pokraj kreveta i ušuškavaju me, udarajući me po mekanoj glavi kao dugačka latmija³. Prestajem plakati, ili su to vlasnici lubanja koji su prestali plakati.

2 Fidahija – doslovno ‘onaj koji se žrtvuje’, izraz koje se koristi za vojnike samoubojice.

3 Latmija – jedna od pjesama koje se recitiraju tijekom Ašure, najvećeg šijitskog blagdana.

Moje srce raste u bunaru kao drvo šipka, a kada pukne jedna grana penjem se na sljedeću putujuću prema tebi. Potpuno sam razbijena, postajem gnijezdo. Ptice gledaju u vodu i vide nasmiješeno bosansko lice, kada pogledam u njega vidim tvoje lice.

Ja sam in vitro dijete, hibrid u medicinskom laboratoriju
Osjetila sam miris mrtvih konja u sjemenu svog oca
Povukla sam se
Rodila sam se u sedmom mjesecu
Nakon što su me Bosanke pljusnule u utrobi moje majke
Povukla sam se

Nisam vjerovala da ću jednog dana naučiti umrijeti
Osim kada se pokolj Al-Khalila⁴ dogodio na mojoj
rođendanskoj torti. Svjećice su se upalile na tepisima
Abrahamove kuće gdje su se otopile u samoći bez da je itko
pjevao nad njima. Rođendanske pjesme upadaju u bunar,
darovi ubacuju zakletve za osvetu u moju torbu.
Da zakletve imaju ruke, iskopale bi mi grob.
Da stabla badema imaju koštanu srž, pregazila bi mi grob.
Da planine imaju pjesme, hvalile bi mi grob.
Da suze Bosanki imaju kljunove i kandže, izgreble bi njegov
kamen.
A ja bih izašla
Naučim prvu lekciju
Da je smrskana lubanja na plakatu moja lubanja
A krv na mojoj košulji
Moja krv

4 Al-Khalil – arapsko ime za grad Hebron
na Zapadnoj obali.

Preživjela sam rat i napuhala sam svoje perje

Preživjela sam rat i napuhala sam svoje perje

Ljudi vani dovikuju uvrede opasnije od njihovih vatri
A ja gledam u čavle na zidu koji ne čuju njihove uvrede
Razmišljam o biološkom pokušaju između nas dvoje
Moji prozori, čiji su kapci zatvoreni cementom
Nosila je večernju haljinu koja je prekrivala njenu stražnjicu
kao da je vjernica

Rat me prekrilo tako da sam postala kao njegovo dno
Pala sam na dno rata i moje sunce se prekrilo
Prekrila sam lice rata i postala sam strop

Na dan kada je metak probio glavu hromog Basela¹
Sasvim slučajno, niknula je ozbiljnost mog sudbonosnog
pitanja o publici poezije

Moj strop
Čavli
Lice rata
Večernje haljine

Zabava smrti

¹ Basel – palestinski pisac koji je poznat po svojim djelima i svojim stajalištima o revoluciji i otporu. Izraelci su ga ubili 6.3.2017. nakon što im se opirao dok nije ostao bez municije, pa je dobio nadimak 'borbeni intelektualac'.

Dok su tijela pougljenila kao tanki papir
Opipavala sam svoje hladno srce u tvojim rukama
I nahranila njime gavrane na zidovima

Zidovima mog vrta koji su me skrivali od rata
Rat preskače i razbija moje prozore

Sada
Osjećam gorčinu na jeziku
Ja sam ta kojoj ništa nije bilo gorko
Sada izgledam kao patrona koja se priprema za zabavu
I gledam u strop

Ja sam dno koje je nastalo nakon stvari jer je ono njihovo
dno, veće od njih, njihova stvaratelj, nastalo nakon straha,
tuge i jada.
Ili je postalo jaderno...

Jad na čijoj sam zabavi plesala
I gledala sam
Kao da je to zadnje pero od mog perja.

Nemojte mi vjerovati ako vam pričam o ratu

Rat me čini zauzetom. Ali sam sramežljiva da pišem o njemu. Bičujem svoje metafore i onda ih žalim. Tuga me vodi do opisa metka, pa se vraćam i opisujem emocionalnu pljusk. Rastvaram utrobu riječi, budi se žrtva harakirija, pa cijela gomila, koja rastvara moju utrobu.

Nemojte mi vjerovati ako vam pričam o ratu, jer ja pričam o krvi dok pijem kavu, o grobovima dok berem cvijeće šafrana na livadi Ben Amer, o ubojicama dok promatram cerekanje svojih prijatelja, o spaljenom kazalištu u Alepu dok stojim pred vama u ovom klimatiziranom kazalištu.

Nemojte mi vjerovati kad pričam o ratu, jer kad god su gradske ulice izbombardirane u pjesme, asfalt bi se polegnuo, svjetiljke bi se naslonile na njega i proroci bi prošli u sigurnosti.

Kad god zamišljam kožu svog oca oderanu na ulici, osjećam je nedirnutu u zagrljaju. Kad god bih čula jadikovanje svoje majke, zapjevala bi mi koju staru pjesmu i zaspala bih poput anđela

Ali snovi su otvoreni instrumenti

Svira ih ljepotica i ne znam nijednu njenu odliku osim da moj nož promašuje list salate, mirišem pleme krvi koje je na našim tijelima ostavio moj djed.

Snovi su otvoreni instrumenti koje su potpisali snažni sinovi šapćući mi u uho dok sam u polusnu, nisam bila sigurna gdje je izraslo ime planine kada sam pretražila Google.

Prvi instrument:

U vrlo nejasnoj svjetini, dotiče me očita jasnoća.

U razrađenom inženjerstvu geografske buke, metak tiho
prolazi u donjem dijelu mojih leđa
Svjetina je postajala sve nejasnija i čvrsto je zatvarala
prozore uha s unutarnje strane
Rupa je svježija kao izvor vode, krv je topla kao glas moje
majke u pjesmi, nježan kao očeva koža.

Drugi instrument:

Bila sam zatočena u najsvetijoj točki svijeta...
Meci su poletjeli prema meni kao što su Božje riječi poletjele
prema prorocima
Uhvatila sam kamen i krv mi potekne s ruke
Prestigla sam vojnike tako da je vrijeme prestiglo i mene
Gdje je Spasitelj drijemao prije nego što je odrastao i
podignuo nas na svoja leđa, skupila sam se kao prestrašena
mačka

Treći instrument:

Strah na Levantu.

Nemojte mi vjerovati kada vam pričam o ratu
Jer u svom životu nisam čula pucanj osim onog koji je moj
otac ispalio iz svog trbuha u vrat grlice na livadi Ben Amer.
Nisam osjetila miris krvi iz rane osim onog kojeg sam
namirisala sa svojom majkom kada sam prvi put dobila
menstruaciju.
Nemam račun u banci rata, ali Huraneyya¹ me uvjerila da su
moji instrumenti ispravni.

1 Huraneyya – selo u južnoj oblasti Libanona.

Crkla je televizija, prijatelji moji
Izvanredne vijesti koje ste ostavili za sobom
Bile su toliko izvanredne da su ušle u moju sobu bez kucanja
A ja po prirodi ne volim takvu vrstu gostiju

Od tog trenutka, postala sam vampir, sišem krv iz njenih
vena, zamatam je s duhanom prije ručka od mesa svojih
naivnih ideja o ljudskoj vrsti

Kada su bičevaoci u Koloseju bili filmska ideja
Vatra nacističkih pećnica je samo masna crta u poglavlju
povijesti koje ću analizirati
Žrtve harakirija su samo izmišljotine u mašti suvremenih
japanskih pisaca

U stankama za reklame, začepila sam komentatorovo
grlo prije nego što mi je raspolovio osmijeh na dva dijela.
Raspolovljeni osmjesi su kao plakanje. Odlučila sam da neću
plakati nakon što se raspuknula ljubav mog srca i proklela
sam vjerske vijesti.

Nema religije u izvanrednim vijestima
Ja se priklanjam religiji glazbe
Glas Diega Cigale me podsjeća na sprovod na koji nisam išla
Perzijska glazba, bez metafore, uči me vještini vezenja
Fajruz oplakuje neidentificirana tijela dok pjeva 'Otišli su kao
snovi, otišli su'
A ja, nakon što sam sječivom razbila nule mrtvih lokota svoje
mašte, otišla sam s njima. Balzamirala sam tisuće slika u tami
svog slomljenog srca. U njih lete leptiri dok se zaljubljuju

Njihove slane vode bujaju od žudnje za majkom i postaju izgorjeli luk kada im nedostaje stol.

Napravila sam dovoljno vijesti za smrt. Moji snovi se pretvaraju u novinske agencije, a moja jutra u uzbuđene novinare koji mirišu na rane pod vratima i slušaju tiho cviljenje svoje kože.

Vijesti postaju jedna vijest

Ubojstvo, mučenje i utapanje, sve su to djeca iz gena jednog čovjeka.

Moji prognani prijatelji

Nitko me u industriji vijesti nije podučio

Vaše vijesti, koje su opušteno stigle, dotaknule su vrata kao gost s dobrim smislom za humor

A ja, hodat ću vašim putem kroz mrežu, iz svog kreveta, slušajući pjesme Cigale i Fajruz u isto vrijeme, zamišljajući ih zajedno na pozornici, pod jednim plaštem.

Fantomska sjećanja koja ste napisali o svom prošlom životu su kao laži iskrene pjesme. Približavam joj se kao glumac koji umire u predstavi i kojeg publika slijedi u grob, kao stari spisatelj scenarija koji spava sa svojim likovima i priprema im doručak, kao cvijet pjesme koja mu bombardira krila. Kao zvukovi koji su pjevali pa ušutjeli, poput vaših bijednih pjesama.

Vaše pjesme razbijaju vrata poput izvanrednih vijesti

Recite imena europskih glavnih gradova da se skriju u svojoj nutrini, gdje za vama ostaju sparno ljeto, čarolija majki iz očiju ljudskog roda i duše džinova za tobom, i publika iz

Koloseja doziva vam imena.

U vašim pjesmama tražim spas od zla koje bjesni po zemlji i
od danonoćnih zlih demona.

Ali maskota je pod bombama i demoni otvaraju podrum
povlačeći vas u srce arene.

Moji prognani prijatelji

Kad započnu igre, dajte nam nešto izvanrednih vijesti.

*Pjesme Asme Azaizeh s arapskoga prevela
Antonia de Castro Burica.*

Sve bitke

Kad mu je nestalo municije, dok se borio protiv Rusa braneći svoje selo na zemlji predaka na Kavkazu, Sad al-Din Habdžuka se nije predao i izašao iz kuće kao ostali sunarodnjaci koji su mučeni, silovani i ubijeni. Priča se da je uzeo posljednju mješinu vode u kući i prisilio svog petogodišnjeg sina Ivana da je popije odjednom. Jednom rukom primio je mješinu, a drugom dječaka za vilicu. Prstima mu je otvorio usta pa u grlo sipao vodu kao što se plin sipa u peć. Dječak je počeo krkljati, oči su mu zasuzile, ali nije mogao ništa drugo nego progutati vodu do zadnje kapi, kad ga je otac uplakanog pustio majci.

Sad al-Din opalio je par hitaca da Rusi ne bi primijetili da ostaje bez municije. Između hitaca izvukao je ciglu iz zida, zdrobio je kundakom puške, prebrao glinu i dodao ženi koja je upalila vatru i opominjala uplakanog sina da ne mokri. Za svojih pet godina dječak nije popio toliku količinu vode kao tog dana za dva sata. Majka više na njega da ne mokri, on ne zna kako, ali ne mokri. Otac užurbano hoda od njih do prozora, gdje se nalazi puška. Majka prostire sag, stavlja na njega zemlju, glinu iz smrvljene cigle i ugljen, i opet opominje sina da ne mokri. Dječak čuje kako otac puca, zatim udara ciglu na drvenom podu, pa mu užurbano prilazi. Otac prijeteći maše ogromnim prstom i upozorava ga da ne mokri. Majka je presula sastojke u zdjelicu i izmiješala ih rukama. Peć još uvijek slabo grije. Dječak gleda u majku, a ona u smjesu i više na njega da ne mokri.

Vatra se razbukovala pa je otac smrvio još cigle, ali ovaj put nije opalio nijedan hitac. Rusi pucaju, a nitko im ne uzvraća paljbu. Majka je podigla pogled sa smjese, povukla dječaka za ruku i postavila ga između sebe i zdjelice. Podigla mu je košulju, rukom usmjerila spolovilo na zdjelicu i

rekla mu da mokri. Dječak plače i ne zna kako, a ona ga uporno tjera mokriti. Otac ih gleda, brzo odlazi do prozora, vrati se, ali dječak još uvijek ne mokri. Vatra je sve jača, a Rusi sve bliže. Majka i dalje govori dječaku da mokri, a on plače i ne mokri.

Priča se da je Sad Al Din pljusnuo dječaka pa ga podigao i snažno protresao vičući da mokri. 'Pa pišaj!' zaurlao je otac, a dječak sve više plače. Majka ga je uzela u krilo, zatim mu stavila prst u stražnjicu i nešto šapnula na uho. Vratila ga je ocu i rekla da mu sad primi spolovilo.

Dječak i dalje plače, ali sada navire gusta žuta mokraća. Otac usmjerava mlaz na zdjelicu, a majka mijesi. Dječak mokri, a ona valja i prevrće smjesu. Kad se pomokrio, otac je zdjelu dodao majci da dovrše ostatak. Pravili su kuglice i stavljali ih u peć, a zatim sjedili ispred nje i čekali. Sad al-Din je otišao do prozora pa se vratio. Majka ne skida oči sa smjese, a dječak šuti i svako malo uzdahne. Rusi se približavaju, a oni mogu samo čekati ispred peći.

Sad al-Din je čuo otvaranje vrata oklopnog vozila i topot nogu kako izlaze iz njega. Rasklopio je pušku, otvorio vrata peći i uzeo kuglicu baruta. Puhnuo je da se ohladi, a zatim napunio pušku i otišao do prozora. Vidio je četiri vojnika koji mu prilaze u jednoj liniji. Naciljao je, povukao kokot i opalio. Pogodio je prvog u šljem. I tako je osigurao da se Rusi povuku do zalaska sunca.

Otac, majka i dječak su prije zore izašli iz skloništa u zidu kuće uz pomoć dvadeset tri metka i vreće baruta. Priča se da je ta municija pomogla Sadu al-Dinu i njegovoj obitelji da se nakon dvije godine presele u Rim, gdje su živjeli pod zaštitom Vatikana. Guverner grada ih je dočekao zajedno s posljednjom grupom Čerkeza 1948. godine.

Seidu je ova priča pala na pamet dok je sjedio na sastanku na kojem se već treći sat raspravljalo o boji loga kompanije mliječnih proizvoda Hamude (poznatoj po vodi Ha-

mude) koji će biti na ambalaži novog obiteljskog pakiranja čvrstog jogurta. Nebo plava ili malo tamnije plava? Klijent je želio nebo plavu, dok je Halid Harzulah, voditelj dizajnerskog tima, inzistirao na drugoj nijansi plave. Rekli su mu da se nebo plava više slaže s ostalim ambalažama Hamude, pa im je odgovorio da samo nemaštoviti slažu boje. Rekli su mu i da je klijent ljut, a on im je uzvratilo: 'Neka se nosi'. Kad su pokušali s tim da je nebo plava estetski bolja, on ih je pitao što se nalazi u njegovom uredu, a oni odgovorili – svjetska nagrada za dizajn ambalaže. Seid je komentirao da je nagrada stara već devet godina, pa se Patrik brzo umiješao pohvalivši Halidovu srčanost i vjeru u svoj rad, te istaknuo da su važni njegovo iskustvo i značaj osvojene nagrade. Halid je slušao i prezrivo gledao Seida. Patrik je potom govorio o simbolici i značenju boja sa strateškog stanovišta i kako utječu na stav potrošača, ali ni ovo nije prošlo kod Halida, najboljeg dizajnera u agenciji, vjerojatno i gradu.

Sastanak se toliko oduljio da je Patrik, vječiti diplomat, počeo dizati ton, osobito kada je Halid izjavio da neće ponižavati ni sebe ni svoj rad i koristiti boje koje je odredio agent, a njihov loš ukus – Patrikov, Seidov, klijenta i općenito lokalnog stanovništva – neće utjecati na njegovu estetsku viziju ambalaže mliječnih proizvoda Hamude. Njegov dizajn će lansirati Hamude visoko na svjetskoj trgovačkoj ljestvici i utjecati na ukus lokalnog stanovništva. U toj ga namjeri neće spriječiti ni sve sile svijeta.

Pomislivši kako kraj sastanka znači da će se Halid vratiti u svoj ured i nastaviti naplaćivati 'svoju viziju' i drugim klijentima, Patrik se obuzdao i priznao je da Halid ima pravo. Rekao je Seidu da može poručiti agentu kako je dizajnerski tim potpuno usuglašen u izboru boje na postojećem dizajnu koji je poslan klijentu i da bi promjena umnogome oslabila estetsku vrijednost ambalaže, a svo vrijeme koje su uložili kvalificirani dizajneri u temeljito i ozbiljno istraživanje i

razmišljanje kako bi izabrali najprikladniju boju loga kompanije na ambalaži novog obiteljskog pakiranja čvrstog jogurta bilo bi uzalud bačeno. Voditelj tima, Halid Harzulah, jedini dizajner u gradu koji je osvojio svjetsku nagradu Eko za dizajn ambalaže i koji je radio na mnogim svjetskim kampanjama u Europi, uvjeren je da će tamno plava boja kojom će se ispitati tržište potvrditi i opravdati uspjeh nakon lansiranja.

Halid je pobjednički napustio sastanak u svojim kratkim širokim hlačama s velikim džepovima i star-kama koje nije skidao. Kosa mu je bila zavezana u rep ispod ćelavog tjemena. Seid se vratio na odjel i sreo Dimu koja je izlazila iz ureda noseći cigaretu pa je krenuo s njom. Izašli su iz odjela i prošli pored recepcije do stubišta, dozvoljenog mjesta za pušenje za zaposlenike agencije. Ona je sjedila na gornjem dijelu stubišta dok je on stajao oslonjen jednom nogom na stube. Svjetlo je radilo na senzor pa se čas palilo, čas gasilo. Seid bi, kad se svjetlo ugasi, vidio samo žar cigarete koji se diže od Diminog koljena do njenih usana. Dima je pričala, a Seid je razmišljao o scenariju koji bi se mogao dogoditi s njom. Zamislio se kad je Dima rekla da ga je prije neki dan vidjela s curom. Svjetlo se ponovo upalilo, a ona je s nešto divljenja u glasu dodala da je lijepa. Seid je samo suzdržano kimnuo glavom i složio se da je Dina lijepa. Mislio ju je pitati o zaručniku, ali se predomislio.

‘Čula sam’, reče Dima pa napravi kratku stanku da ispusti dim cigare kroz nos, ‘da si bio genijalan s komentarima na sastanku.’ Seid se nasmiješio i zatražio cigaretu. Dodala mu je jednu i rekla: ‘Ako je klijent potpisao...’ Kad je krenula natrag u ured, dobacila mu je: ‘Izvedi me negdje na večeru.’ Seid je nepomično držao cigaretu i razmišljao o onome što je rekla. Zatim se malodušan vratio u ured. Kao i obično, zavela ga je pa nestala.

Dok je išao u boksački klub Seid je uporno razmišljao o obećanju koje je dao Dimi i pokušavao si predočiti

posljedice. Više puta je umalo pogriješio put, ali se u zadnjem trenutku sabrao i nastavio kuda treba. Morao je stići za pola sata od zapadnog do istočnog dijela grada i nije imao vremena biti rastresen. Mora izbaciti Dimu iz glave i koncentrirati se na vožnju. Stegnuo je volan i nagazio gas.

Zakasnio je pa je umjesto zagrijavanja morao staviti bandaže na ruke. Kad se priključio treningu, jednostavno je ispario raniji osjećaj da mu izvedba postaje bolja. Još uvijek se ustručava i sparing partner ga kritizira. Više ne preskače uže s obje noge, teške kao vreća cementa koja je ispala iz kamiona na autoputu, jer ne skače ni lagano ni sigurno. Koordinacija mu je još uvijek loša, što znači da će i koordinacija udaraca, sposobnost da ih eskivira i kretanje po ringu također biti loši. Najvažnije je što ga članovi kluba više ne izbjegavaju kao da je gubavac. Postalo je nepisano pravilo da onaj tko je umoran, tko nije dobro spavao prethodne noći ili tko ima uskoro meč, trenira sa Seidom, jer je on spor, pa se sparing partner koji drži fokusere ne mora naprezati. Dovoljno je da se malo koncentrira da izdrži seriju udaraca. Ako Kapetan Ali primijeti da je Seidov partner usporen ili pasivan, pretpostavi da je to zbog Seida i tako svi budu na dobitku.

Nakon vježbanja Seid je krenuo u svlačionicu baš kad je Daba izlazio iz nje. Pratio ga je pogledom i vidio da se penje u ring, pa je odlučio ostati i nastaviti s treningom. Kapetan Ali je u svom uredu telefonirao tako da se Daba zagrijavao sam. Nakon par minuta pogledao je u ured kroz staklenu stijenkicu i vidio da je Kapetan Ali još uvijek zauzet. Okrenuo se prisutnima i pitao da se netko od njih popne u ring, ali nitko se nije ni pomaknuo. Tražio je nekog ljevorukog, ali nitko nije prišao iako su i Amar i Jaser bili prisutni. Ponovio je da mu treba netko samo za zagrijavanje, ali svi su šutke sjedili. Stao je iznad njih oslanjajući rukavice na špagu ringa i gledao ih kako sjede ispod njega kao loši učenici koji će biti kažnjeni. Gledao

ih je jednog po jednog dok su oni izbjegavali njegov pogled zureći u pod ili negdje u daljinu.

Seid je sjedio s njima i nije znao što mu je činiti. Pomislio je da bi trebao preuzeti inicijativu jer je najstariji i bilo ga je sram tako šutke sjediti. No ozbiljnost ringa ga je zaustavila. Daba je uporno tražio nekog da mu pomogne kad je u Seidu proradio adrenalin i nije više mogao sjediti i gledati čas u pod, čas u ring. Popeo se u ring i posegnuo za fokuserima kad ga je Daba zaustavio i pokazao prema suprotnom kutu ringa. Netko mu je dobacio boksačke rukavice. 'Lagano', reče Daba. Seid je navukao rukavice i kad se okrenuo, Daba mu lijevom rukom pokaže da pride. Kretali su se lagano i sporo. Seid je pratio svaki Dabin pokret i pokušavao uzmaknuti, a kada je bio njegov red, nadmudriti ga udarcem. Ovo prijateljsko zagrijavanje probudi u Seidu odvažnost i samopouzdanje nakon što je blokirao par udaraca koje je Daba veoma sporo zadao. Također je uputio par udaraca koje je Daba blokirao motreći njegove pokrete. Plesali su jedan oko drugog, a Seid je nastojao prikriti kad će zadati udarac. Osjetio je da je djelomično uspio jer je Daba pazio da su dovoljno udaljeni jedan od drugog. Oči su mu bile prikovane za Seidovo lice dok je mrdao glavom lijevo-desno kao da je to dio udaraca. Lice mu je bilo bezizražajno, činilo se da razmišlja o nečemu posve drugom, a ne o onome što se događa u ringu.

Daba se nasmiješio pa se ozarenog lica između podignutih boksačkih rukavica glasno nasmijao. Seid se također nasmijao pa nije primijetio Dabinu ruku dok je nije osjetio na lijevom boku. Zateturao je par koraka unazad, ali je povratio ravnotežu. Daba ga je veselo pogledao. Ni Seid ni ostali prisutni nisu razumjeli zašto, jer to nije sličilo onom veselju kad se, po običaju, poigrava s Amarom i Jaserom. Daba se još jednom primaknuo i između rukavica koje je Seid podigao u obranu zadao udarac u lice. Udarac u lice dva puta, potom još

jednom u trbuh. Seid nije vidio nijedan od nadolazećih udaraca. Činilo se da nestaju pa se sljedeći tren opet pojavljuju na njegovom tijelu. Ponovo je izgubio ravnotežu. 'Pa podigni ruke!' reče netko, 'Bože, daj mu pameti!' čuo je nekog drugog. Seid je zadao lijevi kroše, pa desni, pa lijevi, ali Daba ih je sve s lakoćom blokirao. Pokušao ga je udariti u trbuh, ali je dobio lijevi kroše u glavu, zatim aperkat. Jedva se zadržao na nogama. Povukao se i nastojao eskivirati udarce. Htio je ostati dovoljno daleko pa bi zadavao nasumične udarce koje je Daba izbjegao i potom ispucao seriju udaraca za koje Seid nije znao ni kad počinju ni kad završavaju. Lijevi, lijevi pa desni kroše, zatim aperkat lijevom pa desnom. Seid je izgubio ravnotežu i pao na špage oko ringa. Podigao je pogled, a Daba je skakutao ispred njega. Pogledao je prvo dolje i vidio svoju krv, zatim oko sebe i vidio da Kapetan Ali prati.

Daba je prestao skakutati i počeo brzim koracima odmjeravati ring lijevo-desno. Okrenuo se kad je došao do ruba ringa i pratio je Seida pogledom poput divlje zvijeri koja motri svoj ranjeni plijen. Daba mu je kružnim pokretom ruke pokazao da se približi, na što mu se ring učinio jako tijesnim. Zbunjeno je pogledao prisutne i primijetio da prate što se događa hladnim pogledom. Krenuo je prema Dabi opreznim boksačkim koracima, prvo lijevom pa desnom nogom, što mu je sada postalo prirodno. Daba je nasrnuo žestokim udarcima, a Seid je samo zaštitio glavu među rukama. Ako bi sakrio glavu, Daba bi ga udarao u bok i trbuh, a ako bi spustio ruke da zaštititi tijelo, ovaj bi ispucao udarce u glavu i lice. U svom tom kaosu Seidu je palo na pamet da mu je jedina opcija skupiti svu snagu i zadati jedan dobar udarac u glavu. Zaštitio se rukama, zatim iznenada zamahnuo desnicom, vjerujući da je udarac žestok, i upravio snažni kroše u Dabu.

Otvorio je oči, špage oko ringa bile su postavljene vertikalno umjesto horizontalno. Vidio je cipelu

pokraj glave, ali nije ništa čuo. Okrenuo se na drugu stranu, a ispred njega bili su samo špaga i mutna lica, sad vodoravna. Malo se pridignuo i vidio kako Daba skakuće ispred njega. Protresao je glavom pokušavajući doći sebi. Rekao je momku koji se našao iznad njega da je dobro. Ustao je i shvatio da ga noge ne drže, počeo je posrtati dok nije došao do ruba ringa gdje se oslonio na špage. Stajao je tamo neko vrijeme pokušavajući se sabrati. 'Želiš nastaviti?' pitao ga je Kapetan Ali.

Navalio je na Dabu i zadao mu jedan beznačajan udarac u trbuh. Daba ga je mogao udariti gdje god i kad god je želio. Ispucavao je loše široke udarce kojima se samo još više otvorio protivniku. I tako u krug, Seid pride, dobije udarac, zatetura unazad, ali se zadrži na nogama pa se vrati po još.

Desno oko mu je nateklo, a nos i gornja usnica krvarili. Ring mu se činio sve manji. Povlačio se unazad, a Daba ga je slijedio. Pokušao je uzmaći, ali se našao u kutu ringa. I tu je Daba krenuo s udarcima kao da je sve ovo dosad bilo samo zagrijavanje. Udarac desnom, pa lijevom u glavu, čeljust i trbuh. Udarao ga je iz kutova za koje Seid nije ni znao da su podesni za udarac i nikako se nije uspijevao nositi s njima, ali je odbio pasti. Daba ga je nastavio udarati, ali ga nije srušio. Sklupčao se pokušavajući zaštititi glavu i trbuh, potpuno je zaboravio zadavati udarce, ali je tvrdoglavo odlučio da ne padne. Krv je letjela po ringu i prisutnima, po Dabinom licu i Kapetanovoj bijeloj košulji, ali se Seid nije srušio. Osmijeh je nestao s Dabinog lica. Želio ga je dokrajčiti, da ga iznesu iz ringa kao krpu, da ga doda na svoj legendarni popis, ali Seid nije pao.

Seid i Dina te večeri nisu posjetili prijatelja koji se vratio iz inozemstva. Ležao je u krevetu gladan i jaukao. Uho mu je sijevalo od boli dok je nastojao žvakati hranu. Dina mu je previla ranu i stavila vrećicu leda na oko, a drugu na uho. Pitala ga je hoće li se vraćati u klub, odgovorio je da će ići za dva dana jer sutra nema trening. Okrenula se k njemu, primila mu

lice rukama i pogladila obrve palčevima. Umalo mu je rekla, ne vraćaj se. Promatrala mu je prebijeno lice i začuđeno pomislila kako je moguće da je tako lijep nakon svih tih ozljeda.

Dok je ležao u krevetu, pomislio je da skoro nije čuo priču o djedu. Kad je bio mali, čuo je puno verzija te iste priče. Prvi put otac ju je ispričao kad su išli u klub Čerkeza na predstavu tradicionalnog čerkeskog plesa. Seidu je bilo dosadno pa ga je otac za vrijeme predstave izveo na toalet. Naučio ga je kako mokriti u zahodu za odrasle, kako se obrisati maramicom i oprati ruke. Otac ga je stavio na WC školjku i obgrlio da ne padne, a zatim počeo pričati priču u kojoj nije bilo pljuske, mokrenja ni plača.

Nakon nekoliko godina njegov bratić Tambi, koji je bio stariji od njega godinu dana, hvalisao se pričom u kvartu pred djecom koja nisu bili Čerkezi. Tada je priču čuo drugi put, ali nije bilo ni žene ni dječaka. Sad al-Din Habdžuka je sve složio sam, ali je ovaj put koristio grivu svog lijepog crnog konja da upotpuni smjesu baruta, a zatim potpuno dotukao ruski odred.

Treći put je istu priču čuo u čerkeskoj džamiji kad je bio u pubertetu. Efendija je ispričao da je dječak žurio od majke do oca da bi ocu i drugim borcima donio municiju, sada od crnog kamena iz njihovih blagoslovljenih vrtova, te kako su tog dana njegov djed i sedmorica suboraca dokrajčili Ruse i nanijeli im teški poraz.

I konačno je cijelu priču čuo na karminama, kad je preminuo jedan stariji čovjek pa ga je njegov sin upitao čiji je on. Kad je čuo tko mu je djed, ushićeno je počeo pripovijedati priču pred ljudima koji su je, činilo se, čuli stotinu puta, dok je Seid zapanjeno i u nevjerici slušao, potišten jer je on jedini nije znao.

S arapskoga prevela Milica Sturz.

Sporedni detalj

Nakon što sam objesila zavjese na prozore, legla sam u krevet. Pas sa suprotnog brda počeo je cviliti bez prestanka. Bilo je to nakon ponoći. Nisam mogla zaspati usprkos teškoj iscrpljenosti.

Upravo sam završila s pripremom i čišćenjem kuće. Obrisala sam namještaj i podove te sam ponovno oprala plahte, ručnike i većinu posuđa, iako je kuća već bila čista jer me vlasnik obavijestio da su uzeli ženu za čišćenje. Ovu kuću sam iznajmila prije nekoliko dana, čim sam dobila novi posao. Sve u svemu, kuća je dobra i posao je dobar, a kolege su vrlo dragi. Ali ništa od toga nikad neće prevladati tjeskobu i paniku koje je u meni probudilo neprestano pseće lajanje one večeri. Bez obzira na to, kad se probudim iduće jutro, bit ću zadovoljna zbog čiste kuće, možda zbog zavjesa na prozorima. Stakleni stol postavila sam pokraj najvećeg prozora, tamo ću svakog jutra sjediti i piti kavu prije odlaska na novi posao, dok će susjedi prolaziti s troje djece i pozdravljati me, što će odavati dojam da živim bezbrižan život. Granice među stvarima su zadane i nužno ih je uvažiti kako bi se izbjegle bolne posljedice i dobilo malo sigurnosti unatoč svemu. Rijetki su oni koji se uspijevaju kretati uz granice bez da ih pređu, a ja nisam među njima. Čim vidim granicu, trčim i preskočim je ili je možda potajno pređem. Naravno, nije to svaki put svjesno ili namjerno zbog otpora prema granicama, već iz neznanja. Čim pređem jednu granicu, padnem u duboku jamu tjeskobe i panike. To je kao prekršaj. Kad sam konačno prihvatila svoju nemogućnost da se krećem duž granica, odlučila sam da se držim unutar granica svoje kuće koliko god mogu. Kuća ima puno prozora, susjedi i njihovo troje djece mogu me vidjeti kako kršim granice čak i unutar svoje kuće; zato sam objesila zavjese iako znam da ću ih

ponekad zaboraviti spustiti. No budući da sam doma uglavnom sama, sjedit ću za svojim stolom i to je sve što ćete vidjeti od mene, do te mjere da će mi, ako prođe nekoliko dana da to ne učinim, srednji susjedov sin reći da mu fali vidjeti me kako ujutro sjedim i 'radim' za svojim stolom. Inače 'radim' prije odlaska na svoj novi posao koji će za mene uvijek ostati novi jer nemam pojma u kojem trenutku će postati samo moj posao. Često ću na poslu ostati do kasno u noć, do sati koje ni čuvar neće moći podnijeti, jer ću s poslom započeti kasnije zbog psa sa suprotnog brda koji me drži budnom i od kojega ne mogu spavati do zore pa se onda probudim kasno i zakasnim na svoj novi posao. Kad se ništa od toga ne dogodi, ostanem doma do kasnog jutra, sjedim za svojim stolom, 'radim', ali na čemu?

Više od svega shvaćam da moj opis stvari može biti malo nelogičan, ali to je zbog problema koji sam upravo opisala – nesposobnosti razlikovanja granica, što uključuje logične granice između stvari zbog čega precijenim neke ili ih čak podcijenim u odnosu na ostale ljude. Na primjer, kad vojna patrola zaustavi javni prijevoz kojim putujem na svoj novi posao, prvo što ugledam je cijev pištolja kako viri. Mucanjem zatražim vojnika da je odmakne od mene dok razgovaramo ili kad traži da vidi moju osobnu iskaznicu. Tad shvatim da vojnik ismijava moje mucanje, a putnici oko mene počnu otpuhivati jer sam pretjerala i bez potrebe stvorila napetost. Vojnik nas neće upucati, a i u slučaju da se to dogodi, moja intervencija neće promijeniti tijek događaja, možda čak suprotno. Da, sve to shvatim, ne u tom trenutku, već nakon nekoliko sati, dana ili pak godina. To je bio jedan primjer, ali isto ponašanje može se uočiti u puno drugih situacija, počevši od skidanja odjeće tijekom sigurnosne provjere na kontrolnoj točki, pa čak i kad pitam za cijenu jedne uvenule salate prvog prodavača povrća koji sjedi

nasred tržnice Ramallah, zatvorene tijekom neradnog petka, a on traži triput veću cijenu od normalne. Nemam sposobnost racionalne procjene stvari pa takvi događaji jako djeluju na mene, često me uzdrmaju i potresu do mjere da više ne shvaćam što je dozvoljeno, a što nije, pa opet pređem granicu, možda čak i više nego prije. Međutim, svi ti oblici nervoze, straha i psiholoških poremećaja nestanu kad je prekršaj počinjen unutar granica moje izolacije, kada sjedim sama za svojim stolom i 'radim' na nekoj temi, ništa više.

Uostalom, nadam se da nisam uzrokovala kakvu zabunu kad sam spomenula situaciju s vojnikom, granicama ili kad sam glasno govorila da živimo pod okupacijom. Zvuk oružja, zviždanje vojne patrola, ponekad zvukovi helikoptera, borbenih zrakoplova i granatiranja, nakon čega se čuju sirene hitne pomoći, sve to ne samo da prethodi hitnim vijestima već se i nadmeće s lavežom psa za dio mog zvučnog prostora. Stvari su takve već jako dugo, stoga nema mnogo živih ljudi koji se sjećaju malenih detalja koji mogu tvoriti jasnu sliku o nekadašnjem životu, kao što je detalj uvenule salate na zatvorenoj tržnici.

Dakle, zaokupila me tema koju sam otkrila pred neko jutro dok sam čitala jedan članak u novinama, što uopće nije vezano za spomenuti glavni događaj. Takve stvari su zapravo obične ili se može reći da se često događaju u tom kontekstu. Čak se previše događaju pa više ni ne mrdnem prstom. Drugo kišno jutro probudila sam se kasno pa nisam mogla sjesti ispred velikog prozora kako bih 'radila', već sam morala odmah krenuti na svoj novi posao. Kad sam stigla do postaje ispred satnog tornja i izašla iz javnog prijevoza, shvatila sam da je ulica prazna, da nema ljudi ni vozila te sam primijetila da vojna patrola stoji ispred trgovine 'Al-Bandi'. Budući da to nije bilo ništa neuobičajeno, krenula sam u drugom smjeru prema svom novom poslu. Kad sam stigla na početak ulice u kojoj je moj ured, jedan prolaznik skrenuo mi je pažnju na zabranu kretanja

u tom području, a vojska je okružila jednu zgradu u blizini. Ni ovdje mi ništa nije bilo izvanredno pa sam nastavila svoj put. Zatim, na sredini ulice ispred glavnog ulaza u poslovnu zgradu u kojoj je moj ured, ugledala sam vojnike. Budući da sam napokon naučila lekciju da u takvim situacijama budem mirna i sabrana, mahnula sam im i rekla samouvjereno da radim u zgradi ispred koje stoje. Tad je jedan od njih kleknuo na desno koljeno i naslonio lijevi lakat na drugo koljeno kako bi oružje naciljao u mene, a ja sam skočila na stablo s moje desne strane da se zaštitim bodljikavim granama od metaka koje će ispucati. Možda njegov potez da me oružjem nacilja nije bio human, ali je bio dovoljan da shvatim poruku, a to je da nađem drugi put do svog posla. Čak ni sada nisam primijetila ništa neobično što bi me navelo da se vratim kući. Doista, s lakoćom sam preskočila preko ograde i granice između zgrada i kuća, misleći da je skakanje preko granica u ovom slučaju vrlo opravdano, zar ne? Tako sam stigla do stražnjeg dijela zgrade u kojoj radim. Budući da je tog jutra na posao došlo samo troje kolega, počela sam obavljati svoje poslove vrlo dobro i intenzivno bez ičijeg ometanja, sve dok jedan kolega nije došao i otvorio mi prozor bez moje dozvole, a kad sam se pobunila, rekao je da to mora učiniti da se ne bi razbio jer je vojska obavijestila stanovnike ovog područja da će eksplodirati jedna zgrada u kojoj žive trojica mladića, što se i dogodilo nekoliko minuta kasnije. Kolega je zaboravio otvoriti jedan prozor u zgradi pa se staklo razbilo čim je zgrada eksplodirala. Međutim, odmah nakon eksplozije ured se ispunio debelim oblacima prašine koja se spustila na moje papire, pa čak i po mojoj ruci koja je držala olovku, zbog čega sam prestala raditi jer nikako ne podnosim prašinu, posebno tu vrstu prašine s velikim zrnima koja uzrokuju zastrašujući zvuk kada se papiri trljaju jedan o drugi ili kada netko piše olovkom po tim papirima. Tek kad sam uklonila posljednje zrnice iz svog ureda, mogla sam se vratiti papirima. Neki bi pomislili da odlučnost da radim

odražava moju jaku želju i ljubav za životom unatoč pokušaju okupatora da ga unište, ili da time inzistiram da je život u ovoj zemlji vrijedan življenja. Nikako. Ne mogu govoriti za druge, ali u svom slučaju ne mogu uravnoteženo suditi ili znati što treba ili ne treba učiniti. Jedino što mi je preostalo bez ozbiljnih posljedica jest da radim u uredu ili da sjedim kući za stolom ispred velikog prozora, gdje ću moći čitati onaj članak koji mi je odvuкао pozornost zbog onog detalja vezanog uz datum spomenutog događaja. Dogodilo se to jedno jutro, točno četvrt stoljeća prije dana mog rođenja. Naravno, možda je to samo moja narcisoidnost, da mi je taj sporedni detalj privukao pozornost baš na taj događaj, a ne na druge velike tragične događaje. Vrlo je vjerojatno da čovjek ima tu vrstu narcizma. Možda je automatska sklonost da vjerujemo u superiornost vlastitog života tolika da možemo voljeti samo njega i sve povezano s njim. No, budući da mi se moj život naročito ne sviđa, kao ni život općenito, sumnjam da mi se dijagnoza narcizma može sasvim pripisati. Ali to je nešto drugo, više vezano uz moju nesposobnost razlikovanja granica između stvari te logičnog i racionalnog prosuđivanja, što me često dovodi do toga da na slici vidim izmet muhe, a da ni ne pogledam sliku u cijelosti. Iako bi neki na prvu ismijavali tu sklonost, zbog nje sam nakon eksplozije zgrade u blizini svog novog posla, naprimjer, razmišljala o prašini koja je prekrila moj ured, a ne o ubojstvu trojice mladića unutar zgrade. No ipak postoje oni koji vide da je taj način razmišljanja, koji se više fokusira na sporedne detalje kao što su prašina u uredu ili izmet muhe na slici, jedini način da se dođe do prave istine, a među njima su i sami povjesničari umjetnosti. Dobro, oni baš ne pozivaju da se primijeti izmet muhe, ali potiču primjećivanje manje važnih detalja na slici, kako bismo se uvjerali da je slika original, a ne kopija. Kada krivotvoritelji, recimo, kopiraju neku sliku, obrate pozornost na glavne, ključne detalje, kao što su lice ili držanje tijela i to uspiju savršeno krivotvoriti, ali rijetko

obrate pozornost na male, marginalne detalje kao što su oblik uha, prstiju i noktiju na rukama i nogama zbog čega ne mogu potpuno uspjeti. Drugi također tvrde da se promatranjem sitnih i navodno beznačajnih detalja može stvoriti slika nekog događaja ili nečega što čovjek nikad prije nije vidio. Neki spominju staru priču o tri brata koji su naišli na čovjeka koji je izgubio svoju devu i pokušao je opisati: bijela, jednooka, nosi dvije košare, jedna je ispunjena uljem, a druga vinom. Mora biti da ste je vidjeli, vikao je čovjek. Ne, nismo ništa vidjeli, odgovorila su braća. Ali im čovjek nije vjerovao i optužio ih je da su mu ukrali devu. Sva četvorica stala su pred suca. Nakon što su braća sucu objasnila da nemaju pojma kako deva uopće izgleda jer je nikada u životu nisu vidjeli, opisali su i najsitnije detalje, kao što su otisci deve na pijesku, poneka kap ulja i vina koja se prolila te malene dlačice njezine vune.

Na temelju činjenice da mi je datum događaja spomenutog u članku posve zaokupio pažnju, zaključujem da ništa drugo nadnaravno ne postoji u glavnim detaljima, u usporedbi s dnevnim događajima na ovom prostoru gdje vlada vrema okupacije i stalnih ubojstava. Eksplozija zgrade samo je jedan primjer. Čak i silovanje. To se ne događa samo za vrijeme ratova, nego i u svakodnevnom životu. Ubojstvo ili silovanje, katkad oboje, nikada me ne bi zanimali kao u ovom slučaju. Može se reći da je jedino donekle neobično u ovom događaju to što se četvrt stoljeća kasnije dogodio moj rođendan, ništa više. Dakle, ne može se isključiti mogućnost povezanosti između oba događaja ili postojanje neke tajne veze među njima, sličan odnosu među biljkama. Primjerice, travu možemo iščupati i misliti da smo je potpuno iskorijenili, a ona će se vratiti i niknuti nakon četvrt stoljeća. Istovremeno, shvaćam da mi se interes temelji na sporednom detalju, datumu događaja, što navodi na moje neizbježno prelaženje granice. Dakle, uvjeravam samu sebe u potrebu potpunog zaborava, da ne učinim nešto glupo po tom

pitanju. Datum tog događaja je slučajnost, ponekad moramo pustiti događaje iz prošlosti ako su oni u sadašnjosti još tragičniji; tako sam razmišljala dok me nije probudilo pseće lajanje ranom zorom, utrkujući se sa žestokim vjetrom. Potrčala sam do prozora da ga zatvorim i vidjela sam okrutnost vjetra, povlačenje trave i stabala u svim smjerovima, grane koje lepršaju na sve strane dok lišće na stablima drhturi naprijed-natrag, do te mjere da se činilo da će bijesni vjetar sve rastrgati. Biljke jednostavno nisu otporne. One su predane činjenici da su krhke i da vjetar s njima može učiniti što god želi, da može prodrijeti u njih, unerediti i njih i njihovo lišće, proći između njihovih grana noseći odjek psećeg laveža u svakom smjeru. Opet, neka grupa vojnika silovat će jednu djevojčicu, a potom je ubiti četvrt stoljeća prije mog rođendana. Taj sporedni detalj koji drugi podcjenjuju, njegova realističnost, u meni će stvoriti nered, zbog moje slabosti i krhkosti koja je slična krhkosti stabala iza mog prozora, i zauvijek će me pratiti bez obzira koliko ga pokušavala zaboraviti. Možda ni kasnije neće postojati ništa važnije od toga, od tog malog detalja, da bi se mogla izreći potpuna istina koju taj članak nije u mogućnosti prenijeti.

Sarapskoga preveo Mustafa Alajbegović.

Mina

Ona je žena u tridesetim godinama, visoka, uskih ramena koja prekriva valovita kestenjasta kosa, tamnozelenih očiju i nježne bijele puti.

Da joj je otac ovdje, opisao bi je kao mješavinu božice radosti, mačke Bastet¹, i božice rata, mačke Sekhmet.²

Te su dvije mačke faraonske. A ona je vladarica kina-dvorana.

Kad je Julien od nje zatražio suglasnost za snimanje dugog televizijskog intervjua, ravnodušno je upitala:

— Koga bi mogla zanimati moja priča? Nisu li dovoljne vijesti iz časopisa?

Odvratio je:

— Časopisi?! Zar podcjenjuješ sve što si dosad proživjela unatoč svojoj mladosti?

Ona se nasmija na njegov komentar da je mlada.

— Juliene, svaki život zavređuje da bude ispričovijedan. Ali, je li ishod te pripovijesti takav da zavređuje da se njome bavimo?

On se uznemiri, vrlo je dobro poznaje, ona postavlja pitanja kad želi izbjeći odgovore.

Njihova zajednička prošlost nije sretno završila. A on joj sad sjedi sučelice u njezinu domu, u dnevnom boravku punom svjetlosti toplog proljetnog sunca i vedrine koju unosi zelenilo na balkonu. Sjedi okovan tim okolnostima, kolebljiv u toj distanci koju su njihovoj bliskosti nametnuli vrijeme i događaji.

.

1 Bastet – u egipatskoj mitologiji božica mačka.

2 Sekhmet – božica lavica, poznata kao božica rata.

Nemiran je, a ona se potajice smiješi.

Da bi ga iznenadila, a i iz neke unutarnje potrebe, prihvatit će njegovu ponudu.

I evo prihvaća je prije nego što njegova uznemirenost odveć potraje.

Lice mu se ozari.

Proživljava trenutak nježnosti koji mu vraća sjećanja na njihovo dugogodišnje poznanstvo.

Objema rukama primi njezinu desnu ruku, spusti glavu i osmjehne se uz uzdah olakšanja.

Ona osjeti težinu tog trenutka, i tajanstven osjećaj krivnje, i osjeti da blag povjetarac treba ući u četiri plućna krila koja su tu jedno uz drugo. Reče u šali:

— Hoće li dugo trajati?

On se brzo opet usredotoči kako bi se uvjerio uživa li ona u šali ili nekako čudno, suho nastoji ponovno uspostaviti distancu.

Vidi je kako se zajedljivo osmjehuje pa joj kaže:

— Baš sam magarac!

Ona veselo i šaljivo odvrća:

— A ja sam Mina.

***

Raširivši krila kao orao, golubica mirno poleti i uzdigne se u visine, ukočivši se kao da želi zaustaviti vrijeme.

Kruži oko velike zgrade u kojoj se nalazi njezino gnijezdo i Minin stan na posljednjem katu.

Stan je na sedmom katu. Ima pogled na park Sanai i prilično veliku terasu.

Na prednjem ulazu postavljena su dva kamena lava da bi se povećala stabilnost zgrade, a i zbog želje da bude neovisna.

Ti su lavovi čuvari malih bogova koji stanuju u vlastitim domovima, kroje svoju sudbinu i odijevaju je.

Tu je prostrani ulaz sa stubištem koje vodi do vrha zgrade. Ondje je pričvršćena ploča s nazivom po kojem je zgrada poznata – *L'union nationale* odnosno *Nacionalno jedinstvo*, koja visi na zgradi poput plave perlice. Poput iluzornog lijeka što ga liječnici prepisuju lažnim pacijentima, lijeka koji smiruje bolove koji ne potječu od tijela, nego od duše.

— Čudan je naziv ove zgrade. Pitam se koja je njena priča.

— To nije njezin naziv.

To je ime jedne francuske osiguravateljske tvrtke koja se nalazi u njoj, a osnovana je kada je nastao moderni Libanon.

— Mina, pogledaj! To nisu dva lava.

Dva kipa koja stoje na prednjem ulazu nisu lavovi.

Zdesna je žena oko koje su dvije mlade gazele i ruža, a i slijeva je žena oko koje su dvije mlade gazele i ruža.

Kao da ne traži zaštitu, nego spokoj.

Otkud se onda oku nadaje taj lav?

Ne brini. Mnogi vide gazelu, a zatim govore o lavu. To je poznata vizualna varka koju uzrokuje zgrada.

To je samo varka, ništa više.

***

Julien:

— Mina je ime faraona, muško ime. Zašto ga vi nosite?

Mina:

— Moj otac je silno volio faraone. Jedva je dočekao da se oženi i dobije djecu kako bi dječaka nazvao Mina, a kćer Hatšepsut.³ Međutim, s vremenom se pokazalo da moja majka ne može lako zatrudnjeti. A kad je zatrudnjela sa mnom, nije mu se suprotstavila, željela je da bude sretan, ali je ipak pregovarala. Više joj se sviđalo ime Mina nego Hatšepsut, jer je sebe uvjerala da je slično imenima Lina i

³ Hatšepsut – egipatska kraljica 18. dinastije.

Mira. A on je svakodnevno smišljao neke dosjetke kako bi u meni održao svijest o tome da nosim imena dvojice faraona.

Julien:

— Kako?

Mina:

— Ha, ha... Ovisno o raspoloženju, odabrao bi za mene neki od njihovih nadimaka. Ponekad bi mi se obratio riječima: ‘Ti koja ujedinjuješ obje zemlje’, a to je jedan od načina obraćanja kralju Mini, a drugi bih dan čula kako me zove: ‘Ti, prva među ženama’, što je bio jedan od načina oslovljavanja Hatšepsut. Navikla sam se da mi svakog dana odabere neki nadimak kojim bi mi se obratio, pa bi me obuzeo strah kad bi me pozvao mojim pravim imenom jer bih znala da me čeka kazna za neki prijestup.

Julien:

— Znači, volite svoje ime.

Mina:

— Volim ga, da. Mnogi u njemu nalaze ono što vidi i moja majka. Ono je poput kratke melodije. Ipak, mnogi prepoznaju i njegovo pravo značenje. Volim tu dvosmislenost koja se u njemu krije. Ne volim jednoznačna imena.

Julien:

— Kad se predstavljate na umjetničkoj sceni, služite li se samo svojim imenom, bez prezimena, kako biste sačuvali tu dvosmislenost?

Mina:

— Nisam namjerno izbacila prezime. U prvom sam filmu nosila ime i prezime, no ljudi oko mene i novinari naviknuli su se oslovljavati me samo imenom, Mina, a ja se nisam protivila.

Julien:

— Možda zbog toga što ste u filmu glumili pod svojim

imenom. U filmu 'Bakterija' iz 2003. godine glumili ste lik koji se zove Mina. I imali ste buran odnos s jednim mladićem i jednim gradom. Zašto? Što vas to veže uz Bejrut?

Mina:

— Francuski redatelj Pierre Bonhomme odabrao je moje ime za ime glavne junakinje. Svidio mu se ritam. Pitao me pristajem li. Isprva nisam bila sigurna, no naposljetku sam se suglasila. Tad sam bila u dvadesetima i nisam imala pravo otežavati pregovore o glavnoj ulozi. I dobro sam učinila jer film je osvojio Zlatnu palmu na festivalu u Cannesu.

Načas je zašutjela, a zatim oklijevajući nastavila:

— A što se tiče moje veze s Bejrutom, pa... volim Bejrut. Da, volim ga. Dakako, dok god sam u stanju u njemu stvoriti zaseban svijet u kome mogu živjeti.

Šutjela je nekoliko trenutaka, pa je s osmijehom nastavila:

— I dok god znam da mogu otići iz njega kad to poželim.

Julien:

— Svijet unutar njega i izlaz iz njega. Je li to zbog toga što se ondje ne možete smiriti ili zato što se uopće ne želite smiriti?

Mina:

— To nema veze sa smirenjem, nego sa strahom. On me plaši.

Julien:

— Kako to?

Mina:

— Strah me da neću primijetiti kako vrijeme prolazi, da neću primijetiti kamo me život vodi, da ću izgubiti nadzor nad svojim životom. Bojim se da će me zaboraviti, bojim se kad me hvale. Možda to ipak nije strah, možda je samo osjećaj sigurnosti. Osjećam da žudim za Bejrutom jer to je moj grad, grad koji sam zavoljela kao dijete i kao mlada djevojka. Istodobno, preda mnom su i dalje sve mogućnosti

da izgubim tu sigurnost. Budući da sam žena, doživjela sam taj grad kao žena. To je grad u kojem sam osjećala opasnost jer je gladak poput vode, oštar kao nož, ne opredjeljuje se, to dvoje se isprepleću.

Julien:

— Unatoč svemu, ostajete u gradu...

Mina:

— Da, sve dok u njemu imam svoj svijet, i dok imam izlaz iz njega.

Ona se nasmija.

Julien:

— Živjeli ste u Parizu dvije godine.

Mina:

— Da. Ovdje sam prošla kroz teško razdoblje nakon što je moj intimni život bio ugrožen. Narušena je ravnoteža u kojoj sam živjela. Zato sam otišla iz Bejruta. Napustila sam ga ranjena, gnjevna. Tad se uopće nisam kanila vratiti.

Julien:

— Zašto ste se ipak vratili? Zar vam nije bilo dobro u Parizu?

Mina:

— Bilo mi je lijepo. Posjećivala sam psihologa koji mi je pomagao da ponovno preuzmem kontrolu nad svojim životom. Vratila sam se jer sam morala. Nije to bio moj izbor. No shvatila sam da su ljudi zaboravili ono što su nazivali skandalom i zato sam nakratko ostala. A to 'nakratko' potrajalo je dvije godine. Ljudi zaboravljaju. Nagrada za prvi film, nagrada za drugi i eto... moraju zaboraviti!

Julien:

— Zaboravili su ili se prave da su zaboravili?

Mina:

— Odlučili su ga ignorirati.

Julien:

— Osjećate li olakšanje iako ste svjesni da im je još u

sjećanju?

Mina:

(Polako)

— Iskreno, ne zanima me njihovo sjećanje. Zanima me moj život. Ne želim da mi se život pretvori u niz sukoba u koje ulazim kad god izađem iz kuće.

Julien:

— Kako to da svaki film u kojem glumite dobije nagradu na festivalu u Cannesu?

Mina:

(Nasmiješi se, i brzo odgovori.)

— Imam vezu!

Julian:

(Nasmiješi se i nastavi razgovor.)

— Film 'Bakterija' proglašen je najboljim filmom na festivalu u Cannesu.

Mina:

— Da. Za sve je zaslužan Pierre Bonhomme. On je redatelj i scenarist. S njim sam prvi put glumila na filmu. On je redatelj koji sjajno vodi glumca. Prije snimanja sjedio bi sa mnom najmanje sat vremena, objašnjavao mi prizor, govorio o tome kako je i zbog čega to napisao, pitao me što osjećam prema tom prizoru, nikada me nije omalovažavao, saslušao bi me i usmjeravao ne ograničavajući me vlastitim idejama. Primijetila sam da prihvaćam njegov film, njegovu priču, kao da je moja, u svim pojedinostima. Neobična je to priča, nije samorazumljiva.

Julien:

— Kako biste jednom rečenicom opisali film?

Mina:

— Samo jednom rečenicom? Dobro...

(Razmišlja.)

— Kako izgleda život kad postane vidljiv na ljudskim

tijelima...

Julien:

— Kako to mislite?

Mina:

(Zajedljivo)

— Opet jednom rečenicom?

Julien:

(Smiješi se nadajući se da se ona neće inatiti.)

— Ne...

Mina:

— Filmski junaci fiziološki reagiraju na svoje osjećaje. Obrazi se zacrvene, lice problijedi, pojave se podočnjaci, vrat se skрати tako da izgledaju poput makova zrna, nožni prsti oteknu nakon duga hodanja, zubi propadaju, očnjaci rastu, struk postaje rukohvat... To su opisi kojima se služimo u pripovijedanju, no film sve to utjelovljuje, a šminka ističe. Film prevodi dane u tijela ljudi koji ih proživljavaju... Od jutarnjeg susreta sa Suncem do utonuća u san.

Julien:

— Film je unio san u kontekst društvenog života.

Mina:

(Pripovijeda kao da glumi, ponovno preuzima filmsku ulogu.)

— Da. Kad junakinja filma zaspi, ona sanja. A dok sanja, živi. Susreće mladića kojeg je upoznala tijekom dana. Smiješe se jedno drugome jer znaju da su se sreli na području sna, a to znači da je nešto zapelo među njima, nešto što nisu izrazili na javi. On joj se izravno obrati: 'Zaboravila si mi naglasiti da sam nježan i da voliš nježnost u muškarca.' A djevojka mu odgovori: 'A ti? Zar mi nisi želio reći da si potrošio gotovo cijelu plaću, a tek smo na sredini mjeseca, i da me zbog toga večeras nisi pozvao na piće? Zar mi ne želiš reći kako te uhvatio strah da me više nećeš vidjeti?' 'Da, ali poslao sam

poruku našoj zajedničkoj prijateljici nakon što sam otišao i zamolio je da nas spoji na početku mjeseca.' Ona se nasmije i obrazi joj zablistaju kao dvije jabuke, a oči mladića bljesnu poput nebeske munje. A kada se ujutro probude, svatko u svom domu, znaju da su se susreli. I da je priča tek počela. (Načas zašuti, a zatim se s osmijehom vrati stvarnom razgovoru.)

— Volim taj film. Nježan je.

Julien:

— Što mislite, zašto je dobio Zlatnu palmu u Cannesu?

Mina:

— Sigurno zbog nježnosti. A i zbog drugih razloga, naravno. Ideja, režija, šminka. Šminka nije stvorila ni superheroje, ni trodimenzionalna čudovišta, no stvorila je novog čovjeka kojeg osjećamo u sebi, ali ga ne vidimo. Pierre ga je snimio za nas, nakon što je za to priredio ugodno, sigurno okruženje. Za film je važna želja za radošću. Bilo da je radost prisutna ili odsutna dok se radnja odvija, želja za njom pruža osjećaj smirenja. Spokoja.

Julien:

— Kakav je bio vaš prvi doživljaj festivala u Cannesu? Sjećate li ga se?

Mina:

— Naravno da ga se sjećam. Sjećanje na njega jače je od samog doživljaja.

(Ona se nasmiješi i nastavi.)

— Sjećam se da sam u nekim trenucima poželjela da sam uzela drogu koja čovjeku pomaže da se nastavi ponašati prema pravilima okruženja, a istodobno mu pomaže da se od svega distancira. Željela sam biti zaštićena, ne strahovati previše, više se radovati. Željela sam se susresti s novinarima i održati govor.

Julien:

(Začuđeno)

— Čini se da su vam želje bile veće od samog doživljaja! Nije li festival u Cannesu bio lijepo iskustvo? Glumica koju njen prvi film vodi u Cannes...

Mina:

— Slušajte, Juliene, onoga dana kada je film 'Bakterija' nominiran za Zlatnu palmu bila sam u najgorem psihičkom stanju, nakon što sam postala izložena pogledima sviju. Provela sam tri dana u Cannesu bježeći od same sebe i od svoje sjene. Htjela sam biti uloga, a ne glumica. Moje objavljene fotografije pobudile su mi želju za bijegom. Odjednom sam postala meta svih kamera svijeta koje su bljeskale oko mene kao da uporno nastoje prizvati sva pitanja koja su se u meni skrivala. Nisu to bili sretni dani. Onaj se skandal dogodio neposredno prije mog prvog putovanja u Cannes.

Julien:

— Shvaćam. A za drugog posjeta, nakon što su od skandala prošle dvije godine, kako ste doživjeli međunarodnu slavu?

Mina:

— Doživjela sam je zaštićena.

(Najednom zašuti. Ukoči se na stolcu. Oštro pogledavši Julienu rukom pokaza na redatelja i brzo reče:)

— Juliene, stanite, zaustavite snimanje, želim promijeniti temu. Ispričavam se, ali imam osjećaj da govoreći o ljudima uljepšavam priču. Nemam nikakvu zanimljivu priču o Cannesu i nisam imala nikakav izniman susret koji mi je promijenio život. Doživjela sam razna lijepa iskustva, kušala izvrsna jela, vidjela krasnu odjeću i susrela se s mnogim svjetskim umjetnicima za koje nikad nisam pomislila da ću ih vidjeti uživo, ali ne znam kako bih sad o tome govorila. To su bili trenuci koji zgasnu netom nakon što se pojave.

Dobila sam nagrade, a da nikad nisam osjetila okus pobjede. Ne volim tako govoriti jer ću djelovati umišljeno. Možda ćemo nekom drugom prilikom snimiti razgovor o tom pitanju, a ja ću imati pametnije i manje zahtjevne odgovore. Oprostite mi, Juliene.

Julien:

— Naravno, Mina. Ne brinite. Da se malo odmorimo?

Mina:

— Možemo li završiti za danas? Mnogo sam govorila.

Julien:

— Naravno.

(Daje znak redatelju, a zatim se uputi prema Mini.)

— Nisam te htio uznemiriti.

Mina:

(Prekine ga, povrativši smirenost.)

— Naravno da nisi, Juliene. Nije problem u pitanju, nego u odgovoru. Nemoj se ispričavati, razgovor je bio ugodan.

(Prstom s čela odmakne pramen kestenjaste kose pa nastavi.)

— Strah me dugih razgovora, tad sam sklona naglas razmišljati. Reci mi, kako ti se čini?

Julien:

— Ja sam, naravno, uživao. Razumijem tvoje bojazni, ali štiti te ugovor koji si potpisala s ovom kompanijom. Obećajem ti, neće se prikazati ništa što ne želiš da ljudi o tebi znaju ili da u tebi vide.

Mina:

— Ako je to obećanje slično onome koje si mi nekoć dao...

(Prijeokorno se nasmiješi.)

Julien:

— Mina!

Rekao je to iskreno i tužno, kao čovjek kome su ruke bile vezane pa nije mogao spasiti dragu osobu.

Ona se nasmiješi s razumijevanjem, ustane sa stolca i rukom ga pogladi po obrazu.

Julien:

— Hoću li te preksutra vidjeti?

Mina:

— Bit ću ovdje točno u deset.

Ona se uputi prema redatelju i majstoru rasvjete.

— Hvala vam, momci!

A zatim ponovno priđe Julienu.

— Juliene, možeš li dekoru dodati malo boje? Crna mi daje osjećaj kao da hodam na vlastitom sprovodu.

Julien:

— Ali ti si to tražila!

Mina:

— A sad sam se predomislila. Malo boja, molim te.

Rekla je to sarkastično, što je sve u studiju nagnalo na smijeh. Izgledali su kao da se slažu s njezinom idejom. Crna boja guši.

Smijeh se nastavlja iz raznih razloga dok Mina skida mikrofon koji joj je bio prikopčan za pasom i na ovratniku.

Ostavi uređaj na stolcu i zabaci torbicu na rame. Čvrstim koracima sigurno hoda u cipelama s potpeticama.

Julienu rukom daje znak da je ne prati.

Nestaje u mraku, a za njom leprša lagana ljubičasta haljina.

Redatelj Leo obrati se Julienu.

— Nisi je pitao o pojedinostima skandala.

Julien:

— Ne, Leo. Prvo moram zadobiti njeno povjerenje, inače će se pobuniti ili će mi davati kratke odgovore. Zar nisi vidio kako se bori sama sa sobom kad joj postane neugodno govoriti o nečemu?

Načas zašuti.

— Osim toga, skandal nije glavna tema naše emisije.

(...)

***

Mina je djevojka iz Bejruta, slična meni. Veselila se životu i vjerovala je, kao i sve tinejdžerice, da može činiti što god joj se prohtije.

Osamdesetih i devedesetih godina grad je u nama pobuđivao taj osjećaj. Imali smo dojam da posjedujemo grad, da posjedujemo svu slobodu, bez granica, čak i bez pravila.

Bila je vrlo vesela, mnogo se smijala i u svakome koga smo upoznali izazivala je žudnju. Žudnju da učini nešto što će privući njezinu pozornost.

Kad sam upoznao njezine roditelje, shvatio sam da je naslijedila mnoge njihove osobine: majčinu oštrinu i očev smijeh. Naslijedila je i očevu visprenost i majčino iznenadno povlačenje u osamu. Mnogo je od njih naslijedila, a istodobno je u sebi razvila i mnogo toga što je od njih udaljava. Za razliku od njih, nije izbjegavala gomilu. Oni su doživjeli rat kao odrasle osobe, ona ga je doživjela kao dijete. Oni u gomili vide opasnost, imaju poriv da pobjegnu i sakriju se, ona pak u tome vidi zabavu. Voli gužvu, dobar provod, buku i bdijenje do sitnih sati.

Njezin je otac imao svijet faraona u koji je bježao. Majka je imala idealni svijet koji je uspoređivala sa zbiljom.

Mina ih je smatrala beživotnima. No dok bi se od njih udaljavala, pretvarali bi se u njenu jedinu sigurnu zonu.

Dok je studirala, govorila mi je da je roditeljski dom jedino mjesto gdje osjeća bezuvjetnu ljubav i spokoj.

A kad sam je upitao zašto se onda preselila u vlastiti dom u četvrti Sudika, sarkastično mi je odgovorila da se ne planira tako skoro vratiti u majčinu utrobu.

Prije skandala, bila mi je prijateljica. Poslije toga, prekinula

je svaku vezu sa mnom.

Nisam jedini koji je izgubio njezino prijateljstvo, sve se promijenilo.

Prestala je razgovarati sa mnom, s Džanom, Alijem, Ramijem, Tonijem, Džuanom, Mirnom, Danom i Senom. Ni s kim nije razgovarala.

Prekinula je odnose sa školskim prijateljima, s prijateljima sa studija i s onima koje je upoznala u gradu.

Nestala je u Pariz.

Nastojao sam doći do nje, poslao sam joj više od pet poruka, ali nije odgovorila.

Shvatio sam da želi biti sama.

Kad sam pročitao da se vraća u Bejrut, nazvao sam je na libanonski broj telefona koji sam bio sačuvao, ali pokazalo se da to više nije njezin broj. Zatim sam joj poslao e-mail, ali nije odgovorila. Shvatio sam da želi biti sama.

A naši prijatelji... I ja sam se od njih udaljio nakon skandala. Zašto? Zato što su mi djelovali podlo.

Nisu svi takvi, ali mene je to prevladajuće ozračje gušilo.

Mina je zaokupila njihove razgovore i njezin je osobni život postao glavnom temom našeg druženja.

Mladić s kojim je izlazila oko mjesec dana počeo se hvalisati da je još tada imao osjećaj da je 'onakva'.

Djevojka s kojom je Mina tijekom studija išla na turističko putovanje u Rim sada se počela sjećati da ju je ova čudno gledala, ali prije deset godina nije mogla shvatiti što znače ti pogledi.

Jedan je mladić tvrdio da je Mina slobodna djevojka i da će mu i dalje biti draga 'kakva god bila'.

Jedna djevojka govorila je da je Mina dobro učinila što je oputovala. Napatila bi se ovdje.

'Ali zašto? Što joj ovdje nedostaje?' pitaju.

'Lezba', kažu drugi.

Govoreći o njoj nisu se služili pogrđnim riječima jer su studirali na privatnim sveučilištima, željeli su djelovati kulturno jedni pred drugima i pred poviješću.

Razgovor za razgovorom, sve dok mi nije dojadilo.

Ne, ja o njoj ništa nisam rekao.

Ja sam je jako volio i još uvijek je silno volim.

Ona mi je prijateljica iz djetinjstva.

Razumijem zbog čega je odlučila otići.

Zavijek ću čuvati naše zajedničke uspomene.

Ha, ha...

Znaš li da mi je uvijek govorila kako će dobiti nagradu za najbolju glumicu na festivalu u Cannesu?

Kad god bismo se porječkali ili kad bih organizirao svoj dan onako kako njoj nije bilo po volji, priprijetila bi da mi u govoru koji će održati na dodjeli nagrade u Cannesu neće zahvaliti za podršku.

Ha, ha...

Koja je njezina omiljena odjeća?

Zimi traperice, ljeti vrlo kratke hlačice.

Bila je vrlo privlačna, ali nosila je odjeću za svaki dan.

Mrzila je eleganciju. Govorila je da se u takvoj odjeći osjeća maskiranom.

I doista, na zabavi pod maskama koju sam priredio za svoj dvadeset i prvi rođendan, pojavila se u krajnje elegantnom izdanju: obula je cipele s petom, odjenula haljinu koja otkriva obline, kosu je izravnala i malo se našminkala. Svi su bili toliko oduševljeni da sam gotovo osjetio ljubomoru.

Sljedećeg dana vratila se trapericama pa su je prijatelji stali nagovarati da se elegantno odijeva jer joj to pristaje. Sjećam se da se glasno nasmijala i nije im odgovorila. Smatrala je to šalom.

Bila je vrlo vitka. Ozbiljno se bavila sportom. Tu je osobinu naslijedila od oca. Od djetinjstva ju je vodio sa sobom na

obalu pa bi se utrkivali. Mina može trčati i po dva sata, a da se ne umori. Nakon Džizaline smrti, počela je još više trčati. Jednom me nagovorila da pođem s njom na obalu nakon što smo pili do kasno u noć. Rekla mi je da trčanje pročišćava tijelo i da se tako možemo riješiti mamurluka. Nisam pristao, čekao sam je u automobilu.

Jesi li to znao?

Ha, ha.

Kažu da je i njezin zadnji film nominiran za nagradu u Cannesu.

Nadam se da će je dobiti i nadam se da će održati govor. Prethodna dva puta nije održala govor.

Gledao sam je na televiziji i vidio je u elegantnoj odjeći, sportskog tijela, kako je snimaju, kako prima nagradu.

Čekao sam da bih je čuo kako govori.

Ali ona nikako nije počinjala.

Znam da se promijenila.

Promijenio joj se izraz lica.

Kao da je neka druga osoba.

Jesam li je poželio? Zacijelo jesam.

No navikao sam se na njezinu odsutnost.

Znaš, kad netko dugo izbiva, postaje samo vijest.

Doznao sam da su joj roditelji umrli.

Zacijelo se promijenila.

Ova zemlja mijenja svakoga, ali sama se nikad ne mijenja.

***

Julien je sav namršten dovršio montažu intervjua.

— Misliš li da će Mina pristati da Širin umjesto nje priča o njezinu djetinjstvu?

— Pročisti tekst od svega što bi je moglo uznemiriti. Samo...

Uhvati se rukama za glavu.

Zašto se ponovno upleo u njezinu priču s Karmom? Nakon što se Mina u Parizu prestala družiti s njim, obećao je sebi da neće ulaziti u ono što se dogodilo.

Izgubio je dvije bliske prijateljice i cijeli jedan svijet u kojem je živio s njihovim posjetiteljima i zajedničkim prijateljima. On je mladić iz Džuniye, a u Parizu se družiti s Libanoncima iz drugih krajeva.

Koliko ga je Pariz promijenio!

Koliko su ga promijenili Karma, Mina, Ahmed, Lejla...

Mislio je da će postati pali borac, a postao je novinar koji vodi razgovore o kulturi.

Spopade ga neobična želja, zaokupi ga u tom trenutku i on je odlučiti ispuniti ne uspjevši je suspregnuti.

Primi kameru, učvrsti je na policu ispred sebe u tijesnom uredu, sjedne na stolac i počne pripovijedati svoju priču, upravo onako kako je pripovijedala Širin.

Govori o tome kako je kao dijete išao na vojne vježbe i kako je snimio kratki film, o uzvišenosti pogibije radi obrane libanonskog cedra.⁴

‘Taj je film bio moj diplomski rad na studiju novinarstva.

Uputio sam se u Pariz na specijalizaciju u snimanju dokumentarnih filmova kako bih još bolje služio svojoj ideji.

Ondje sam upoznao dvije grupe Libanonaca.

Jedna me pokušavala navesti da jasno odredim svoju stranačku pripadnost unutar pariške podružnice, druga mi je pak ponudila posve drukčiji put.

Upoznao sam muslimane, upoznao ateiste.

Suprotstavljao sam se muslimanima, u sebi sam im kontrirao grubo, a u društvu sam prema njima držao distancu iz nužnog poštovanja.

Bio sam zabrinut.

4 Stablo cedra simbol je Libanona.

Međutim, ateisti koje sam upoznao odagnali su tu brigu.
I Karma je bila jedna od njih.

Ona me uvela u novi svijet.

Bio sam na samo dva stranačka skupa jer sam osjetio da postajem nalik slici koju sam jednom slučajno vidio na Internetu i koja mi je ostala u sjećanju.

Na toj slici, riba pliva u malenom bazenu, a bazen je na rubu divnog, širokog mora.

Karma mi je pružila siguran način da izađem iz tog bazenčića kako bih otkrio svoj put prema moru i svoj put u tom moru.

Na početku sam se dogovorio s njom da neće preda mnom vrijeđati moju bivšu stranku jer sam joj još uvijek bio privržen, osobito stoga što joj je moja obitelj i dalje pripadala.

Nasmijala se i obećala da će dati sve od sebe. Zadovoljio sam se time.

Diplomirao sam novinarstvo u Parizu, a zatim prešao u London. I tako sam se prometnuo u nomada koji diljem svijeta traga za svojim kulturološkim temama.

Mnogo je takvih kao što sam ja.

U Parizu sam upoznao mnoge slične meni.

Ostavili su iza sebe libanonske stranke koje su im od egzistencije krojile identitet i počeli su voditi profesionalni život u kojemu su mogli sami ostvariti svoju egzistenciju.

Neki su se odrekli svojih stranaka, drugi su s njima ostali u dobrim odnosima.

Mina je bila negativka u grupi Karminih prijatelja. Nije propuštala ni jednu priliku da se naruga mojoj bivšoj stranci. Isprva je nisam mogao podnijeti.

Više sam je puta upozorio, katkad blago, katkad ljutito.

No ona bi uvijek ustrajala, ovako obrazlažući svoj stav:

“Nastojimo li zanemariti točke različitosti, one će u našem

odnosu ostati kao zakopane mine i jednoga će dana moći postati razlogom raspada toga odnosa. Budimo jasni i izravni, prijatelju! Narugaj mi se kao što se ja tebi rugam. I suprotstavljaj mi se, kao što ja tebi činim. Tako ćeš sačuvati naš odnos, naravno, ako ga želiš sačuvati.”

Ja sam ismijavao njezino ljevičarstvo i njezin anarhizam, pa sam ponovno ismijavao ljevicu, a ona bi se smijala govoreći: ‘Ja barem nisam izgubila nevinost s cedrom!’

Ha, ha.

S vremenom sam je prihvatio.

Naposlijetku sam počeo iščekivati njezine poruge meni i drugima kako bih se nasmijao.

Ona mi je sama rekla za svoju vezu s Karmom. Karma je izbjegavala tu temu držeći se načela: polako s mladićem, tek je napustio svoju grupu!

Mina mi je to rekla tako oštro kao da očekuje raspravu u kojoj će pobijediti. Djelovala je kao da se preko mene želi osvetiti svojoj zemlji.

U tom trenutku nisam ništa odgovorio, ali sam razmišljao o mnogočemu, pa sam se gotovo posve prestao viđati s tim prijateljima.

Nisam se odmah povukao, ali mi je u tjednu nakon što se to razglasilo bilo draže šutke pribivati susretima.

Nisam imao dovoljno snage da se odrekнем druženja koje mi je ulijevalo osjećaj sreće.

Gradio sam u sebi novog čovjeka i žudio za tim da ga vidim savršenog.

S vremenom sam se navikao na njihovu vezu.

A nakon što je proteklo još vremena, nakon što sam uronio u svakodnevicu pariškoga društva, iskusio sam mnoge životne različitosti.

Smirio sam se, slušao sam, raspravljao, čak sam počeo braniti pravo pojedinca da raspolaže svojim životom i svojim tijelom.

Prešao sam dug put od djetinjstva do danas.
Ta mi je grupa prijatelja promijenila život.
Karma, Mina, Ahmed...
Kad se Karma vrati, možda ćemo se moći ponovno družiti u
Bejrutu.
Ali Mina...
Mislio sam da ću se, umiješavši se jučer u priču, uspjeti
osloboditi grizodušja koje osjećam zbog nje i da ću s nje
obrisati tragove tuge.
Ali vrijeme je proteklo i život se promijenio.
Kako se čovjek može mirno suočiti sa svojom prošlošću ako
se nije pomirio s događajima iz prošlosti?
A kako da se pomiri s događajima ako se nije kadar suglasiti
sam sa sobom i s drugima?
Karma je Mini ukrala priču, a Mina se trudila stvoriti
zamjensku, koja još nije završena.
Juliene, kako bi se ti ponašao da si na njenom mjestu?
Svakoga dana prolaziš pokraj jednog urušenog područja
svoje duše. Svakoga dana promatraš tu hrpu koja se nalazi
tik uz tvoj život. Dugo je promatraš kako bi utolio glad svim
pojednostima. A kad utoliš glad, privikneš se. Ta hrpa
postane poznat unutarnji prizor.
Najednom se iznutra začuje glas koji kaže da ondje još tinja
plamičak života i poziva te da uđeš. Što bi učinio?
Više nisi htjela govoriti.
Čekat ću.
Ona je profesionalka, neće odustati od intervjua.
Ali može odustati od prijateljstva. Zauvijek odustati.

***

(...)

‘Najla, imam ponudu za tebe. Ako je prihvatiš, dodat ću je

kao novu točku ugovora pa ćemo ga ponovno potpisati. Željela bih snimiti kratki film o sjećanju na rat koje šaljem u prilogu ovog pisma.

Ako prihvaćaš, moramo tražiti autoričino odobrenje. Pošalji mi telefonski broj ili e-mail adresu preko koje je mogu kontaktirati.

Čekam tvoj odgovor.

Karma'

Napomena: u prilogu je tekst o sjećanju.

Sausan (35 godina):

Sredinom osamdesetih, u vrijeme kad se svako malo negdje događala eksplozija, ja i Nahed, kći tetke Nure, čiji je stan bio na prvom katu preko puta našeg, igrale smo se kućanica. Nahedin brat Faiz igrao se s nama. To smo mu dopuštale samo kad bismo u igri zatrebale muškarca, na primjer kad bi nam zatrebao netko tko će nam nositi stvari ili ubrati lišće sa stabla mušmule da nam bude salata.

Tetka Nura zavezala je vrećicu smeća, stavila je pokraj vrata i rekla Faizu: 'Idi i odnesi smeće na smetlište'. Faiz ju je ignorirao i nastavio se igrati s nama. Tetka Nura se vratila i rekla da mu je bolje da ode baciti smeće, no on se pravio da je ne čuje. Koliko se sjećam, prošlo je oko sat vremena. Tetka Nura je radila u kuhinji i svako malo bi priprijetila Faizu da mu se loše piše ako odmah ne odnese smeće. A Faiz ju je i dalje ignorirao.

Odjednom se začula snažna detonacija. Odmah nam je bilo jasno da je eksplodiralo ondje gdje je Faiz trebao baciti smeće. Tetka Nura se počela udarati po glavi i vrištati: 'Poginuo je Faiz, ode nam Faiz... Neka me Bog uzme zato što sam ga poslala onamo da baci smeće...' A Faiz naravno nije bio nikamo otišao, stajao je pored vrećice za smeće, točno ispred tetke Nure, no ona ga uopće nije primjećivala nego je i dalje plakala, vrištala, zapomagala. Govorile smo joj da je

Faiz tu, da nije išao na smetlište, da nije bacio smeće i nije poginuo. A ona ga još uvijek nije primjećivala. Mama joj je dala da popije vode i ružine vodice, nas dvije smo se smijale i prstom pokazivale na Faiza, no ona nas nije ni čula ni vidjela. Tog je dana pola sata bezrazložno vrištala kao luda. U toj je eksploziji poginula samo jedna osoba, rekli su nam da je tijelo odletjelo tri metra daleko i završilo na jednoj, a glava na drugoj strani. Kad sam odrasla, shvatila sam da tetka Nura nije bila luda, nego realna. Mi smo svi bili ludi, glave su nam bile na jednoj, a tijela na drugoj strani, i smijali smo se kad god bismo se našli u takvoj situaciji.'

Za manje od četvrt sata stići će odgovor.

Ali Karma se sad sprema poslati drugi e-mail u kome odobrava objavljivanje romana što ga je napisao neki četrdesetogodišnjak, a nosi naslov 'Ubio sam čovjeka'. Taj je roman, kao što naslov pokazuje, pripovijest o čovjeku kojega je pisac ubio dok je imao ideološko i vojno naoružanje, tijekom građanskog rata. Ubio ga je, a zatim se povukao iz svih bitaka i otišao u Njemačku.

Kao da ratovi prizivaju druge ratove.

Vatrena sadašnjost Libanona priziva njegovu krvavu jučerašnjicu i tako budi usnule tekstove.

Karmi se odavno nije dogodilo da odobri objavljivanje dviju knjiga u jednoj sezoni.

Zbog toga se danas doima sretnom. Iako je teško surađivati s Najlom, ubojičina je knjiga spremna. Pa ipak vjeruje da s Najlom neće biti naporno. Kladi da će se ona brzo izvući iz škripca. Poznaje ju.

Upravo tad stigne Najlin brzi odgovor. Karmu iznenadi ta žurnost i ponada se da je sadržaj pozitivan. Ne želi da joj išta unese nemir u taj sretni dan.

'Draga Karma,

Započet ću odgovorom na tvoj prvi e-mail. Sviđa mi se

ideja o zračnoj luci i sad je razrađujem. Počela sam osjećati osobine svoje junakinje. Kao da očekuje od mene da zašutim, da se smirim i slušam.

Krenulo mi je pisanje, hvala ti, poznaješ me bolje nego što ja samu sebe poznajem. No sad iznova razmatram tu opsjednutost sjećanjima u dobi od trideset godina. Možemo gledati na rat s različitih motrišta, iz iskustava koja se razlikuju po stupnju osviještenosti, odgovornosti i sposobnosti donošenja odluka. Zašto ne? Razmislimo o tome kasnije.

A kad je posrijedi ovo sjećanje, naravno da se slažem s tobom. Bila sam zatečena kad sam to pročitala. Iskreno, zatečena sam otkako mi je stigao taj tekst. Zamolila sam prijatelje s Facebooka da mi pošalju prva sjećanja na rat koja im padnu na um. Iznenadila me poslavši mi tu priču. Ona mi je školska prijateljica, bile smo jako bliske kao djeca, ali s vremenom smo se udaljile.

Ne znam njezin broj telefona. Zatražit ću ga od nje preko Facebooka. Želiš li da joj objasnim zašto joj se javljam, ili da to ostane tajna kako bi ti predstavila svoj plan onako kako želiš?

Uzgred budi rečeno, ona je poznata glumica. A ti imaš iskustva u radu s poznatima, ha, ha.

N.'

Karmu obuže nekakva slutnja.

Odgovori kratkom rečenicom:

'Kako se zove ta glumica?'

Odgovor stiže tako brzo kao da se ne dopisuju, nego razgovaraju:

'Mina. Poznaješ je? Dobila je nagrade u Cannesu.'

Pročitavši to, Karma ustade sa stolca.

Priđe prozoru. Gleda van.

Obuzima je čudan osjećaj.

Što se događa? Zašto me Mina najednom počela pratiti? Prije nego što se ta misao razvila, brzo i pragmatično opet sjedne na stolac i napisa odgovor Najli: 'Naravno da je poznajem, bile smo prijateljice. Nemoj joj slati nikakve poruke, možda ću na ljeto u Bejrut, tad ću se vidjeti s njom i iznijeti joj svoj prijedlog. Čestitam ti na tome što si se upustila u pisanje, znala sam da ti samo treba nečija ruka da te izbavi iz drame u koju si sama sebe uvukla. A temu o tridesetim godinama doista treba razmotriti, u pravu si. Sretno! Karma'

Odgurne se unatrag sjedeći na stolcu i zamisli se. Dok razmišlja, jagodicom desnog palca lagano kruži po jagodicama susjednih prstiju. Stigne joj odgovor, a ona ga jedva i pročita. U njemu ima i smijeha i zahvale i učtivosti, no ona to samo okrzne pogledom. Sad joj se više ne da raditi. Ni dopisivati se. Ali mora poslati poruku piscu ubojici.

Napiše mu e-mail u kojem mu javlja da pristaje objaviti tekst i poziva ga u Pariz da razmotre ugovor. Daje mu slobodu da odredi datum susreta, pod uvjetom da to bude prije mjeseca odmora ili poslije njega.

Priloži mu nacrt ugovora da ga pregleda. Pošalje poruku. Skoro je deset sati navečer.

Ugasi računalo. Izade iz ureda i ode u praznu sobu. Sutra će zatražiti od Dalal da piscu organizira putovanje iz Njemačke u Pariz.

Zatvori glavna vrata ureda. Prije nego što okrene ključ u bravi, zamijeti da se načas zamislila.

Okrenu ključ i okrenu leđa poslu uputivši se prema prostoru

koji ne pripada sadašnjosti, ali nije ni prošlost, jer kad se prošlost prizove, nađe se pred nama i izmiče vremenskoj podjeli.

Preispitat će to sama sa sobom prije nego što usni.

I naći će se s Minom.

Mina neće odbiti susret.

Znam da Mina neće odbiti.

(...)

‘U ovom je avionu zabranjeno pušenje.’

Zašto to naglašavaju? Pušenje je zabranjeno u svakom avionu. Ne postaju li odluke, deset godina od stupanja na snagu, pravila o kojima su svi suglasni? Na primjer: ‘Možete zatražiti vodu od stjuarda.’ To kapetan ne govori.

Da je Mina ovdje, nasmijala bi se mojoj ljutnji koja tijekom dana i u nizu događaja neprestano, trajno poprima brojne oblike.

Mina... zadnji dan. Neću odustati od svoje odluke.

Kao da u sebi držim vulkan. S vremenom sam ga silom uspavala, a on se evo bori da prikupi snagu i izbacii vatru.

Sutra.

Ne danas.

Sutra.

Baš me zanima puši li Dalal sada u uredu.

Ne vjerujem. Ona želi da sve bude po zakonu. Ta gospođa...

Uvjerena sam da nijedan dan neće propustiti da dođe u ured iako sam joj rekla da dolazi dvaput tjedno, ne češće. Dojadilo mi je to tražiti od nje i naglašavati joj. Ona ne voli slobodne dane, njoj je u uredu zabavno. Čita, odgovara na poruke umjesto automatskog odgovora, piše e-mailove, zalijeva biljke, pije kavu.... Volim je.

Toj gospođi nikad ništa ne dodija. Pune dvije godine uzalud je ustrajno nastojala uvjeriti mene i Mohammada, koji pušimo tu gore, da se pridržavamo zakona, i to u uredu u

kojem vladaju pušaći. Nije joj dojadilo pune dvije godine dobacivati šale i komentare na naš račun... Ha, ha. Neću zaboraviti peticiju koju je potpisala i osobno mi predala tražeći da je potpišem. Kako je samo mogla pomisliti da ću potpisati?! Pa ipak, napisala ju je i napravila računalni ispis. Trebat će joj samo malo vremena da ode do balkona i popuši, ali ona ne posustaje, ne predaje se. Ona koja je uzela dvoje djece i muža i u odjeći koju su na sebi imali odvela ih u Francusku kad je počeo građanski rat, ta ne posustaje. Odgojila je djecu radeći u javnoj knjižnici nakon što joj je muž iznenada preminuo od bolesti srca. Ta ne posustaje. A ni sad neće posustati.

I zaista... Eno Dalal, poseže rukom pod glavu da s leđa na prsa premjesti podatnu, meku, gustu srebrnobijelu pletenicu.

Dalal sprema nov plan koji je još uvijek tajna, plan koji od nje zahtijeva da brzo i okretno pokreće svoje nisko, okruglasto i jedro tijelo kako bi nagovorila ženu kratke kose da ne puši u uredu, nego na balkonu.

Eno Dalal, njoj nikad ništa ne dodija.

A evo mene, pripremam se za erupciju vulkana koji se rodio u trenutku kad mi je sve dodijalo.

Čudno je kako se životi Libanonaca križaju u središnjoj točki, a ta je točka rat. Rat je nekome promijenio život, nekome ga uzeo, no on je u svakom razgovoru prisutan kao uobičajena postaja u sjećanju na neke posebne okolnosti. Kao da je posrijedi jedno od onih lica koja se susreću u osobnoj životnoj priči, a ne tragedija cijelog naroda.

Lice je to koje je stalno iznova prisutno u svakoj priči, poput duha koji se nastanio u nekoj kući.

Duh što ga sjećanje priziva.

Sjećanje koje za sebe uvijek pronalazi opravdanje.

Libanonska služba sigurnosti.

— Kad si posljednji put bila u Libanonu?

— Prije dvije godine.

— Uh.... Zašto te tako dugo nije bilo kod nas?!

Karma se zbunjeno osmijehne.

On ne nastavlja pregledavati isprave, nego čeka njezin odgovor.

Ona ne odgovara. Trenutak neizvjesnosti. Ona ga neće narušiti.

On se prilično glasno nasmija, kao da mu je ispričala neku šalu, i stade ponovno pregledavati isprave.

— Vi baš ne volite razgovarati.

— A vi baš volite.

On naglo podignu glavu da provjeri sprema li se ona za prepirku i vidje da joj se na usnama ocrtava vragolast osmijeh.

Taj joj osmijeh nije bio na licu dok mu je odgovarala na pitanje, no hitro ga je namjestila iz straha, nakon što je samu sebe čula kako u razgovoru prelazi granice pristojnosti u ophođenju s čovjekom u libanonskoj vojnoj odori.

— Ha, ha – nasmije se on.

— Ha, ha – koketno će ona.

Budite ponosni i šepirite se, konji... Zaplešite, nevjesto noći...

Budite ponosni, konji!

Utisnuo je libanonski pečat u francusku putovnicu.

Ona preuzme putovnicu, a s njome i svoj libanonski identitet.

Pođe prema odjelu za prtljagu.

Uzima svoj francuski mobitel i nazove Julienu.

— Stigla sam.

— Dobro došla! Donijela si radost Bejrutu! Ja sam vani.

— Zašto si došao na aerodrom? Rekla sam ti da ću uzeti taksi, zvala sam te da pitam za broj taksija.

— Ja sam vaš taksist, gospođo.

— Ha, ha... Hvala!

— Karma, kupi nam neko piće, kod kuće ćemo voditi duge razgovore.

— Jesi li mi pripremio sobu?

— Da, a pripremio sam ti i jedno iznenađenje.

— Prtljaga izlazi, vidimo se.

Podigne torbu i odloži je na pod. Zatim uhvati željeznu ručku i pođe. Uputi se prema bescarinskoj zoni. Uzme bocu viskija Glenmorangie Single Malt. Malo razmisli, zatim uzme i drugu bocu. Jednu će pokloniti Julienu kao zahvalu za gostoprimstvo, a drugu će popiti zajedno. Plati piće i kroz zatvorene prostorije izađe u prostranstvo Bejruta. Čim je izašla iz prolaza za putnike koji se vraćaju u domovinu, srce joj je počelo ubrzano tući.

Pogled joj se ukočio od nejasnog, mučnog prizora. Tijelo joj postane oličenje gušenja.

Jedna duboka rupa vuče je prema dnu.

Drhti dok gleda.

Mina.

Mina je ovdje.

Ni na što drugo ne misli.

Mina je ovdje.

Kako je lijepa ta žena!

Ne može biti ljepša!

Mina se smiješi.

Što ju je dovelo ovamo?

Što da radim?

Nasmiješit ću se.

Rukom mi daje znak da priđem.

Julien, ne vidim Julienu. Aha, tu je, pored nje.

Izvana i dalje djelujem čvrsto. Mahnut ću im. Brzo ću se pribрати. Nisam od onih koji se lako lome, pa neću ni sada biti takva. Prilazim im s hinjenom lakoćom stalno se osmjehujući.

— Kakvo lijepo iznenađenje!

— Dobro došla!

— Hvala, bolje te našla, Juliene. Trebao si mi javiti dok sam bila unutra. Bila bih kupila barem cigarete za Minu. Pušiš li još uvijek?

— Da, pomalo. Hajde, pođi, gladna sam, vodim vas na ručak da proslavimo tvoj rođendan.

— Danas ti je rođendan, Karma? Koliko imaš godina?

— Trideset i sedam.

Čita na Mininom licu izraz koji godinama nije vidjela.

Čita snagu duboko u njenoj duši. I mirnoću.

Mirnoću nekoga tko se oslobodio nade.

Zabrinuta je.

Raduje se.

Suzdržava se.

***

— Hajde, objasni mi, što se dogodilo?! Sad si u dobrim odnosima s njom?! Osjećam se glupo. Kako možeš tako nešto učiniti?

— Smiri se, evo vraća se! Smiri se, Mina je smirena, ti si histerična!

— Voljela bih vidjeti što bi učinio da si na mome mjestu. Bila sam spremna na...

— Da sam na tvome mjestu, zagrlio bih se i zahvalio si što sam sve pripremio! Vičeš na mene umjesto da mi zahvališ! Šuti sad, ona dolazi...

— Pripremio si mi sve?! Ti...

Mina primi kvaku automobila šepireći se u svojim zelenim kratkim hlačicama i bijeloj bluzi koja spada s ramena koje je od sunca dobilo toplu bakrenu boju.

Hitro i graciozno uđe u automobil. Stavi Julienu u krilo vrećicu s tri boce gaziranog pića i vrećicu s četiri sendviča s falafelom i još šest zasebnih kuglica falafela.

On se trudio nagovoriti Karmu da sjedne na suvozačko mjesto, ali ona je odbila tvrdeći da želi biti blizu torbe zato što... Nešto je promrmljala ništa ne objasnivši. Mina je nije ništa pitala, samo joj je brzo otvorila stražnja vrata da može ući i sjesti pored svoje torbe, a sama se zaputila prema prednjem sjedalu.

— Častim vas falafelom ‘Sihjun’ – rekla im je dok je u aerodromskoj garaži vezala pojas. Zatim nastavi sigurno i bez imalo oklijevanja, gledajući u retrovizor:

— Još uvijek voliš falafel, zar ne?

— Jako.

Vozila je od zračne luke do restorana ‘Falafel Sihjun’ i nije se miješala u Julienov razgovor s Karmom, iako Karma nije imala želju za razgovorom.

Kad bi barem zašutio.

Mina je lijevom rukom zaključala vrata automobila, a desnom posegnula za vrećicom falafela iz Julienova krila. Izvuče iz vrećice papir s jednom kuglicom falafela i odmah je stavi u usta. Prije nego što ju je zagrizla, reče:

— Dar stričeka Sihjuna.

— Dobar tek – odgovorimo joj.

Ona upita:

— Hoćemo i dalje slušati Fajruz?

— Molim te.

Okrene automobil, glas Fajruz se pojača, ona malo stiša pa tiho pjevuši.

Još uvijek ti značim... Ja sam poput jeseni... mmm...

Prije nego što krene, nakon što je zamamni miris falafela ispunio unutrašnjost automobila, upita:

— Hoćete da ručamo na obali, ili ne možete čekati i želite početi jesti dok vozim, pa da idemo doma?

— Zaželjela sam se obale, pričekat ću.

— I ja ću pričekati.

Julien to reče s osmijehom od uha do uha koji mu nije silazio s lica.

Izgleda da se on najviše veselio tom susretu, kao da je iznova proživljavao trenutke prisnosti kroz koje se u Parizu izgradio kao nov čovjek. Ponovno je pronašao bliskost koju nigdje drugdje ne može naći. Takvi su prijatelji s kojima čovjek provede život, malo tu, malo tamo, od rastanka do susreta. Takvi su, sigurni poput doma, umiruju te kao kakav miris iz djetinjstva.

A takav je i Julien, tako razmišlja, no on ni jednu svoju pomisao neće izgovoriti. Kad bi ga jedna od njih dvije čula, smijala bi mu se godinu dana.

Posebice Mina, ha ha...

Dok Fajruz pjeva, Karma promatra grad.

Ništa u njemu ne sličí onome što je tu nekoć bilo.

Ali osjećaj ostaje isti. Malaksalost na obalama opreza.

Čudno. Što se to promijenilo u gradu tijekom godina?

Bejrut drukčije zrači, odaje dojam da se mnogo mijenja, ali zapravo se ne mijenja.

Zgrada ovdje, restoran ondje... a sve je ostalo i dalje na svome mjestu.

Sve što se danas nalazi u njemu sličí na ono što je bilo jučer.

Navikni se na njega kao na grad koji te potpuno obuzima i razotkriva, spava u tebi i grize te.

Poput mirisa jasmína, poput mačke. Bejrut je poput mačke, pitom, ali i bućan.

Ha, ha.

Otkud Mini ta smirenost?

Odonud odakle bih i ja trebala crpiti smirenost.

Kad bih bar mogla izaći iz sebe i ući u nju, razumjeti je.

To nije potrebno. Ti znaš cijelu priču, Karma, ti si je napisala.

A ona živi priču koju si ti napisala.

Neće je živjeti onako kako očekuješ. Kako si mislila da će nakon toliko vremena biti ista?

Jesi li zaboravila da se ona jako mijenja? Jesi li zaboravila da ona doista ne zaboravlja? Ona događaje zabacuje iza sebe sve dok joj ne bude potrebno prizvati ih.

Mina zaključava vrata za onim što u sebi čuva jer će i iz zatvorenih soba izvući to što joj treba, kad god joj treba, ispred kamere i mimo nje.

Ona ne zaboravlja, to je točno. Ali zanemaruje.

Vraćaš mi se kad god se smrači... kao vjetrić što blago piri...

Pjesma se ponavlja od početka.

Pitam se ponavljaju li se i priče.

***

Mina traži mjesto uz morsku obalu na kome će se skrasiti.

— Oprosti, zaboravila sam isključiti aplikaciju za ponavljanje pjesme.

— Zašto oprosti? Pa ja je jako volim.

— A ti Karma, koliko se sjećam, ni ti nemaš ništa protiv.

— Ne sjećam se da si je toliko voljela.

— Imam prijateljicu koja me naučila da je volim.

— Ah, lijepo.

Tko li joj je ta prijateljica?

To se mene ne tiče.

Je li me zaboravila? Je li me zanemarila? Ili me zanemarivanjem privlači k sebi?

Bejrut te zaboravi kad otputuješ, ali te svakoga dana uporno

podsjeca da i dalje živi svoj život, daleko od tebe. Zato se vežeš za njega kao za ljubavnu priču koja nije završila. Vežeš se i čezneš za njim.

Bila je dobra odluka poći na ovo putovanje. Neću se vratiti iz grada onakva kakva sam došla. Nadam se da se neću vratiti s još više gorčine.

Ali Bejrut ovaj put... možda i svaki put... Zrcali li on duševno stanje promatrača? Kao svaki drugi grad, gura me u nekakvu tugu. Tugu s okusom nade. Čudno.

Međutim, taj je čudni osjećaj granica nade u Beirutu. Kao kakva tajna ljubavna priča koja čezne za užitkom u osjećaju krivnje koji je iscrpljuje, ali ona ne uzmiče.

Mina je preuzela inicijativu i izgleda da će povesti prošlost onamo gdje će moći u njoj uživati iz budućnosti.

Smeta li ti to?

Naravno, smeta mi. Ali ta mi se zamisao sviđa.

Volim se prema gradu ophoditi kao neopterećena turistica koja je samo na neko vrijeme vezana uz to mjesto.

Neko vrijeme. Film Ilje Sulejmana. Mina bi morala raditi s njim.

— Jesi li gledala film 'Neko vrijeme' Ilje Sulejmana?

— Misliš na 'Preostalo vrijeme'? Naravno.

— 'Preostalo', točno, ispričavam se. Jesi li kanila razgovarati, a možda i raditi s njim?

— On snima svoje filmove u Palestini, a ja nemam stranu putovnicu.

— Jasemin Hamdan je radila sa njim. Jesi li čula muziku iz tog filma?

— Gledala sam film, Karma, naravno da sam čula muziku, ha, ha, i jako mi se sviđa. Uzgred budi rečeno, Jasemin može pisati glazbu bilo gdje, hoću reći, ne mora ići u Palestinu.

— I ti si producentica, ne moraš glumiti u filmu.

— Ali, Karma, ja se bavim glumom, to je moja najjača točka.

— Točno. Ne znam. Bilo bi lijepo da surađuješ sa njim. Juliene, oženi se Minom da dobije francusku putovnicu.

— Zašto se ti ne vjenčaš s njom da dobije francusku putovnicu?! Imam pune ruke posla, nemam vremena za ženidbu!

— Ha, ha. Nemojte biti toliko sigurni u sebe! Tko vam je rekao da bih pristala na ijedno od vas dvoje? Jedan je psihički nestabilan, a druga...

— Druga je što?

— Hajde, siđimo. Tu je klupica, a ja imam stolić na rasklapanje. Juliene, donesi ga iz prtljažnika!

Uzme vrećice iz njegova krila i brzo izađe iz automobila i dalje se osmjehujući.

Ne djeluje kao da joj je nelagodno zbog onoga što je kazala i što je, nedorečeno, ostalo visiti među njima.

Ona živi u Bejrutu gdje sve ostaje visiti u zraku.

A ja, ja od cijelog razgovora čujem samo to kako nelagoda buja u automobilu.

Ti razgovori! Da ih barem nema!

Ili, ako ništa, da su barem popraćeni prijevodom onoga što je u njima skriveno.

Je li to neprijateljstvo, ili napeta bliskost?

***

— Ti nećeš izaći?

— Ne, dušo, oprosti. Imam posla.

— Kakvog posla? Film je završio u Cannesu.

— Čestitam, Mina, bilo mi je jako drago kad sam saznala.

— Bilo ti je drago zbog mene ili zbog Pierrea Bonhommea?

— Ha, ha. Zbog tebe, razumije se.

— Ništa se ne razumije! Hajde, izađite iz auta, imam posla.

Čut ćemo se. Idemo jedan dan na ručak ili večeru, Karma.

Koliko sam shvatila Julienu, ti ostaješ mjesec dana, zar ne?
— Da, mjesec dana. Svakako moramo na večeru, ja častim.
— Sutra?
— U subotu.
— Još bolje.
— Dogovoreno. Hvala ti na svemu, Mina!
— Ma daj! Po koga ću doći na aerodrom ako ne po Karmu?
Smiju se. Mina počne završavati opraštanje upalivši motor automobila i zaključavši vrata.
Ona pođe svojim lijepim sivim automobilom, a Karma se okrenu Julieniu i pogleda ga očima u kojima je bilo toliko mnogo pitanja da ih se pogledom nikako nije moglo odagnati.
— Sad shvaćaš zašto nam je za razgovor potreban viski.
Izvoli, poslije tebe.

*S arapskoga prevela Linda Al-Dujaily.
Redakturu prijevoda napravila Tatjana
Paić-Vukić.*

Bilo je sutra

Bezazlenom igrom trojice dječaka koji su se utrivali na zapadnoj tržnici Džalul slučajno je otkriveno pet kostura u napuštenom bunaru.

Dječaci, u dobi između devet i deset godina, okladili su se da se onaj koji izgubi utrku mora spustiti užetom u obližnji kameni bunar i ostati dolje pet minuta prije nego što ga izvuku.

Kad je utrka završila, gubitnik se počeo spuštati, ali dječak koji ga je držao ispustio je užu i ovaj je pao na dno bunara. Dječaci su ga dozivali. Vikao je da ne može stati na noge pa su požurili do gradskog trga potražiti pomoć. Snage civilne zaštite došle su na mjesto nesreće. Jedan od bolničara spustio se u bunar i uz pomoć kolega uspio je privezati dječaka i izvući ga gore.

Međutim, priča ne završava ovdje. Dok je bio u bunaru, bolničar je osmotrio mjesto i otkrio četiri kostura i vrećicu u kojoj je bio peti. Smjesta je izvijestio kolege pa su kontaktirali obližnju policijsku postaju da pošalju patrolu kako bi napravili očevid i nadzirali vađenje kostura. Sigurnosne snage pretpostavljaju da su kosturi bačeni u bunar prošlog stoljeća, početkom građanskog rata u Libanonu. Uzeti su uzorci DNK, ali će se njihovi identiteti teško otkriti jer Libanon nema nacionalnu banku DNK, osim ako se neki građani ne jave kao potencijalni rođaci da bi se usporedila njihova DNK s onom otkrivenih kostura. Istraga će uključiti i provjeru vlasnika posjeda ako ih se pronađe. No, izvor iz sigurnosnih snaga objasnio je da će ih biti teško optužiti, osobito jer se zločin dogodio tijekom građanskog rata kad je imovina zloupotrebljavana bez znanja i odobrenja njenih vlasnika. To će otežati

pronalazak počinitelja, osim ako istraga ne otkrije neke čvrste dokaze. Isti izvor je dodao kako dotad dostupne informacije o vlasnicima imovine ukazuju da su napustili posjed osamdesetih godina prošlog stoljeća, nakon čega je tu naizmjenice živjelo više raseljenih obitelji, a libanonska vojska ga je koristila kao vojarnu radi strateškog nadzora glavnog grada i okolnih sela.

NOVINE NAREDNIH DANA:

NESREĆA NA TRGU SASINE

Očevici su izjavili da su vidjeli građanina H.L. kako je upravljao vozilom na Trgu Sasine prije nego što je automobil ubrzao i udario prednji dio taksija koji je stajao pokraj ceste. Prolaznici i vlasnici dućana dotrčali su do vozila i našli H.L. u nesvijesti. Izvukli su ga i prevezli u obližnju bolnicu Rizk. Nakon pregleda je ustanovljeno da je umro od srčanog udara još prije dolaska u bolnicu. Izvor iz sigurnosne službe izjavio je da je građanin H.L. vjerojatno doživio srčani udar tijekom vožnje, što je dovelo do gubitka kontrole nad vozilom. Izvor je dodao da je vozač taksija zadobio lakše ozljede i prevezen je u bolnički hotel Dio. Obitelj građanina H.L. pozvana je da preuzme njegovo tijelo u bolnici Rizk.

PUT DO ALEYA

Rože je nazvao Halida i rekao mu kako će svratiti do njega da skupa odu do onog restorana na planini u Aleyu. Na brzoj cesti Halid je gledao u stupove ulične rasvjete i slušao radio. Sklupčao se na prednjem sjedalu i utonuo u njega. U tom položaju usredotočio se na osvjetljenje na stupovima s desne strane. Svjetlost je pravilno slijedila stupove jedan za drugim, a onda je iznenada niz prekinut.

Ugašena žarulja. Niz se potom nastavio, ali bi ga prekinuli jumbo plakati ili uopće ne bi bilo upaljene rasvjete. Halid nije bio pospan niti je imao glavobolju ili mučninu, čak mu je bilo bistrije u glavi. Kao po običaju, Rože ga je triput tijekom vožnje pitao je li zaspao. Halid mu je odgovorio prvi i drugi put, ali treći put ga je ignorirao. Rože je stavio CD i ostatak puta su proveli uz pjesme Abdula Vahaba. Zimi je na putu do Aleya manja gužva. Vlasnici restorana smatraju da ovo nije sezona, ali njih dvojicu već poznaju, pozdrave ih kad dođu i osiguraju im natkriveno parkirno mjesto iza restorana. Kiša je udarala po prozorima pored njihovog stola. Rože je puno pričao dok je Halid odgovarao kratkim rečenicama i kimanjem glave.

Koliko ga je puta Rože pitao o poslu i Bejrutu?
Koliko puta dok mu nije spomenuo ime *Suha*?

RADIO U VOZILU: INICIJATIVA RACIONALIZACIJE

Nekoliko općina u planinskoj pokrajini Džabal Lubnan pokrenulo je inicijativu da se podrži Ministarstvo energetike Libanona. Na konferenciji za novinare, održanoj u vijećnici općine Baabda, gradonačelnici su najavili da će pribjeći racionalnijem korištenju ulične rasvjete. Umjesto svih svjetiljki na cestama će upaliti samo polovicu njih.

Na pitanja novinara koliko je ovaj korak opasan i izlaže li živote libanonskih vozača opasnosti, jedan član općine Sofar ozbiljno im se obratio, predstavivši se kao inženjer elektrotehnike. Objasnio je da broj upaljenih stupova ulične rasvjete obično premašuje potrebe te da je njihova međusobna udaljenost jako mala. Inženjer je dodao: 'Stup da, pa stup ne', objašnjavajući da to neće negativno utjecati na vidljivost na cestama tijekom noći, navodeći iskustvo općine Sofar u jednoj

sporednoj ulici.

Inženjer je nastavio i rekao da će se ovim potezom smanjiti opterećenje elektrana, a električna energija trošiti tamo gdje je primarno potrebna, u domovima građana, posebice s obzirom na veću potrebu za grijanjem ove zime koja je počela oštro u usporedbi s prethodnim godinama. Očekuje da će situacija biti otežana dolaskom još jedne mećave sljedećeg tjedna.

ROŽE PRIČA

Rože je pokušavao pričom razbiti šutnju koja se i očekivala od čovjeka koji je nedavno raskinuo sa suprugom, ljubavi svog života, ali ponavljanje istih tema otežalo je stvar. Iako je bio uvjeren da Halid u sebi zadržava što misli, nije mogao prestati ponavljati niti smisliti išta pametnije, a činilo se da Halidu to ne smeta. Kad je iscrpio teme o poslu i svakodnevnom povećanju prometne gužve u Bejrutu, upitao ga je za Suhu. ‘Ne razgovaramo’, oštro mu je odgovorio Halid. Rože se htio ispričati, ali odlučio je da ubiju vrijeme razgovorom o nekim bezazlenim dnevnim političkim glupostima. Završio je priču tako što je uzeo mobitel i zadubio se u skrolanje po ekranu. Tad mu je Halid uzeo mobitel i pitao ga za lozinku, objašnjavajući da želi vidjeti lokalne vijesti koje nije pratio neko vrijeme. Bilo je to neobično za Halida, ali Rože mu je samo dao lozinku i pustio ga na miru.

ŠTO HALID NIJE REKAO

‘Da. Vidio sam je. Jučer. Krenuo sam u restoran na bejrutskoj tržnici. Htio sam preći cestu. Ugledao sam je dok je stajala ispred trgovine nakitom i gledala izlog.

Prepoznao sam je s leđa, po kosi ili po tijelu. Ne znam kako sam je prepoznao. Govorim o onom prvom trenutku kad odmah prepoznaš čovjeka. Ali ona mene nije vidjela. Neko vrijeme bila je okrenuta leđima i gledala izlog. Stajao sam s druge strane i promatrao je. Nastavila je svojim putem i otišla na tržnicu. Vratio sam se. Nisam je htio pratiti. Nisam ručao tog dana, ne, nisam ručao.'

TRI POZIVA

Prošla su dva tjedna otkad je odselio iz Suhinog stana. Dva tjedna još nisu bila dovoljna da se navikne na veličinu garsonijere. U proteklih četrnaest dana Halid je Suhu nazvao tri puta s fiksnog telefona.

Prvi put u srijedu, dva dana nakon što je odselio.

Drugi put u nedjelju prvog tjedna.

Treći i posljednji put u ponedjeljak drugog tjedna.

U ta tri poziva Halid je mogao nožem rezati tišinu koja je dominirala njihovim razgovorom. Preduga tišina. Puno odgovora koji su prekidali daljnji razgovor. Nikad nije bilo tako. Čak ni u najtežim fazama nikad nisu stigli do te razine.

U pet godina veze prošli su zanos, dosadu, probleme i uobičajene stvari, ali nikad nisu prestali razgovarati.

'Ti si dobro?' Halid je pitao Suhu u prvom pozivu. Spomenuo je adresu i opisao ulicu u kojoj se nalazi zgrada gdje živi. Čuo je da je nešto promrmljala. Nastavio je s brojem svog fiksnog telefona, diktirajući broj po broj, s nadom da će se tako razgovor produžiti. Prekinula ga je.

'Imam tvoj broj mobitela', rekla je i poklopila.

'Što ima?' pitao ju je u drugom pozivu. 'Laganini', odgovorila mu.

'Hoćeš li sutra na kavu?'

'U gužvi sam', rekla je uzdahnuvši.

'Doći ću do tebe', rekao je i čekao odgovor.
'Halid... nazovem te kasnije... nazovem te kasnije', prvi put je izgovorila njegovo ime, a zatim prekinula poziv.
Treći put mu se javila zijevajući.
'Probudio sam te?'
'Morala sam ustati.' Nije jasno izgovorila 'morala' i 'sam', ali Halid je shvatio. Razumije njeno uobičajeno mrmljanje ujutro, kad je na pola puta između sna i jave.
Halid se ne sjeća što je rekao u trećem pozivu, ali se sjeća da je na sve što je rekao ili pitao ona odgovarala s: 'Mm mm'. Stajao je ispred staklenih vrata malog balkona. Suha je još jednom rekla: 'Mm mm'. Dugo je šutio, mogao je čuti svoj dah. Kiša je rominjala. Gledao je kako pada. Poziv je zamro na minutu, a Suha se nije ni potrudila išta reći. Ovaj je put on prekinuo poziv bez pozdrava.

PUT DO TRGA SASINE

Halid je hodao svojom ulicom u pravcu shopping centra kad se iza njega začula sirena hitne pomoći. Odmaknuo se da vozilo prođe. Nakon par koraka primijetio je da je na kolniku pa se vratio na pločnik i nastavio put. Vozilo je stiglo do vrha ceste. Svjetlost farova ga je zaslijepila pa se pomiješala s bojom zalaska sunca. Vozilo je nastavilo i zamaklo iza ugla.
Nastavio je hodati uzbrdo do ravnog dijela puta. Stigao je do ulice koja vodi do Trga Sasine. Tamo je malo zastao i sagnuo se oslanjajući ruke na koljena. Zadihao se, a srce mu je tako brzo tuklo da je mislio da će iskočiti iz grudi. Neki prolaznik ga je upitao:
'Jesi li dobro?'
Halid je samo odmahnuo desnom rukom i kimnuo glavom da je sve u redu.

Ostao je pognut par minuta, a kad mu se lupanje srca smirilo, osjetio je znoj na čelu i vratu. Košulja mu je bila mokra. Kad je podigao glavu, sve mu je bilo čudno. Kao da je prošlo bezbroj minuta otkad se pognuo, kao da je došao u neki čudni grad koji nije poznavao.

Ljudi oko njega hodali su polako kao da plivaju. Kad god bi mu se približili, ljutito bi ga pogledali, a zatim bi ga mimoišli. Jedan po jedan pogledi su se redali, a Halid se osjetio kao da je meta. Rukama je skrivao pogled i žmirio. Ovaj put je jako stisnuo oči ne bi li se obranio od tih napada, a kad ih je ponovo otvorio, vidio je pločnik ispred sebe i osjetio ruku koja ga je potapšala po ramenu.

Uspravio se. Pogledao je oko sebe i vidio da je Trg Sasine onakav kakav bi i trebao biti. Ne zna kako je stigao ovdje iz sporedne ulice. Pogledao je mladića i prepoznao ga po ručnom satu. Isti mladić.

‘Jesi li dobro? Jesi li bolestan?’ mladić je ponovio pitanje. ‘Dobro sam. Dobro sam. Hvala. Hvala’, odgovori Halid.

Ubrzao je korak i ostavio mladića za sobom. Prošao je pored niza skućenih restorana brze hrane i zaustavio se ispred starog restorana koji prodaje falafel. Gosti su jeli sendviče zamotane u novinski papir. Prešao je na drugu stranu ulice i čim je zagazio na pločnik, automobil je ubrzao prema uličici Sodeco i udario u taksi. Ali on se nije okrenuo, niti je obratio pažnju na gužvu oko sebe. Samo je želio stići do shopping centra.

NOVINE ZAMOTANOG FALAFELA: OBAVIJEST

Dženet Al-Huri, supruga Dergama Al-Sa-

libija, nestala je prošlog utorka na putu između Zapadne tržnice i Bejruta. Moli se svatko tko ima bilo kakve informacije o njoj da kontaktira njenog supruga, gospodina Dergama na sljedeći broj telefona... Nudi se nagrada.

DRUGI POZIV

Suha je ušla u automobil na parkingu svoje zgrade. Bilo je oko tri popodne. Kad je vidjela da joj je drugi automobil blokirao prolaz, izašla je i otišla do interfona. Pozvonila je susjedu, vlasniku vozila, i rekla da želi izaći. Vratila se i pokušala upaliti automobil, ali nije reagirao. Pokušala je još jednom, ali neuspješno. Pričekala je minutu, zatim pokušala treći put, i tad se konačno upalio. Čuo se glas voditelja programa na radiju. Htjela je prebaciti na *bluetooth*, ali automobilski sustav nije mogao prepoznati mobitel. Potražila je mobitel, ali ga nije našla. Detaljno je pregledala pod i prostor pored sjedala, ali nije ga bilo. U tom trenutku susjed je izašao iz zgrade i pozdravio je podignutom rukom i kimanjem glave. Suha je izašla iz automobila i brzo otišla do njega. Pitala ga je može li pričekati da se vrati u stan jer je nešto zaboravila. Ljubavno je rekao da će pričekati u automobilu i dodao:

‘Ostavi automobil upaljen.’

Lift je bio slobodan, ali kad je krenula otvoriti vrata, netko ga je pozvao gore. Pričekala je minutu, a zatim odlučila popeti se stepenicama. Stigla je do četvrtog kata bez daha. Otključala je vrata i ušla u stan, pokušavajući se brzo sjetiti gdje je stavila mobitel. Mačak Tajger dočeka ju je svojom uobičajenom dobrodošlicom, mjaukanjem. Suha je prvo provjerila u dnevnom boravku na stolu, na kauču i televizijskoj komodi, a zatim je otišla u svoju sobu. S vrata je bacila pogled na krevet, dva noćna ormarića i toaletni stol, a zatim otišla do kupaonice. Mačak ju je pratio i skočio na umivaonik pa mu je pustila vodu. Brzo je otišla do kuhinje i pronašla mobitel pored tanjura s pahuljicama koje nije pojela do kraja. Bacila je ostatak u smeće i stavila tanjur u sudoper. Uzela je mobitel, brzo izašla iz stana i zaključala vrata, ali se sjetila da je zaboravila zatvoriti slavinu koju je

otvorila Tajgeru. Vratila se natrag, zatvorila je, ponovo izašla i zaključala vrata. Mačak ju je pratio, ali mu je zatvorila vrata pred nosom i brzo sišla stepenicama.

Zahvalno je mahnula susjedu i ušla u automobil. Stavila je mobitel na sjedalo i krenula. Tad je završio program na radiju i počela je nova pjesma. Prošla je pokraj susjedovog automobila. Kad je došla do izlaza iz garaže, htjela je skrenuti desno, ali se iznenada pojavio motocikl pa je naglo stisnula kočnicu i stala da se malo smiri. Mobitel je zazvonio. Spojila ga je *bluetoothom* na sustav automobila, zatvorila prozor i javila se. Bio je to Halid.

‘Što ima?’

‘Laganini.’

Skrenula je i primijetila da je grupa mladića blokirala ulicu. Pogledala je na sat u automobilu, a zatim u retrovizor. Vidjela je da je ulica iza nje zatvorena za vozila pa nije imala drugog izbora nego nastaviti prema gužvi. Halid je i dalje pričao.

‘Hoćeš li sutra na kavu?’

‘U gužvi sam’, rekla je Suha uzdahnuvši. Halid je rekao još nešto čega se nije mogla sjetiti. Ponovo je pogledala u retrovizor. Vozači su trubili i izlazili iz vozila da vide što se događa. Pokraj nje je prošao mladić na malom motociklu, kucnuo joj na prozor i povikao: ‘Umro je... umro je.’

‘Halid... nazovem te kasnije... nazovem te kasnije’, poklopila je, izašla iz auta i krenula prema gužvi.

RADIO U AUTOMOBILU:

PRIJATELJI MOJI

‘Moramo uvijek biti jedni uz druge. Cijeli svijet nam zavidi na ovome što imamo. To je istina, prijatelji moji. Nitko tko bi došao ovdje ne bi vjerovao kako govorimo

o svojoj domovini. Ne bi vjerovao da su trgovine otvorene do jutra, ni da je vrijeme tako lijepo, čak i zimi. Rekli bi: 'Kakva zima! Nije kao kod nas.' Ono što vam pokušavam reći, prijatelji moji, nemojte se sramiti ni sebe ni svoje zemlje. Imamo predivnu zemlju, koliko god je situacija teška. Razmislite malo o tome, vidjet ćete da je to istina. Koliko je puta svatko od nas opsovao dok je bio u prometnoj gužvi, a navečer sve zaboravio kad bi popio koju s dečkima? To je samo jedan običan primjer, a ima još puno takvih. Prijatelji moji, nastavljamo razgovor. Sad ćemo primiti nekoliko vaših poziva i čuti što vi mislite. Halo?'

POLICIJSKI SLUŽBENIK

Suha je molila policijskog službenika da je pusti unutra. Rekla je da ne može propustiti termin za podnošenje papira za vizu jer ide na put prije određenog datuma i da nije zakasnila namjerno. Pitaو ju je kako su svi ostali stigli na vrijeme. Suha je počela objašnjavati. Ispričala je kako je iznenada preminuo dječak i kako ga je morala prevesti svojim autom u bolnicu. Dovezli su ga na hitnu, ali tamo su ih tražili novac. Prisutni su prikupili nešto, ali nije bilo dovoljno za polog pa je morala platiti karticom. Također je ustanovljeno da dječak nije umro, već je bolovao od akutne asfiksije te su ga prebacili na intenzivnu njegu. Policijski službenik ju je začuđeno gledao dok se neuvjerljivo opravdavala pa ju je počeo ignorirati. Suha je bila na rubu suza kad je prošla druga službenica i pitala oko čega se prepiru. Policijski službenik objasnio je da je gospođica zakasnila na zakazani termin oko sat vremena. Gospođa je pogledala zabrinutu Suhu i tražila od kolege da je pusti na njenu odgovornost.

Suha je zahvalila dok je ulazila za njom. Gospođa ju je pitala

je li dobro.

Suha ni sama nije znala što odgovoriti.

RADIO HALIDOVA SUSJEDA: POLEMIKA

U televizijskoj emisiji 'Govor odgovornog' voditelja Džana Salima došlo je do prepirke između ministra informiranja i ministra zdravstva. Polemika je počela kad su se građani počeli javljati uživo i postavljati pitanja o slučajevima iznenadnih smrti u kvartovima njih i njihovih rođaka. Inzistirali su da učestale smrti nisu slučajnost. Ministar informiranja je komentirao pozive gledatelja rekavši: 'Moramo pitati kolegu iz Ministarstva zdravstva.' Nakon toga se javio ministar zdravstva i potpuno zanijekao problem, objašnjavajući da se slučajevi u bolnicama prijestolnice mogu izbrojati na prste jedne ruke i da su to izdvojeni slučajevi. Ministar je kritizirao voditelja da prima namještene telefonske pozive o pitanjima zdravstva u emisiji kojoj to nije tema. Voditelj Salim porekao je ovakve insinuacije pa je ministar samo odgovorio: 'Ma dobro.' Nastavio je okrivljujući ministra informiranja da bi sebe opravdao, podsjećajući ga na dogovorenu ministarsku solidarnost, čak 'iako smo sada blizu usvajanja zakona o izborima'. Svađa dvojice ministara ubrzo je postala žustra zbog optužbi za korupciju i prevaru pa je voditelj emisije Salim morao tražiti reklamnu stanku. Nakon toga najavio je da će u idućoj emisiji ugostiti ministra zdravstva kako bi mu dao priliku odgovoriti. Nastavio je emisiju s ministrom informiranja kao da se ništa nije dogodilo, pitajući ga o astrološkim programima koji su u posljednje vrijeme bili sve učestaliji.

TREĆI POZIV

U trećem pozivu Suha se Halidu javila između sna i jave. Uspravila se na krevetu, osjetila je mučninu, ali je to zanemarila. Otišla je na zahod, podigla poklopac WC školjke i sjela. U polusnu je pogledala ikonicu zvučnika. Stisnula je *mute* i počela mokriti. Zurila je u pod kupaonice i tad je prvi put uočila oblik pločica. Nastavila je gledati u pod, no sjetila se da je Halid na liniji. Kad je primijetila da šuti, počela je pričati, ali on je i dalje šutio. Kad je rekla 'Halid?' da provjeri je li još na liniji, čula je da se veza prekinula. Tad je shvatila da nije isključila *mute*.

RADIO HALIDOVA SUSJEDA: PLIN

Nekoliko zastupnika podnijelo je zahtjev za ukidanje imuniteta saborskom zastupniku Salimu Al-Karutu zbog njegovih posljednjih televizijskih izjava o nedavnim iznenadnim slučajevima smrti na ulicama glavnog grada.

Saborski zastupnik Al-Karut pojavio se u udarnom večernjem terminu, u jednoj od najpoznatijih političkih TV emisija, pokazujući detaljnu kartu Bejruta. Objasnio je da su smrtni slučajevi ograničeni na zapadni dio Bejruta, što je voditelj programa Džan Salim smatrao opasnim, ali efektivnim činom određene skupine ljudi u izborne svrhe. Voditelj programa spomenuo je nekoliko imena koja je pronašao u novinskim člancima o ljudima koji su stradali u istočnim kvartovima Bejruta. Saborski zastupnik Al-Karut objasnio je, pokazujući tablicu sa spomenutim imenima, da oni žive u zapadnom Bejrutu, razlikujući tako mjesta smrti i prebivališta stradale osobe.

Zastupnik je iznio svoju teoriju, podsjećajući da se vozila s pesticidima svakodnevno pojavljuju na ulicama zapadnog

Bejruta prije zalaska sunca. Al-Karut je dodao da, iako je stanovnicima grada pojava tih vozila normalna u ljetno vrijeme, nije jasno zašto ih ima i zimi, osobito jer ne dolaze na nalog općine i nitko ne zna tko stoji iza njih.

Saborski zastupnik završio je svoje izlaganje pitanjem Vladi: ‘Što rade vozila za prodaju plina u kvartovima Bejruta? Što je taj plin? I što hoćete od ljudi iz zapadnog Bejruta?’

Zatim su primili niz ljutih poziva. Neki su podržavali saborskog zastupnika, dok se drugi nisu slagali s njim, što ga je učinilo ponosnim, ali i dovelo do psovanja.

Zbog toga je voditelj programa Džan Salim odlučio prestati primati pozive i nastaviti emisiju bez njih da bi, kako je naveo, spriječio sukob.

SAN PRIJE TREĆEG POZIVA

Vidjela je ribicu u trbuhu.

Kad je pogledala, vidjela je da joj je trbuh proziran, pun zlatnih ribica. Ovaj san ju nije iznenadio. Kao da je znala ili već vidjela ribice. Kad je malo bolje pogledala, vidjela je da sjedi na velikom kamenu pod vodom i diše bez napora. Nije joj samo trbuh bio proziran, već cijelo tijelo. Pogledala je oko sebe. Pogledom je pratila jata različitih riba kako plivaju oko nje. Pružila je ruku da ih dotakne, ali nije ih mogla dosegnuti. Ponovo je pogledala svoj trbuh i spustila dlanove na njega. Nježno je pritisnula. Dvije zlatne ribice izašle su i otplivale do njezinog lica, a zatim u daljinu. Stisnula je jače pa ih je još izašlo, a zatim sve. Okružile su je zaklanjajući joj pogled, a onda ju je jato podiglo i odnijelo.

Suha je govorila ili je nastojala govoriti, ali nije mogla čuti svoj glas. Izgubila ga je prije nego što je počela govoriti. Pogledala je pred sebe i vidjela samo vodu. Pomislila je da je u oceanu. Nije znala da je u akvariju.

GRAD ĆE SE MOŽDA POTOPITI

Halid se probudio u zoru na zvuk grmljavine. Htio je otići na zahod. Ustao je i sapleo se o stvari koje je ostavio na podu. Još uvijek nije upoznao stan. Dok se vraćao iz zahoda, čuo je lupanje na balkonu. Vratio se u krevet, ali više uopće nije bio pospan. Otvorio je balkonska vrata. Zrak je ušao u sobu, a neki papiri razletjeli su se po podu. Brzo je izašao na balkon i zatvorio vrata. Na balkonu je našao plastičnu kantu kojom je vjetar udarao o zid. Stavio ju je u kut i u nju spustio kamen koji je našao na slivniku. Zatim je promatrao kako se kiša pojačava i smiruje, pada brže pa sporije. Na balkonima okolnih zgrada nije bilo ljudi. Sijevnula je munja praćena grmljavinom. Ispružio je desni dlan i osjetio jačinu vode na svojoj koži. Već je poznavao takvu kišu. Ista kao ona koja ga je iznenadila na medenom mjesecu sa Suhom na Mauricijusu. Halid je pomislio da će se grad sad možda potopiti.

RADIO HALIDOVA SUSJEDA: PREDVIĐANJA

Razni libanonski TV kanali bili su ispunjeni emisijama libanonskih astrologa i vidovnjaka. Iako su takva predviđanja prije bila rezervirana samo za Silvestrovo, sad svaki kanal u Libanonu ima svog astrologa koji redovito predviđa opću situaciju.

Izjave libanonskih astrologa međusobno su slične i pesimistične prema situaciji u Libanonu, unatoč tome što ne otkrivaju puno detalja. Na primjer, Ralf Gali je upozorio da 'će voda poplaviti Bejrut', ali odbio je reći je li time predvidio tsunami na libanonskoj obali ili je ukazivao na nešto drugo. S druge strane, najpoznatija vidovnjakinja, gospođa Neila Abdul Hamid, izjavila je na nekom drugom kanalu da može vidjeti kako 'se mrtvi vraćaju' i 'živi odlaze'. Poznati astrolog

Besim Halim je na nekom trećem kanalu otišao još dalje, rekavši da će Libanon pogoditi niz eksplozija, pozivajući na oprez prema čistačima ulica i uličnim obrtima koje bi trebalo staviti pod nadzor.

Naša radio stanica na ulicama je pitala građane što misle o ovom fenomenu:

Građanin 1: 'Samo Bog zna. Ako Bog da, neće biti ništa. Što da ti kažem? Ako Bog da, neće biti ništa.'

Građanin 2: 'Dešavaju se i gore stvari od onih koje predviđaju. Moraju biti malo ozbiljniji. Momak koji radi kod mene u trgovini, neki dan smo razgovarali, predvidio je neke stvari i sve je pogodio, samo da znate. Ahmed! Gdje je Ahmed? Potražite ga. Ajde, Vail, idi ga potraži, reci mu neka dođe dati izjavu.'

Građanin 3: 'Nitko ne želi dobro ovoj zemlji, kažem ti, snimi to. Taj narod se igra.'

Građanin 4: 'Tako su rekli? Bejrut će poplaviti? Pa svaku zimu Bejrut poplavi. Što je novo u tome? Kažu, mrtvi će se vratiti? Pa je li to neki film o zombijima? Jesu li normalni, čovječe?'

BRISAČI

Radio je utihnuo kad je Rože stavio CD.

Lagana klasična glazba potekla je iz zvučnika automobila.

Suha ga je pitala o poslu. Odgovorio je zaokupljen mobitelom: 'Dobro je.' Pitala ga je za Linu. 'Dobro je', ponovo je odgovorio, a zatim se uspravio.

'Dobro je... dobro je... pozdravlja te!'

'Gdje je? Ne viđam je.'

'Ima novu kampanju za Ministarstvo unutarnjih poslova i novi program koji počinje za par dana. Dosta su je opteretili.'

'Ministarstvo unutarnjih poslova?'

‘Da...’

‘Zar nije trebala raditi samo televizijske programe?’

‘...’

‘Rože!’

Rože je vratio mobitel u džep i ispričao se:

‘*Sorry*, nema kraja poslu, stalno mailovi. Što smo pričali?’

Suha je uzdahnula bez odgovora. Opsovala je nekog taksistu pored njih i zaobišla ga. Ubrzo su se ponovo našli jedan kraj drugog, a Suha nije obraćala pažnju. Bila je usredotočena na crveno svjetlo na semaforu. Međutim, neka ruka iz taksija pokucala joj je na prozor. Suha je otvorila prozor da vidi što putnik želi. Rekao joj je da taksist hoće razgovarati s njom. Sagnula je glavu da vidi taksista. Vikao je na nju:

‘Tko te učio voziti?’

‘*Sorry*’, odgovori Suha.

‘Tko te pustio na cestu?’ nastavio je taksist. Putniku je bilo neugodno pa je pokušao smiriti vozača, a Rože Suhu. Zadržao ju je kad je počela psovati sve po spisku i pokušala otvoriti vrata.

Automobili iza njih počeli su trubiti. Na semaforu se već pojavilo zeleno svjetlo. Suha je zatvorila vrata i vrtoglavo brzo krenula psujući i državu i njezine muškarce. Nakon par minuta došla je na rivu, zaustavila automobil na prvom slobodnom mjestu i žestoko podigla ručnu kočnicu.

Rože ju je gledao bez riječi. Suha je zurila u uski prostor pred sobom. Zatim se okrenula i pružila ruku na stražnje sjedalo pokušavajući dohvatiti paket maramica, ali nije mogla jer je bila vezana pojansom.

‘Smiri se’, rekao joj je Rože.

Ispružio se i dohvatio paket. Izvadio je dvije maramice i dodao joj. Tiho mu je zahvalila.

‘Što se događa?’

Nije mu odgovorila. Kiša je počela lagano padati.

Suha je upalila brisače. Gledala je u staklo zamagljeno od kiše i micanje brisača.

Zamagljeno staklo i brisače.

Zamagljeno staklo i brisače...

RADIO HALIDOVA SUSJEDA:

ISTJERIVANJE VOZILA

Čim je kiša prestala padati, ponovo su se u bejrutskim kvartovima pojavila vozila s plinskim bocama, zbog čega su se na ulicama okupili pojedini građani koji su pratili TV intervju sa saborskim zastupnikom Al Karutom ili čuli što je rekao. Masa se nije smirila dok nije zaustavila ta vozila i istjerala ih s područja u koje su ušli. Nakon toga neki su slavili ispaljivanjem hitaca u zrak jer su zaštitili stanovnike od potencijalnog stradanja, dok su drugi samo napravili vatromet.

Objavljeno je da su dvije osobe smrtno stradale, a četiri ranjene mecima ispaljenima od radosti. Saborski zastupnik Al-Karut posjetio je područja gdje su živjeli ranjeni i stradali kako bi obiteljima izrazio sućut, a kad je završio posjet druge kuće, mladići su ga digli na ramena i pjevali mu u slavu. Vozila koja prodaju plinske boce potpuno su nestala s ulica glavnog grada i nitko ih više nije vidio.

VIDJET ĆEŠ NOVE STVARI

Halid je oslonio glavu na ruke i nakratko uživao gledajući šalicu crne kave pred sobom. Podignuo je pogled i vidio ljude na ulici skrivene pod kišobranima kako polako i bezbrižno šetaju po kiši, dok su drugi u kaputima trčali po pločniku ispod tendi trgovina.

Provjerio je sat na telefonu. Malo je zakasnio i nigdje nije

vidio Linu. Je li ga čekala pa otišla? Podignuo je šalicu, popio gutljaj kave i na trenutak osjetio kako kofein teče njegovim venama.

Pogledao je oko sebe. Vidio je starijeg gospodina koji čita novine, našminkanu ženu koja čita časopis o umjetnosti, tamnoputu sluškinju, vjerojatno strankinju, koja sama čuva dijete i malo dalje namrgođenog konobara.

Pomislio je da je sve što vidi oko sebe tako tipično. Strah ga je bilo činjenice da se sve što je uobičajeno okupilo na jednom mjestu, ispred i oko njega. Koja je točno ovdje njegova uloga? Rastavljen je, pati od depresije i gubitka apetita.

Pokušao je odagnati misli čitajući knjigu. Zaustavio se na rečenici: 'Pogledao sam oko sebe i vidio nove stvari.' Zatvorio je knjigu i odložio je na stol. Popio je još jedan gutljaj kave, pa još jedan... dok nije popio kavu do kraja. Prije nego što je odložio šalicu, pogledao je talog. Predomislio se i prevrnuo šalicu na tanjurić.

Dignuo je pogled i vidio namrgođenog konobara kako ide prema stolu za kojim je sjedio starac s novinama. Nosio je tortu s upaljenom svjećicom. Za njim su išli ostali konobari. Pljeskali su i pjevali rođendansku pjesmu koja je svirala u pozadini.

Starcu se pridružila lijepo odjevena starija gospođa, vjerojatno supruga. Počela je pjevati s ostalima. Tijekom slavlja sluškinja je držala dijete i stajala pokraj muškarca koji je izgledao kao Libanonac. Zagrlio ju je kao što to čine ljudi u braku. Našminkanoj ženi pridružio se momak mlađi od nje. Bila je zaokupljena uklanjanjem šminke pred malim ogledalom koje je stavila na stol. On joj je uzeo vatu i nespreno obrisao lice pa se žena počela smijati.

I dalje je išla rođendanska pjesma, nakon čega je slijedila druga glazba. Starac je ugasio svjećice. Muškarac je uzeo

dijete od tamnopute žene. Mladić se nasmijao i poljubio ženu u lice umrljano od ostataka šminke. Starac je zagrlio svoju suprugu. Konobari su se s osmijehom vratili unutra. Halidu se prizor činio nestvarnim. Ne zna je li se tako osjećao zbog rečenice u knjizi ili je taj sklad razdrmao mir prvog prizora kojeg je vidio. Ili je to možda samo njegov prvi dojam? Ali sve su misli nestale kad je jedna žena sjela blizu njega.

Poznavao ju je.

Rim, Suhina prijateljica.

Namrgođeni konobar stajao je ispred njegovog stola i pitao može li uzeti šalicu, ali Halid ga nije primijetio. Gledao je u Rim. Nije vidio ništa osim nje. Niti čuo.

‘Gospodine?’

NOVINE STARCA U KAFIĆU: STRAH?

Čega se bojim? Pitala sam se više puta.

Razmišljala sam o stvarima koje su mi grozne. Prljavština, rogovi čudnog stvorenja, kukci, životinje... Ali primijetila sam da je ovaj strah kontroliran. Njegov temelj je gađenje, a ne opasnost. Krenula sam razmišljati o svemu što me ovdje okružuje. Protekli rat. Što se danas događa i što svi očekujemo da se dogodi ili ne dogodi. Razmišljala sam kakav će biti naredni rat, a onda sam pomislila da je to jako komplicirano zbog utjecaja vanjskih faktora. Nije to ništa posebno i ne utječe samo na mene.

Bojim li se same sebe, onoga u sebi?

Ponekad počnem razmišljati kako tekućina ide mojim venama i što bi bilo da se taj tijek zaustavi. Bojim se tumora. Stvori se, povećava i širi sve dok više nema povratka. To me dovodi do još jednog straha. Straha od vremena. Koristim li ga kako bi trebalo? Kažu da je vrijeme u snovima relativno

ili da je spoj paralelnih vremena. Ako je to točno, onda se više ne bojim sna koji se ponavlja, a u kojem osjećam da padam. Ne znam ni otkud padam ni gdje ću pasti. Zašto svaki put osjećam kao da se gušim, iako već znam da sam u tom dosadnom snu sigurna? Bojim li se ponavljanja? Kad ovo sve završi, hoću li opet izabrati samo ono što znam?

ŽOHAR U KUHINJI

Ispustila je zdjelicu kukuruznih pahuljica iz ruku. Nije se mogla smiriti kad ga je ugledala pored slivnika, na pragu kuhinjskog balkona. Žohar je malo hodao, zastao na trenutak, a zatim brzo zašao za kut. 'Halide!!!' Suha je vrisnula prije nego što se sjetila da je sama u kući. Tajger se pojavio na kuhinjskim vratima i krenuo prema plijenu. 'Tajger!' ponovo je vrisnula Suha, ovaj put da zaustavi mačka da odigra svoju ulogu, ali bilo je kasno. Žohar se našao u kandžama mačka koji se s njim nakratko poigrao prije nego što je izgubio interes i dokrajčio ga.

SUHIN TELEVIZOR: INVAZIJA

Nakon što se smirila oluja koja je pogodila Libanon, ukazano je na neobičnu pojavu velikog broja insekata u kućama obalnih gradova. Iako su odgovorni u tvrtkama za čistoću izjavili da nisu primijetili ništa neuobičajeno pri skupljanju smeća iz uličnih kontejnera, građani su se i dalje žalili u radio emisijama. Uz to se značajno povećala potražnja za insekticidima koji su nestali iz pojedinih trgovina. Odbor uvoznika tih proizvoda organizirao je konferenciju za novinare i pozvao ljude i gospodarstva da i dalje koriste insekticide, objasnivši da su trgovci već tražili dodatne količine iz susjednih zemalja kako

bi se zadovoljila sve veća potražnja. Novine i televizijski kanali ubrzo su primijetili znatno povećanje oglasa za pesticide. Oglasi nisu bili ograničeni na tradicionalne medije, a građani su bili iznenađeni oglasima za pesticide koji dominiraju duž obalne ceste između Bejruta i sjevera. U prometnim gužvama građani su bili zarobljeni u svojim automobilima između slika žohara i ogromnih insekata s obje strane ceste.

ZAŠTO?

Stavila je slušalice i prstom dodirnula zaslon mobitela, kad joj je Halid prišao i rekao:

‘Rim?’

Skinula je slušalice, stavila mobitel na stol i zbunjeno ga pozdravila. Na trenutak je pomislila da ga ne poznaje. Halid je primijetio njezinu zbunjenost s dozom nelagode, kao da je prekinuo njenu želju da se osami pa ju je podsjetio tko je.

‘Halid!’

‘Naravno, naravno, malo sam se zamislila. Kako si?’

‘Dobro. Kako si ti?’

‘Laganini. Nije loše. Dobro sam, dobro.’

‘Što ima novo?’

‘Izvoli, sjedni.’

Ali on je sjeo prije nego što je dovršila rečenicu pa je popila gutljaj čaja i nasmiješila mu se. Na trenutak je zavladała tišina te je Halid ustao i rekao:

‘Idem.’

‘Zašto ideš? Ostanu. Imam pauzu sat vremena. Nakon toga se moram vratiti u ured. Što ćeš popiti?’

‘Čaj.’

Starac koji je sjedio kraj njih ustao je, ostavio napojnicu i otišao sa suprugom. Namrgođeni konobar spustio je novine

koje je čitao i došao počistiti stol.
Halid je ponovo sjeo.

SLUŠALICE: GUŽVA

Danas ujutro ulazi u južni Bejrut bili su pod neizdrživom prometnom gužvom bez poznatog uzroka zbog čega su se građani u vozilima satima žalili. Dok je nekoliko ministarstava odbacivalo odgovornost za ovu neočekivanu gužvu, uključujući Ministarstvo rada i Ministarstvo unutarnjih poslova, mnogi građani izašli su iz svojih vozila i ostavili ih nasred ceste, a neki od njih su čak otišli na kavu u obližnje kafiće jer se sredinom dana situacija pogoršala.

Ljudi zarobljeni na autocestama i u tunelima bili su zadovoljni jer su im pojedini kafići i restorani poslali motocikle s hranom i pićem. Zbog konkurencije je zabilježena i svađa među dostavljačima koja se u tunelu prema zračnoj luci pretvorila u tuču.

Naš radio otvoren je za pozive građana uživo kako bi nas izvijestili o mjestima prometne gužve da ih drugi mogu izbjeći. Ovo je primjer jednog ljutog poziva koji smo zaprimili...

RAZGOVOR UZ ŠALICU KAVE I ČAJA

Pričala mu je o poslu. Zaposlena je u tvrtki 'Leonardo' koja se bavi postavljanjem jumbo plakata uz ceste. Libanonski klijenti obožavaju reklame na cesti pa oni, tvrtke za oglašavanje i naručitelji reklama uz ceste, imaju najviše koristi od nesnosnih gužvi u zemlji. Trgovci mesom, kožom i kineskom robom koji prodaju između vozila također zarađuju.

‘Koji su vam posljednji oglasi na plakatima?’

‘Žohari!›

‘Molim?!’

‘Oglasi za sredstva za suzbijanje kukaca i reklame tvrtki za deratizaciju. Jedva stižemo sve pokriti!’

Smijala se pa joj se nasmiješio i počeo pričati o svom poslu.

Na početku mu je bilo teško, kao da je zaboravio kako to objasniti, no onda su riječi same potekle. Govorio je o izvješćima koja prevode za međunarodne i lokalne nevladine udruge. Iznenađila se jer je mislila da on radi u odjelu za istraživačko novinarstvo. Rekao joj je da je odavno dao otkaz. ‘Zapravo ne tako davno. Onda kad smo se Suha i ja rastali’, dodao je.

Rim je pijuckala bez komentara. Halid je nastavio o novom poslu kojeg je dobio preko veze s poznanikom s kojim je u stalnom kontaktu još otkad je radio za novine. Sviđa mu se posao. Nema ga puno i ne mora izlaziti iz stana. Htio je objasniti više o tome što prevodi, ali sjetio se da joj nije rekao za stan pa je počeo pričati o garsonijeri koju je iznajmio, gdje se nalazi i koliko je oskudno namještena. ‘Ali unutra imam sve što mi treba’, rekao je.

Stigao je Halidov čaj. Pričao je o različitim temama bez prestanka. Mislio je da bi bilo pristojno sve joj ispričati. Nisu se često susretali dok je bio oženjen Suhom. Vidio ju je u tričetiri navrata. Njihov razgovor nije išao dalje od pristojnog pozdrava.

Osim ovakvih susreta Halid se uopće nije družio sa Suhinim prijateljima i prijateljicama. Ona se također družila samo s nekolicinom njegovih prijatelja čiji se broj vremenom smanjivao. Bila je to neka vrsta neplaniranog dogovora. Samo su Rože i Lina ostali zajednički prijatelji još od faksa. Bili su i ostali iznimka.

Halid nije znao gdje odložiti vrećicu čaja. Zbunio se. Rim mu je približila tanjurić. Rekla mu je da će mu se svidjeti okus ovog čaja. Još nije probala sve ponuđene okuse. Probala ih je samo sedam.

Halid je rekao da je *coffee guy* pa je Rim uzvratila da ne voli kavu i kad je mora piti, pije bez uživanja. Dodala je da joj kava ostavlja neugodan okus u ustima i to mrzi. Čak u torbi nosi četkicu za zube i pastu da makne taj okus kad je mora popiti.

‘U torbi?’

‘Hoćeš vidjeti?’

‘Hoću.’

Otvorila je torbu i izvadila četkicu i pastu.

‘Što još ima?’ pitao je.

‘Samo toliko mogu pokazati’, odgovorila je s osmijehom i stavila torbu na stolac pokraj sebe.

Pričao joj je o susjedi koja mu je prije dva dana pokucala na vrata da ga pita ima li malo šećera za posuditi.

Rim mu je objasnila da je to stari trik koji stanari koriste da bi provjerili nove susjede. Rekla mu je za susjeda koji se svaki put odbija voziti s njom u dizalu, uz ispriku da čeka nekoga. Ispričao joj je kako ga vratar oslovljava kao ‘doktora’ pa mu je rekla da što je titula veća, veća je i napojnica. Pričala mu je o kolegama s posla koji navečer gledaju TV emisije pa naredni dan uz kavu prepričavaju što se događalo. Rekao joj je da samo traži izgovore da bi mrzila kavu i da uopće ne bi smjela povezivati ispijanje kave s traćanjem ili kofeinom pa je ponovila da pije kavu samo da se riješi pospanosti.

Rekao joj je da kavu ne smije piti samo zbog kofeina pa mu je odgovorila da bi to bilo teško.

‘Da ne ostaneš pospana?’

‘Ma to je duga priča.’

Namrgođeni konobar izašao je iz kafića bez radne odjeće. Pozdravio je kolege i uputio se prema cesti. Zamijenio je

poslovnu mrzovolju osmijehom zbog završene smjene.

KONOBAROVE NOVINE:

MREŽA AL-SALAMA

Bejrut – Više libanonskih novina danas

je prenijelo objavu udruženja 'Mreža Al-Salama' za nadzor i zaštitu zgrada i libanonske arhitekture, da je više od 15.000 starih zgrada u raznim dijelovima Libanona u opasnosti od urušavanja u slučaju da se dogodi potres jačine između šest i sedam stupnjeva.

Statističko društvo objavilo je izvješće u kojem navodi da je više od 9.000 građevina u Bejrutu u opasnosti od urušavanja dok se ostale nalaze izvan glavnog grada.

Izjava je uslijedila kao odgovor na paniku koja se raširila u medijima i među građanima, nakon nedavnih manjih potresa i pojave nekoliko vidovnjaka u medijima koji upozoravaju na snažan potres sličan onom iz 1956. koji je uništio gotovo 6.000 domova.

ZVUK SUSJEDOVA RADIJA

Halid se vratio iz shopping centra. Bacio se na krevet. Spavao je četiri sata u komadu i nije ništa sanjao. Bilo je to čisto spavanje bez snova.

Kad se probudio, osjećao se isto kao kad se bacio u krevet. Osjetio je suhoću u grlu. Prvi put poslije dugo vremena osjetio je žeđ nakon buđenja. Suhoću u grlu pripisuje razgovoru s Rim, tjednima nije razgovarao ni s kim. Čak ni Rožea nije vidio. Nije mu imao želje odgovoriti na pozive koji su stizali bez prestanka.

Ali Rože će razumjeti. Problem nije Rože. Problem je u njemu.

Ustao je i otvorio hladnjak. Uzeo je bocu hladne vode i zatvorio ga. Popio je vodu, a onda ponio bocu i novine na balkon. Čuo se uobičajeni duboki zvuk susjedovog radija. Kad je otvorio vrata, zvuk je postao malo glasniji. Sjeo je na stolac, stavio bocu na stol ispred sebe, otvorio novine i počeo čitati.

Nakon par trenutaka susjedov radio postao je još glasniji, čak je mislio da zvuk dolazi s njegovog balkona. Čuo se zvuk otvaranja vrata, spustio je novine pa se našao preko puta starijeg čovjeka koji je sjedio na okruglom stolcu na suprotnom balkonu. Halid je nesvjesno ustao kao da dočekuje nekoga.

Starac je pored stolca spustio radio koji je emitirao sažetak vijesti, a u krilu mu je bio pladanj s čajnikom i staklenim čašama.

Primaknuo je stolac stolu. Ruke koje se tresu uzele su pladanj i spustile ga na stol. Starac je podigao radio u krilo i počeo mijenjati stanice.

Za čitavo to vrijeme Halid nije sjeo. Pozornost mu je bila na rukama koje su iznenada prestale mijenjati stanice. Halid je dignuo pogled. Starac ga je promatrao pa mu je rekao: 'Zdravo.'

'Želiš li šalicu čaja?' starac ga je upitao.

NOVINE STARCA U KAFIĆU: FIBROMIJALGIJA

Izvešće skupine nevladinih zdravstvenih udruga otkrilo je kontinuirano širenje bolesti 'fibromijalgije' u Libanonu. Džaser Halabi, predsjednik jedne od udruga uključenih u izradu izvještaja, objasnio je da su neki od simptoma bolesti nesnosna bol koja se širi tijelom, teški umor, poremećaj spavanja, stres i depresija. Uzroci takve bolesti mogu biti česti tjelesni i psihički šokovi.

Gospodin Halabi dodao je da je 'fibromijalgiju' ponekad teško opisati, a mnogi doktori je neće dijagnosticirati dok ne isključe sve druge moguće uzroke ovih simptoma.

Nedostatak dijagnoze vidi se i kod samih bolesnika koji pribjegavaju različitim lijekovima kako bi ublažili bol ili se smirili i stabilizirali stanje.

Neki od lijekova koje kupuju pacijenti sa simptomima ove bolesti su 'Concor' za ubrzane otkucaje srca, 'Prozak' za depresiju i anksioznost, 'Seroquel' za uznemirenost i 'Xanax' za smirenje živaca.

U reakciji na izvješće Ministarstvo zdravstva poreklo je širenje 'fibromijalgije' ističući kako se ove vijesti temelje na netočnim statističkim podacima i samo koriste opće poznatu kritičnu situaciju u zemlji i regiji.

SAN U OBLASTI VATA AL-MSAYTBE

U sobi stana u oblasti Vata Al-Msaytbe

Rim je stavila torbu na kauč i sjela. Pojavila se njezina majka i pitala je: 'Hoćeš li jesti? Je l' sve u redu, ljubavi?'

Rim je sklopila oči i osjetila mamine ruke na čelu dok provjerava temperaturu. Ustala je i otišla u sobu. Naslonila se leđima na zatvorena vrata. Sumrak se spustio na balkon. Brzo se presvukla i ostavila hlače i majicu na podu. Uzela je pidžamu s kreveta i obukla je. Bilo joj je malo lakše. Sjela je ispred ogledala, skinula naušnice i promotrila svoje lice. Otišla je u kupaonicu i očistila lice vatom i sredstvom za čišćenje. Zatim se umila hladnom vodom i vratila u krevet. Podigla je prekrivač i uvukla se ispod njega.

Čula je viku na ulici pa je ustala. Otvorila je vrata balkona, naslonila se na ogradu i ugledala svađu zbog parkirnog mjesta. I mnogi drugi bili su na okolnim balkonima. Neki su međusobno razgovarali ili pokušavali dati rješenje odozgo.

Rim je ostala na balkonu desetak minuta. Vidjela je da se svađa vrti u krug i postaje dosadna pa se na kraju vratila u krevet.

Ovaj joj je put bilo hladno pa je skupila noge da se zagrije. Zatvorila je oči, ali nije mogla zaspati. Razmišljala je o susretu s Halidom. Nije mu rekla za svađu sa šefom. Odgovarala je na Halidova pitanja i tako odagnala druge misli koje su je opsjedale. Tako joj je bilo lakše nakon što se iznervirala zbog svađe u uredu.

Pomislila je na slučajnost da su se sreli nakon što ju je Suha tražila da se nađu. Mislila se s njom naći idući tjedan. Sjetila se kako ju je ispratio iz kafića i usput pokupio novine koje je gost ostavio na stolu.

‘Hoćeš provjeriti što se skriva u njima?’ pitala ga je.

‘Ne. Samo volim skupljati stvari’, odgovorio je. ‘Volim skupljati trenutke’, dodao je kao da se ispravlja.

Rim je gledala u mobitel. Pregledavala je ikone. Otvorila je jednu, pogledala je pa zatvorila. Isto tako neku drugu pa treću. Stigla je do imenika. Otvorila je i počela listati imena. Zaustavila se kod Halidovog imena. Kliknula je na njegovo ime da vidi broj koji joj je dao prije nego što su izašli iz kafića. Krivim dodirom ga je nazvala. Odmah je prekinula. ‘*Shit!*’ reče. Nervozno je ustala iz kreveta, počela kružiti po sobi i gledati u mobitel. Odlučila ga je isključiti. Otvorila je ladicu pored kreveta i ubacila ga unutra.

Nakon toga zagledala se u ladicu kao da je svjedok zločinu koji se događa unutar nje. Izašla je iz sobe, vratila se na kauč u dnevnom boravku i uzela daljinski.

S kauča je vidjela da njezini roditelji na balkonu piju čaj. Brzo je mijenjala kanale. Ugledala je novine na drugom kauču, uzela ih i vratila se u krevet, ostavljajući televiziju upaljenu na vijestima.

Prvi put udubila se u čitanje lokalnih novina na arapskom

jeziku. Tražila je bilo kakve novosti koje joj nisu već poznate, ali nije pronašla ništa što bi je zainteresiralo. Kad je stigla do zadnje stranice, primijetila je da je provela gotovo dva sata čitajući.

Bacila je novine na pod. Probala je opet zaspati, ali ni nakon pola sata nije uspjela. Izvadila je lijek iz ladice, uzela dvije tablete i progutala ih, a zatim ga vratila u ladicu pored isključenog mobitela. Stavila je glavu pod jastuk. Nakon par minuta je zaspala.

*S arapskoga preveo MHD Said Almahad.
Redakturu prijevoda napravila Milica
Sturz.*

Bila sam najsposobniji vodoinstalater kojeg sam u životu vidjela. Popravila sam s muškarcima više cijevi nego što sam riječi izgovorila nakon rođenja. Nadmašila sam inženjere najviših brana na svijetu kada sam zaustavila bujicu koja je na mene gurala strah i zabrinutost i korila me kao žena oca, koja me nemarno vodila na pločnike noći. U najtežim, nemogućim oprostima, kanali mog srca odčepili su se od nostalgije bolje nego što snajperisti odčepljuju svoje puške.

Ali sada je tuga ta koja postavlja pitanja.

Rastužuju li se pjesnici od potrebe za poetičnošću? Zašto se onda njihove pjesme čine tužnijima od njih samih?

To je ono što kaplje na bubnjić
Tak tak tak tak tak

Bez okusa i mirisa

Glatkoća kao zmijska koža
Zastrašujuće kao ona

Kao da je ovdje i kao da nije
Raspršuje razliku između plača i smijeha
Pretvara ceste u vene pokvarene krvi
Pretvara namještaj sobe u trupla, a ja sam koljač
Ja sam ta koja je uočila čitave gradove iz čistoće svog srca
Sada postaje obojeni dronjak
I curi
Tak tak tak tak

Razbijanje mostova koje su izgradili razlozi gledajući prema obali rezultata

Mene ništa ne može rastužiti

Ali tužna sam kao nakrivljeni mjesec

Ili

Kao guska na zaleđenom jezeru

Ili

Kao izvor koji su silom ugrabili Beduini u pustinji

Ne ne

Kao opkoljeni grad ili dječje groblje ili...

Tak tak tak tak tak

Ne vjerujem onima koje sam poznavala kad sam se rodila ni

onima koje sam upoznavala tokom života

Griješ je lonac za plastično cvijeće

Griješ, pasja glad

Gubitak, injekcija heroina

Kajanje, pranje novca

Strah, zloduh kojeg su izmislili naši preci

Kao da sam upravo izašla iz majčine utrobe

Tražim njene snove zatvorenim očima

Kapljicu njenog mlijeka prije nego što sam znala kakva je

okusa

Nisam vjerovala da migoljava zmija nije povezana s njegovim osjećajima

Jer on je iznad nje, ili ispod nje, ili oko nje

Ali ja radim kao i ona

Pratim ga

Pokušavam ga uočiti iznad svog pogleda

Njegov miris pod mojim mirisom
Njegov dodir izvan mog
Bez oblika
Osjećam ga

Postaje sve manji
Ali izlučuje pakost kao štakor
Svaki put pozorno sluša
Raspršuje mi se po licu kao pijesak na licu dine

Tak tak tak

Spoznat ćeš ga:

Tužna sam jer...
Razlog mi je na vrhu jezika
Ne
Tuga je na vrhu jezika
Vitkog stava kao časnik
Raspodjeljuje vojnike po dijelovima srca
Stoji uz njega i pritišće ga oružjem poput imperijalističke
države
Tražim kratko primirje da osjetim bol u vršcima prstiju
U grlu da bih mogla reći aaaa i rastegnuti to a kao što noć
rasteže svoju crninu
U mojim očima suze eksplodiraju bez računanja

Vratila sam se miljama unatrag
Provjerila sam jesu li se niti tuge olinjale sa sedla mojeg
djeda kada je livada pala
Ako pripada vatri koja je upaljena na vrhu planina i nitko joj
nije došao
Ako pripada staroj ljubavi, zaklonila bih mu oči cementom

Ili možda pripada skakavcima kojima sam uhvatila noge da
ih spasim od prvog skoka u životu

Trčim miljama unaprijed

Možda je to tuga koja me iščekuje na vratima šezdesetih
Nakon što sam otrgnuta iz majčine utrobe koja se suši u
krevetu

Dom djetinjstva je zaražen gubom
Nakon što je jedan od mojih sinova izgubio krv u ratu
I moji prijatelji padoše u komore prošlosti
Jedan za drugim
A grad koji sam vidjela kroz svoje srce postao je crn
I moje srce postaje crno

Kada se odmaknem
Sporo se gubim
Sporo
I još sporije
Tak... Tak... Tak
Taaaaaaaaak... Taaaaaaaaaaaaak
Taaaaaaaa
Taaaaa
...

Imao si pravo

Ima li smisla? Ove struje koje nas povlače bez ikakvog smjera
Kao ljubav

Milosrdno je što smo upali u njih
Nakon što nas je shrvao pokolj
Postali smo zaboravljeni kao kamenje na dnu

Nastavljamo dozivati staru ljubav, osušenu na obali rijeke
Da nas izbavi

Ljubav je slijepa kao pokolji
Ali oni
Barem
Ne produžuju nam put

***

Život me izbacio kao što me izbacila majka iz svoje vagine.
Povlačim se kao rosa na kaktusu. Ili postajem igla. Igla i
njezina krv i otrov. Dok je bolesna. I na visokom stupnju
ravnine. Upravo onda kada se moje srce ustalilo, a na žaru je
zbunjenosti, ako mi dozvoliš. Jesi li se ustalio? Ili se još uvijek
udaljavaš poput rijeke?

Odnijela su me prometna svjetla. Zaustavljam se zbog
boli koja se zabija u mene straga, a moj otac umire u svom
krevetu bez predstavljanja.

Okrenula sam se sreći i istrošila svoje gorivo, pa padam
na stijene, na kojima su moji ljubimci tigrovi počini

samoubojstvo.

Prvo pravo dajem ljubavi, teškoj, tamnoj i ugodnoj nježnosti, da ti vjerujem eto tako, bez razloga, kao što se ljubi Bog, kojega ne poznajemo i koji nas ne poznaje. Dajem pravo ružičastim mislima u crtanim filmovima, pa pomahnitam nakon bolne prometne nesreće.

Gdje su moji tigrovi? Tko ih je pretvorio u predatore? Tko im je dao kljove poput tvojih? Tko ih je učinio zastrašujućima kao tvoje lice kada si otišao?

***

Otišao si daleko poput rijeke. Ali poput one rijeke. One u kojoj sam ja postala stijena. Još uvijek pokušavam izliječiti stopalo od trčanja kada te ponovno vidim. Približavao si se, ali onda si me prešao i otišao. Kad sam potrčala ti si se približio, pa si me prešao i udaljio se, ti i moji tigrovi i mlijeko moje majke.

***

Pišem jer nisam dobila mlijeko iz njenih grudi.

Davale su krv.

Tako su se moje pjesme razboljele poput mlijeka.

Shvatila sam da je u tome propast

Nisam razumjela krah pjesme

Odrasla sam, a pjesme su dolazile i odlazile poput vode koja teče

I postale su pitke

Pijemo krv mlijeka

S visokim stupnjem zrelosti. Voda Bosne. Otječe poput prve menstruacije. Intenzivno kao plijesan. Voda Edena. Teška poput prolaska kroz živi pijesak. Raj. Rijeke vina. Eden. Ne

izgleda li kao boja vina?

Zasićeni smo.

Zasićeni smo.

Prije nego što umremo i uđemo u raj.

Put u pakao prekriven je iglama.

Put ka sreći je kao da varaš prečicom tako da ti ruže probadaju stopala.

Put ka sreći zasigurno prolazi uz pakao.

Preci su gledali u vodu i nisu vidjeli svoja lica, vidjeli su Božji ispit kako upada u bunar

Na vrhovima planina, otapaju se naslonjači optočeni zlatom.

Okolne rijeke mlijeka isparavaju poput para kuhanja

U njima je netko skuhao naša srca i nahranio vukove
Ptice, koje lete visoko na vrhove mitova, kljucaju drvo
prijestolja koje izjedoše crvi.

Pokušavam zamisliti okus vode u koju se umočio Božji ispit

Pređa mnom se pojave trenuci u kojima sam te pokušala uvjeriti u izvedivost ljubavi

Spakirala sam svoje neuspjehe u torbe i bacila ih u prtljažnik automobila, ali su me zaustavili na križanju puteva i izašli kao čarobnica, koja svojim štapom pretvara grad u spavaću sobu.

Pokušavam zamisliti boju vode u koju je umočen Božji ispit.

Zelena kao ravnice koje je moj otac zasadio bademima, zaplijenjene poput djetinjstva Edith Piaf

Crvena je kao pjesma koja me uči da je mazohizam ispravan

I pakao je ispravan

I popločani put ka sreći
Njegove organe nisu otkinuli glasnici s bijelim krilima ili
suci s vagama za namjere
Namjere su uvijek dobre
Čak ni vukovi nisu namjeravali rastrgati nam srca
To je glad
A ja sam gladna sreće

Drakula ne trči u vlaku

Uskoro će mi rastvoriti grudi

I pronaći srce drveta

I požaliti

Grad je ispunjavao moje granje duhovima

Riječi koje su zaspale na jezicima u Auschwitzu rasle su bez mene.

I ova stvar koja bježi od prošlosti ulazi u moje uho kao tehno pjesma

Dječaci s tetovažama o izvedivosti života vuku prošlost za sobom u diskoteku

Ubrizgavaju joj drogu u vene

Oglušila sam od ratnih bubnjeva koji su odzvanjali u

mojim bubnjićima

Pjesme su prolazile mojom utrobom kao konji u bijegu

Bila sam kao konjanik koji je otišao daleko od ljubavi, pa se slomio

Moja odsutna stopala laju

Budim se uz njen glas u Dolini Križa¹

I spuštam se padinom do dvorišta vučnih konja

Jednom nogom

Raspored autobusa koji nisu išli u Damask

Mrve mi sat piljevinom

¹ Dolina Križa – dolina u zapadnom Jeruzalemu, gdje se nalazi samostan svetog Križa.

Otkad sam vidjela istočna vrata u snu bez da sam ih znala
Otkad su vjetrenjače smrvile moju nježnost
Otkad je Haifa čučeci sjedila na ulaznoj stepenici sna
Žalili su me stolari

Pokraj mene su prošli osvajači i nisu primijetili giljotinu koja
je pala s mojih grana

Grad ubrizgava moje korijenje kao što rat ubrizgava maštu
grobova

Kao kad osoba postavlja datum svojoj smrti i uvjerava se da
vrijeme još nije došlo
Kao da dogovara sastanak s prošlom ljubavi i ne namjerava
doći

Protrčala sam kroz kosti svojih predaka kako bih uhvatila
maštu, pa joj zgrabim vršak košulje
Zamišljam grad kako upuhuje kisik u usta prošlosti
Čim mi pobjegne iz ruku vidim ga kako mami dah u
podrume

Trčim u vlak u suprotnom smjeru kako bih izgubila na
vremenu i vratila se na početke
Prizivam glas svog djeda, ali drveće ne čuje
Prizvala sam njegovo lice kada se vratio iz Ladžuna² i
dotičem mramor
Počeci nam buncaju i bacaju nas na nogostup, upaljeni i
pocrvenjeli kao žižule

2 Ladžun – palestinsko selo u blizini ostataka
grada Megido, gdje će se po biblijskoj predaji
odviti posljednja bitka između Isusa i Sotone.

Moje srce postaje žuto od ljubavi kao papir Starog zavjeta
I umire kao Knjiga Postanka

Jednom se ohrabrio pred rat
A pred ljubav deseterostruko
Muškarci su mi poklonili srebrno prstenje i ubili me njime
Kao što je Drakula ubio vrijeme u vlaku

Moje zavijanje pretvara se u haiku
Strpljenje ispražnjeno kao oluja
Istroši se već na prvoj riječi i odlazi na jednoj nozi

Od ovog dana, zaljubila sam se stoječki kao mačka
Prepuna pakosti kao ljetni komarac
Smijem se pod stolom kad god potpaljuje male ratove
Zaboravio je ratnički osmijeh na mojem licu kada je
pobijedio u svjetskom ratu

U Tolstojevoj mašti grad trči
Možda će uskoro počinuti samoubojstvo
Ako ne predoziramo prošlost
Ako ne učinimo da zaboravi na majčino mlijeko
Ako joj ne razbijemo koljena prvih koraka u azilantskim
brodovima
Odrezat ćemo jezike riječima, koje dršću u šatorima

Grad spava pod vlakom
Ja spavam pod vremenom
Prošlost spava pod kožom grada i pada na lice

Mi
Neće nas šator dva puta ugristi

Obalni Beduini udaraju klinove na leđa deva
Koje hodaju na površini vode
Klinovi će se vratiti svojim počelima kao stolica Sherka
Bekasa³.
Postat će drveće

Njihovi duhovi će se utopiti ako pomisle izaći iz svojih debala

Na taj način predoziram prošlost

Ali ne uspijevam zbog svoje priče, koja je stopila 'gdje' i
'kada'. 'Vinta', koja je stvorila duboki procjep u tvojoj ideji
prostorvremena.

Neprestano ti ponavljam u uho. I namjeravam dalje ponavljati
Vrijeme je izliveno po asfaltu. Ja ću biti posađena sa strane,
a duhovi Auschwitza izlazit će iz mog debla i tražiti svoje
potomke

Mjesto se širi pod mojim okom, Ladžun će pokazati noći kada
smo se prvi puta susreli.

Pa ulazim s ljubavlju
Jednom nogom

Haifa koja je postala veliki šator

Haifa koja je uvijek usađena u misli

Drakula, koji je ispao s vlaka i nije požalio

Ljubav koja je pronašla svoju odsutnu nogu i pljusnula me

Prošlost koja će sada umrijeti od predoziranja

Grad stoji nad njenim mrtvim tijelom i smije se

Prošlost kojoj

Će uskoro rastvoriti grudi

I pronaći srce drveta

3 Sherko Bekas (1940.-2013.) – kurdski pjesnik.

Sve ovo zbog komadića mesa

Puno me ispitivao o mojoj stalnoj buntovničkoj uzrujanosti.
Savjetovao me da je ukrotim, da prestanem psovati vozače
na ulici, govorio o mentalnom zdravlju koje bih imala kad
bih prestala toliko raditi, glasno razgovarati i previše se
brinuti...

U redu, dragi

Ja sam razvijeni šiljak koji je netko bacio na livadu

Ja sam livada koju će navodniti tenk Merkava

Ja sam strašilo koje će te prestrašiti

Ja sam ptica koja će stajati iznad glavnog topa

Ja sam glad koja je ispunila englesku utrobu Balfourovom
deklaracijom

I sitost koja ispunjava utrobu naše tuge

Ja sam tuga koja je ohrđavila pištolj mog djeda

Ja sam slijepi metak koji pogađa u djedovo srce

Prazna utroba pištolja koja je ubijena gladna poput ptice

Ja sam stablo badema koje je okružila livada

Njegova pluća koja su izgubila četrdeset godina u pustinji

Njegov plod koji se melje u ustima turista

Njegov miris koji ulazi u trag

Ja sam podnožje planine koje je okruženo po vojnim
zapovijedima

Ja sam Spasiteljeva hrabrost koja je preletjela preko kao
sloboda

Strah od čavala koji probadaju njegova krila

Ostarjet ću dok se pretvaram u sve to
Ostarjet ću dok šiljak nestane izvan metafore
Livada će me izbaciti svojim dubinama
I njene gladne ptice jedu moje srce
Nakon ovog komadića mesa
Tek nakon njega
Svijet će se smiriti

*Pjesme Asme Azaizeh s arapskoga prevela
Antonia de Castro Burica.*

Na ulici je puhao vjetar crn od dima automobila, tu i tamo noseći sa sobom maramicu ili komadić starih novina. Svjetlo je ritmički pratilo komadiće okolo.

Bilo je poslijepodne, lijepo vrijeme.

Lijepo do te mjere da bi čovjek mogao izgubiti pamet.

Zbog tog osjećaja izišla sam iz Ulice Salahuddina i bez ikakve kontrole ušla sam u dućan i ne oklijevajući kupila košaricu gljiva. Izvadila sam veliku novčanicu i dvije manje iz novčanika koji se počeo raspadati iako ga i ne koristim baš previše te pružila novac prodavaču kako bih jednom zauvijek preuzela tu košaru gljiva. Stavila sam ih u torbu, koja se isto počela raspadati, iznad knjiga, papira i olovki pa sam se opet vratila u Ulicu Salahuddina koja me po običaju čekala kad sam izašla iz dućana.

Došlo je vrijeme da razmislim i kaznim se.

O ludosti! Pa što će mi te gljive?

Proklinjala sam se dok nisam stigla kući.

Prvi pokušaj da se riješim gljiva:

N. je moja prijateljica. Poznajem je možda nekih sedam godina, stara prijateljica. Zove me na ručak ili večeru svaki tjedan već sedam godina. Ja sam nju jednom pozvala na večeru nakon posta – samo jedanput.

N. je prihvatila poziv na večeru te je uzdahnula kad je saznala da će glavni obrok biti tjestenina s umakom od gljiva. Noć prije dogovorene večere vrijeme je postalo jako hladno. Hladnoća ima strašnu moć natjerati čovjeka da zamrzi samog sebe, a što je hladnije, više se mrzi.

Zbog mržnje te večeri nisam mogla zaspati, ali pred zoru sam bila blizu sna, točno pred poziv na molitve. Taj pozivač

kojeg nikad zapravo nisam poznavala – možda je to bila obična snimka – pozivao je uvijek u tim teškim trenucima nesanice prije iščekivanog sna.

Mirni glas nosio je sa sobom utrnulost poput pospanog, bolnog sna iz kojeg se svaki put budim zbog hladnoće. Konačno sam se predala buđenju s odlukom da okončam taj flert sa snom.

Bol je ispunila sve moje kosti i dušu. Nazvala sam N. i ispričala se. Toplo je odgovorila: ‘Draga.’

‘Sutra.’

‘Sutra.’

Drugi pokušaj da se riješim gljiva:

Sutradan sam nazvala N., ali nije bila doma. Ostavila sam joj poruku da je čekam na večeri.

Treći pokušaj da se riješim gljiva:

Hladnoća je bila sve blaža, a nebo sve više plavo.

Š. i B. vole se već četiri godine i ne znam tko koga više voli.

Upoznala sam Š. i B.

Š., B. i ja odlučili smo da će 2001. biti godina ‘bez varanja’. B.

je tužno gledajući u mene i Š. rekla: ‘Ne trebamo se kladiti. Ja ću i tako pobijediti.’

Nakon te izjave osjećala sam joj se bližom.

A moja bliskost sa Š. dogodila se nekoliko dana ranije.

Sretno mi je rekao kako je nazvao B. da bi je pozvao na

večeru. Tjestenina s umakom od gljiva. Njegova reakcija

pokazala mi je koliko B. ne želi moje ime iz usta Š. ni čuti.

Da bar razlog tome nije njena želja za pobjedom ove godine.

Četvrti pokušaj da se riješim gljiva:

Gljive su već šest dana u hladnjaku i primijetila sam da su na

nekim skrivenim mjestima počele poprimiti crnu boju.

E. je dragi prijatelj. Jedan od najdražih, već devet ili deset godina, unatoč svim velikim teškoćama na tom putu. Rekla sam mu: 'Hej, E., znaš li da znam kuhati?' Pukao je od smijeha.

Rekla sam: 'Tjestenina s umakom od gljiva.'

Rekao je: 'Nema potrebe', i prebacio se na drugu temu.

Peti pokušaj da se riješim gljiva:

Upoznala sam D. prije nekoliko dana.

D. D. D.

D.

Nisam ga ni podnosila, a kad me nazvao da me pozove na večeru, osjećala sam se gore nego kad sam se morala prijaviti poreznom uredu. Taj put kad smo večerali zajedno, skoro sam umrla od dosade.

R. i J. su mi isto dragi: R. ne voli J. i obrnuto, ali se nitko od nas ne protivi da se nađemo. Jednostavno ne uživamo ako nismo svi troje zajedno.

Neizravno, kako bi se smanjile tenzije između R. i J., svatko je predložio da pozovemo nekog četvrtog: J. zato da ne mora previše slušati R., a R. zato da može ući dublje u razgovor ako se J. udalji par metara. Pa sam im spomenula D.

Tako smo zamišljali plažu gdje skupa šetamo s J. i D. ispred nas.

Tako je D. iznenada postao mjesto u svijetu.

Nužno mjesto. Kad ga je napustio, strašno sam čeznula za njim.

Zatim sam vidjela kako je pružio ruku ispod stola do noge jedne djevojke koja je sjedila ispred mene. Moja duša se ispunila željom, osjetila sam simptome početka ljubavi.

U tom pokretu u jednom pogledu bili su ljepota vizualne erotike i prljavi čovjek koji će osloboditi moju zločestoću.

Tad sam shvatila predavanje profesora povijesti O. iz četvrtog razreda kojim smo se mi, njegovi učenici, odmah zarazili:

‘Ono što iznenađuje, djeco, je da ratovi nikada ne završe usprkos svim patnjama koje ljudi prođu i koje su ih naučile koliko su zapravo ratovi štetni. Sami ćete vi, djeco, biti dio tih ratova ili ćete ih možda čak i započeti.’

M., A. i N. su na kraju stola očito bili više zaokupljeni udaranjem muha koje uporno pokušavaju sletjeti na njihova lica nego tim predavanjem.

Dok sam se smiješila ruci D. koja se pružala prema nozi djevojke ispod stola, a ljubav me ispunjavala, pitala sam se kako to, djeco, da ljubav nikad nema kraja, usprkos svim patnjama koje prolazimo svaki put kad zavorimo.

Noću, oko jedan sat, dok je bijelo svjetlo sijalo na kupoli stijene, okrenula sam se telefonu te sam nazvala D.

Želiš li da večeramo zajedno?

Kad?

Tjestenina s umakom od gljiva.

Prije spavanja počela sam oklijevati. Ne mogu mu donijeti večeru dok mi je u pamćenju još uspomena s prijašnje ljubavne večere: tjestenina s umakom od gljiva.

San mi se prekidao. Da ga pozovem ili ne pozovem, pozovem ili ne pozovem. Onda zaspem pa se opet probudim. Pozovem. Ne. Pozovem. Ne. Ne. Neću.

Vrijeme je bilo lijepo. Nebo je još bilo plavo, s odsjajem na smeđem ormaru.

Otišla sam u kuhinju, a u frižideru su gljive bile sve crnje. Skuhala sam kavu i vratila se na kupolu koja je postala bijela jer ju je prekrilo oprano bijelo rublje L., H. i N. i... ne znam kako joj se muž zove.

Susjedi u dvorištu danas su objesili bijelo rublje. Posteljinu.

Š. je sa strane objesila hlače svog brata, a ispred mene šareno

rublje. Mi u susjedstvu, ne znajući ni sva imena, znamo boje i veličine donjeg rublja svakog od nas.

Unatoč rublju koje me okružuje, nema rješenja.

Ne znam što ću učiniti s gljivama koje su svakog trenutka sve crnje kad god prođem ispred frižidera, ali dok mi je glava dodirivala plahu obješenu iza mene, odlučila sam da više nikad u životu neću kupiti gljive bez jasnog razloga.

S arapskoga preveo Mustafa Alajbegović.

Kako bi se maknuo od životnog nereda u centru grada, zagušljivog zraka i nesigurnosti, u potrazi za malo više mira odselio je u tu izoliranu kuću na sjevernom rubu, blizu rijeke. Između obale rijeke i njegove kuće bio je samo prazan prostor koji se uvijek doimao ogromnim. Balkon uz prostor, na visini od samo jednog metra, bio je velik kao nebo, a velik je bio čak i prozor kroz koji se mogao vidjeti taj pogled, više nalik na dječji crtež. Da bi ga progutala ta veličina, samo je trebao proći kroz vrata balkona, što je činio svako jutro od prvog dana. Skuhao bi kavu, ponio je na balkon i sjeo leđima okrenut prema kući dok su mu oči bile uperene prema prostoru i redu stabala koji ga je dijelio od rijeke. Tako bi promatrao izlazak sunca od prve zrake svjetlosti koja bi obasjala vrh stabla u redu sa zapadne strane, postupno se širila i prekrila preostale suhe grane, pa skliznula na stabla s lijeve strane, sve do dolaska na sam prozor. Imao je osjećaj da, za razliku od svjetlosti, on može kliziti kroz taj prostor bez ikakvih ograničenja, čak bi ponekad skoknuo s balkona u prostor kako bi šetao pod suncem prije nego bi se vratio sjesti na svoje mjesto u hladovini. Bila je to potpuna radost koja ga je čekala pri izlasku na balkon ili čak kad bi se samo približio prozoru s pogledom na prostor.

Jedne noći probudilo ga je tajanstveno zujanje čiji izvor nije bio jasan u početku, a čak ni kasnije; činilo se kao zvuk čudne ptice. Žamor je bio oštar i neugodan, dolazio je blizu balkonskog prozora. Srce mu je ubrzalo, osjetio je lagani, ali zbunjujući strah. Koja ptica pjeva u ovo doba noći?! Čudno biće nastavilo je cvrkutati, a on je nastavio sa spavanjem.

Sljedećeg jutra sklonio je zavjese s prozora da bi vidio kakav je pogled s balkona. Pogledom je pratio

prazan prostor pa red stabala i nebo. Sve je bilo mirno i uobičajeno, osim možda laganog vjetra koji se igrao sa zrakama sunca dok su pokušavale doprijeti na vrh prvog stabla u redu. Sjećanje na to misteriozno noćno pjevanje polako je počelo nestajati, dok ga jedne noći opet nije probudio novi zvuk, sada još čudniji i jači. Samo, ovaj put se probudio s osjećajem straha. Bilo je to snažno kucanje slično udaranju jednog željeznog predmeta o drugi, bilo je jako blizu kao da je dolazilo iz spavaće sobe. Ali kad je otvorio oči, zvuk se udaljio kao da je izašao iz sobe i stao iza zida točno gdje je balkon. Brzo je ustao iz kreveta kako bi upalio svjetlo i upozorio uljeza da je budan i da mu je bolje prestati. Doista, čim je upalio svjetlo, oštri zvuk je nestao. Zatim je krenuo prema vratima balkona, ali ih nije otvorio jer nije znao je li uljez još tamo ili je pobjegao. Tek kad je osjetio potpunu tišinu, mogao se vratiti u krevet, ali s osjećajem tjeskobe i straha.

Tog jutra prva zraka sunca još nije stigla na vrh prvog stabla, a on je gurnuo vrata balkona i izašao da razgleda okolo, ali nije našao ništa sumnjivo, nikakve tragove razbijanja ni iskrivljene kanalizacijske cijevi, koje su bile jedini željezni predmet u blizini. Sve je bilo u redu. Vratio se unutra da skuha kavu te s njom po običaju sjedne na balkon gledajući kako se izlazeće sunce odbija o vrhove stabala, nadajući se da će mu to pomoći otkloniti strah iz prethodne noći. Dok se vratio s kavom, svjetlo je potopilo sva stabla. Međutim, mir prizora ga je obgrlio i pružio mu osjećaj sigurnosti, a od jučerašnjeg oštrog kucanja ostao je samo dalek i zbunjujuć odjek.

Jutro se na početku činilo obično dok nije iznenada osjetio nejasan očaj i zbunjenost čemu nije znao izvor sve dok nije pogledao kroz veliki prozor. U početku nije jasno vidio što je u daljini. Na kraju prostora, kod reda stabala s desne strane, ležala je crna masa. Kad je bolje pogledao, vidio je da je masa nalik velikom čovjeku koji zuri ravno u njega. Čim

se uvjerio da dobro vidi, pobjegao je daleko od prozora.

To jutro, umjesto da izađe na balkon kao što je navikao otkad je preselio u kuću, vratio se s kavom u spavaću sobu. Kad je skupio hrabrost, približio se prozoru da nastavi gledati crnu masu. Međutim, pogled je bio normalan, bez traga velikom čovjeku, iako je osjećaj nemira zbog duha tog čovjeka ostavio traga.

Nakon nekoliko dana u prostor se vratio zaglušujući zvuk oštrog kucanja što je stajanje kraj prozora i praćenje događaja u stražnjem dijelu kuće činilo nemogućim. Kovač i njegov pomoćnik stigli su ranim jutrom kako bi postavili ogradu oko balkona, s čim su bili gotovi do podne. Za sobom su tu i tamo ostavili komadiće željeza, ali i potpuno novi pogled. Više se nije vidio cijeli prostor, samo njegov krajnji dio s redom stabala uz nebo. Kad je privukao stolicu i sjeo, i taj mali dio je nestao, vidjelo se samo plavetnilo neba. Pogled je s jedne strane bio ograničen stropom balkona, a s druge ogradom. Na početku je pokušao viriti kroz nešto nalik uskom otvoru po dužini ograde, ali mu je to uskoro zamorilo vid pa je na kraju gledao samo ravno u nebo, da mu pogled ne bi pao na strop balkona, koji nikad dosad nije primjećivao, ili na novu ogradu. U svakom slučaju, opet se osjećao sigurnim.

Nekoliko dana kasnije, ponovo ga je probudilo cviljenje tog čudnog bića koje je prekinulo tišinu noći oštrije nego prije, pa ga je nakon nekoliko dana opet probudilo kucanje jače od onog prethodnog, koje je dolazilo sa svih strana po dužini ograde. Tako bi se, od te noći, čim bi pripremio kavu ujutro, vratio u spavaću sobu i gledao kroz veliki prozor, što mu je bilo draže od pogleda s ograđenog balkona odakle je mogao vidjeti to biće u slučaju da se vrati.

S arapskoga preveo Mustafa Alajbegović.

Biografije autorica i autora

MAAN ABU TALEB (1981.) je pisac i urednik rođen u Ammanu u Jordanu s trenutnom adresom u Londonu. Magistrirao je filozofiju i suvremenu kritičku teoriju na Kingston Universityju u Londonu. Njegov prvijenac *All The Battles* (Al Kotob Khan, Kairo, 2016.) preveden je na engleski te objavljen u Americi i Velikoj Britaniji. Osnivač je i urednik *Mazazef.com*, vodećeg glazbenog web magazina u arapskom svijetu koji je reputaciju stekao zbog kvalitete sadržaja, razvoja novog kritičkog diskursa na arapskom jeziku i stalnog propitivanja izdavačkih normi. Abu Taleb je strastveni boksač i biciklist. Trenutno radi na zbirci kratkih priča.

ASMAA AZAIZEH (1985.) je pjesnikinja i novinarka koja živi u Haifi. Diplomirala je novinarstvo i engleski jezik na Sveučilištu Haifa 2006., a radi kao voditeljica projekta *Poetry Yard*, kojeg je pokrenula ove godine, i kao voditeljica knjižare i galerije *Fattoush* u Haifi. Radila je kao urednica u novinama te kao novinarka i voditeljica na televiziji i radiju. Za svoju prvu zbirku poezije *Liwa* (2011.) dobila je nagradu za mlade pisce *Al Qattan* 2010. Drugu zbirku poezije *As The Woman From Lod Bore Me* (2015.) postavila je u pjesničkom performansu u kojem se tekst na pozornici predstavio putem različitih umjetničkih formi. Njezina poezija objavljena je u različitim časopisima i antologijama te predstavljena na književnim festivalima. Poezija joj je prevedena na engleski, njemački, francuski, perzijski, švedski, španjolski, nizozemski, crnogorski, grčki i talijanski.

HODA BARAKAT (1952.) je libanonska književnica, novinarka i istraživačica koja živi u Parizu. Diplomirala je francusku povijest i književnost na Libanonskom sveučilištu u Bejrutu te magistrirala na Sorbonni. Debitirala je zbirkom priča *Women Visitors* (Orientales, Bejrut, 1985.) te objavila romane *The Stone of Laughter* (Riad El-Rayyes, London, 1990.), *Disciples of Passion* (An Nahar, Bejrut, 1993.), *The Tiller of Waters* (An Nahar, Bejrut, 1998.), *My Master and My Lover* (An Nahar, Bejrut, 2004.), *The Kingdom of this Earth* (Al Adab, Bejrut, 2012.), *Barid al layl* (Daraladab, Bejrut, 2017.) koji su prevedeni na engleski, njemački, talijanski, hebrejski, švedski, danski, hindu, katalonski, španjolski i grčki. Dobitnica je nagrade *Naguib Mahfouz* za najbolji roman na arapskom jeziku 2000. te je bila u užem izboru za nagradu *Man Booker International* 2015. Barakat je objavila tri drame, monolog i kroniku *Letters of the Stranger* (An Nahar, Bejrut, 2004.) za koju je dobila nagradu međunarodnog bijenala Amalfi Rivi u Italiji 2007. Odlikovana je odličjima *Chevalier de l'Ordre des Arts et des Lettres* 2002. te *Chevalier de l'Ordre du Mérite National* 2008.

HILAL CHOUMAN (1982.) je libanonski književnik, novinar i inženjer rođen u Bejrutu, a trenutno živi u Dubaiju. Studirao je elektroniku i računarstvo u Libanonu, Francuskoj i Velikoj Britaniji. Radi kao medijski strateg u telekomunikacijskoj kompaniji. Objavljuje kratke priče u dnevnim listovima i časopisima za kulturu u kojima povremeno surađuje i kao novinar. Autor je četiri romana: *Stories of Sleep* (2008.), *Napolitana* (2010.), *Limbo Beirut* (2012.) i *Once Upon a Time, Tomorrow* (2016.) Njegov treći roman preveden je na engleski (University of Texas Press) te je uvršten u selekciju za nagradu PEN za knjigu u prijevodu 2017.

GOLAN HAJI (1977.) je sirijsko-kurdski pjesnik i prevoditelj koji piše na arapskom jeziku. Rođen je u Amoudi u Siriji, trenutno živi u Francuskoj. Završio je Medicinski fakultet te je radio kao liječnik u Damasku do 2010. Haji je objavio brojne članke, osvrte i prijevode u arapskim i stranim publikacijama, surađivao na katalozima umjetnika i umjetničkim knjigama poput *What Solitude Says (La Friche de la Belle de Mai*, s Elenom Lydijom Scipioni, na engleskom i francuskom, Marseille, 2014.). Objavio je nekoliko zbirki poezije uključujući *Scale of Injury* (Al-Mutawassit, Milan, 2016.), *Autumn Here is Magical and Vast* (na arapskom i talijanskom, Il Sirente, Rim, 2013.), *Adulterers* (na danskom, Korridor, Kopenhagen, 2011.) Sa sirijskim feminističkim pokretom Estayqazat je 2016. objavio *Until The War* (Riad El-Rayyes, Bejrut, 2016.), zbirku ženskih glasova u sirijskom ustanku koju je uredio iz niza intervjuva. Njegovi prijevodi uključuju između ostalog, *A Reader on Reading* Alberta Manguela (Dar Al-Saqi, Bejrut, 2016.), *Elephant* Dana Wylieja (Kalima Project, Abu Dhabi, 2014.) i *Notebooks* Antona Čehova (Dar Rufuf, Damask, 2011.)

ALA HLEHEL (1974.) rođen je i živi u Galileji. Diplomirao je komunikologiju i umjetnost na Sveučilištu Haifa te filmsku scenaristiku u Tel Avivu. Urednik je portala za kulturu i politiku na arapskom jeziku. Objavio je romane *Au-ruvoir Acre* (Amman i Akko, 2014.) i *The Circus* (Ramallah, 2002.) te zbirke priča *My Secret Affair With Carla Bruni* (Amman i Akko, 2012.), *The Father, the Son and the Lost Ghost* (Kairo, 2008.) i *Stories at the Time of Need* (Bejrut, 2004.) Priče su mu prevedene na engleski, francuski i njemački. Napisao je i režirao dva kratka filma *Confessions with Chocolate* i *Come to the Hummus*, scenarij za igrani film *The Inheritance* koji je režirala Hiam Abbass te je koscenarist kratkog filma *4 weeks* u režiji Mahdija Fliefela. Hlehel je napisao pet drama te na arapski preveo drame Carla

Goldonija, Hanocha Levina, Nizara Amira Zoabija i Harolda Pintera. Dobitnik je nagrade *Ghassan Kanafani* za kratku priču 2013., nagrade za mlade pisce *Al-Qattan* za roman 2001. te za zbirku priča 2012. Dobitnik je nagrada za kazalište i scenarij te je uvršten u antologiju najboljih arapskih pisaca mlađih od 40 *Beirut* 39 kao jedan od dobitnika nagrade časopisa Banipal i Hay festivala.

KHALED KHALIFA (1964.) je sirijski romano-pisac, scenarist i pjesnik rođen u Alepu. Napisao je scenarije za nekoliko nagrađivanih televizijskih drama, dokumentaraca, kratkih filmova i igrani film *The Shrine Door*. Objavljuje eseje i novinske tekstove u različitim dnevnim listovima na arapskom jeziku. Autor je pet romana: *The Guard of Deception* (1993.), *The Gypsies Books* (2000.), *In Praise of Hatred* (2006.), *No Knives in this City's Kitchens* (2013.) i *The Death is Hard Work* (2016.) Njegov drugi i treći roman su nakon objavljivanja bili zabranjeni u Siriji tako da ih je ponovo izdao u Libanonu. Za četvrti roman, objavljen u Kairu, dobio je nagradu *Naguib Mahfouz* te je uvršten u uži izbor za Međunarodnu nagradu za arapsku književnost (arapskog Bookera). Romani su mu prevedeni na više svjetskih jezika.

SAHAR MANDOUR (1977.) je libanonsko-egipatska književnica i novinarka koja trenutno radi za Amnesty International kao istraživačica za Libanon i Jordan. Magistrirala je medijske studije na School of Oriental and African Studies na sveučilištu University of London. Specijalizirala se za teme roda, društvenih pokreta i kulturne produkcije u Libanonu, Egiptu i Palestini. Od rujna 1998. do siječnja 2017. bila je urednica u vodećem dnevnom listu na arapskom jeziku u Libanonu *Assafir*. Mandour je objavila četiri romana: *I'll draw a Star on Vienna's Forehead* (2007.), *A Beirut Love* (2009.), *32* (2010., engleski prijevod objavio je Syracuse University Press, NY, 2015.) i *Mina* (2012.)

AMJAD NASSER (1955.) je pseudonim jordanskog književnika i novinara pravog imena Yahya Numeiri al-Naimat. Rođen u vojničkoj beduinskoj obitelji, odrastao je u gradu Zarqa gdje se upoznao s nesrećom palestinskih izbjeglica što će odrediti njegov život. U Jordanu se pridružio palestinskom militantnom pokretu, a 1977. godine preselio je u Libanon kao član podzemne militantne palestinske organizacije. Radio je u palestinskim medijima kao urednik i novinar nakon čega se pridružio Scientific Socialism Institutu u Adenu u bivšoj NDR Jemen gdje je predavao političke znanosti. Iz Bejruta se 1982. preselio na Cipar, a 1987. godine odlazi u London gdje je suosnivač dnevnog lista Al-Quds Al-Arabi u kojem radi kao urednik kulture pod čijom je palicom dnevna kulturna rubrika postala glavni forum suvremene arapske književnosti. Jedan je od osnivača časopisa za suvremenu arapsku književnost Bani-pal. Sjedinjene Američke Države su mu 2014. zabranile ulazak u zemlju. Usprkos njegovim političkim uvjerenjima, Nasserova poezija je oslobođena političkih slogana i slavi svakodnevicu. Pionir je arapske prozne pjesme koju karakterizira specifična upotreba jezika i rekreira novu ljubavnu poeziju na arapskom i pomiče granice poezije u prozi. Objavio je deset knjiga poezije od kojih *Praise to another coffee* (1979.), *Since Gilead, he climbed the mountain* (1981.), *Shepherds of solitude* (1986.), *The arrival of Strangers* (1990.), *Happy is he who sees you* (1994.), *The trace of the passers by* (1995.), *The heyday of breath* (1997.), *Only as al-Farazdaq wolf* (2008.), roman *Where it does not rain* (2010.) te četiri knjige putopisa što ga čini jednim od rijetkih arapskih pisaca koji objavljuje u tom žanru. Dobitnik je pjesničke nagrade *Muhammad al-Maghut* 2006., a poezija mu je prevedena na više svjetskih jezika.

ADANIA SHIBLI (1974.) trenutno živi u Jeruzalemu i Berlinu. Napisala je dva romana, nekoliko drama te brojne kratke priče i eseje objavljene na različitim jezicima u antologijama, umjetničkim knjigama i književnim časopisima širom svijeta. Dobitnica je nagrade za mlade pisce *Qattan* u Palestini 2001. za roman *Masaas* (engleski prijevod *Touch* u izdanju Northampton: Clockroot, 2009.) te 2003. za roman *Kulluna Ba'id bethat al Miqdar aan el-Hub* (engleski prijevod *We Are All Equally Far from Love* u izdanju Northampton: Clockroot, 2012.) Uredila je knjigu o suvremenim palestinskim umjetnicima *Dispositions* (Ramallah: Qattan, 2012.) Njezin zadnji roman *Tafsil Thanawi* (*Sporodni detalj*, Bejrut: Al-Adab) objavljen je ove godine. Shibli također predaje i bavi se akademskim istraživanjem, a od 2012. je gostujuća profesorica na Sveučilištu Birzeit u Palestini.

SAMAR YAZBEK (1970.) je sirijska književnica i novinarka koja od 2011. živi u Parizu. Studirala je arapsku književnost na Sveučilištu u Latakiji. Piše romane, kratke priče, filmske scenarije, televizijske drame, filmsku i TV kritiku. Yazbek je istaknuta zagovarateljica ljudskih prava, a posebno ženskih prava u Siriji. Godine 2012. u Francuskoj je pokrenula organizaciju Women Now for Development čiji je cilj ekonomsko i društveno osnaživanje žena u Siriji. Godinu ranije sudjelovala je u pobuni protiv Assadovog režima i nakon nekoliko mjeseci bila prisiljena na egzil. Neposredno po odlasku iz Sirije objavila je knjigu *In the crossfire: Diaries of the Syrian revolution* (Dar al adab, Libanon, Bejrut, 2012.) za koju je dobila prestižnu nagradu *PEN/Printer International writer of courage*, švedsku nagradu *Tucholsky* te nizozemsku nagradu *Oxfam/PEN*. Njezina knjiga o transformaciji sirijske revolucije *The crossing* (Dar Al adab, Bejrut, 2015.) nagrađena je prestižnom nagradom za najbolju stranu knjigu u Francuskoj. Objavila je romane *Clay*

(Dar Charqiyat, Kairo, 2005.), *Cinnamon* (Dar al-adab, Bejrut, 2008.), *In Her Mirrors* (Dar al-Adab, Bejrut, 2010.) i *The Blue Pen* (Dar al-adab, Bejrut, 2016.). Djela su joj prevedena na nekoliko jezika.

Ovu knjigu izdali smo u okviru 13. Revije malih književnosti, godišnjeg književnog festivala kojeg organiziraju udruga Kulturtreger i književni klub Booksa. Reviju smo počeli 2005. godine kako bismo sebe i druge upoznali s autorima i autoricama iz krajeva koji se u Hrvatskoj iz različitih razloga nadaju kao nevažni. Nekad su ti razlozi povijesno-politički (kao u slučaju zemalja Balkana), nekad lingvistički (u slučaju Baltika), a nekad razloge tek možemo pretpostavljati, kao u slučaju arapske književnosti. Stoga ovaj mali festival s ironičnim nazivom svake godine u revijalnom tonu predstavlja suvremene književne scene upravo tih geografija.

Nakon 12 godina i 16 europskih zemalja (Bosna i Hercegovina, Slovenija, Crna Gora, Bugarska, Srbija, Rumunjska, Kosovo, Grčka, Makedonija, Albanija, Estonija, Latvija, Litva, Belgija, Nizozemska i Luksemburg), od ove godine predstavljamo Mediteran, i to onaj dio koji nam je književna *terra incognita*, dakle književnice i književnike koji pišu na arapskom jeziku. Zašto su nam nepoznati, ostavljamo čitateljici da prosudi, a naša je namjera u tri iduća izdanja predstaviti suvremene književne scene od Sirije do Maroka. Zbog toga uz Reviju izdajemo i ovu antologiju kako bi trag ostao i nakon što se festivalska svjetla ugase, a naši čitatelji dobiju poticaj da istražuju dalje.

Ova antologija uvodi nas u svijet duge književne tradicije zemalja Levanta (Jordan, Libanon, Palestina, Sirija) koja nas zanima u svojoj suvremenosti. Stoga je uputa selektorici Zeini G. Halabi bila određena vremenom i prostom, ali i jasnom namjerom za širokom obuhvatnosti žanrova i poetika ne bismo li dobili uvid u bogatstvo različitosti i trodimenzionalnost književnih scena. Opseg ove knjige ne može

ponuditi cjelovit uvid, ali daje pregled trendova i ključnih autorskih imena koja pred sobom imaju, nadamo se, svijetlu budućnost i na našim prostorima.

Grupa autora
Tvoj bol je lakši kad
o njemu drugi pričaju
Antologija suvremene
književnosti Levanta

IZDAVAČ

Kulturtreger

Martićeva 14d, HR-10000 Zagreb

T +385 [0]1 4616 124, F +385 [0]1 4616 123

info@booksa.hr, <http://www.booksa.hr>

BIBLIOTEKA Revija malih književnosti

UREDNICI Miljenka Buljević & Luka Ostojić

PRIJEVOD Daniel Bučan, Antonia de Castro Burica, Anita Ćosić, Milica Sturz,
Tatjana Paić-Vukić, Mustafa Alajbegović, MHD Said Alhamad, Linda Al-Dujaily

LEKTURA Dunja Kučinac i Ivana Dražić

OBLIKOVANJE đkc

PISMA Noe Display, Noe Text

PAPIR Korice Curious Matter Andina Grey, KB Circle offset

TISAK tiskara Zelina

NAKLADA 500

Zagreb, studeni 2017.

Ova publikacija je tiskana uz financijsku podršku Zaklade 'Kultura nova'. Mišljenja izražena u ovoj publikaciji odražavaju isključivo mišljenja autora i ne izražavaju nužno stajalište Zaklade 'Kultura nova'.

Tiskanje ove publikacije omogućeno je financijskom podrškom Nacionalne zaklade za razvoj civilnog društva. Sadržaj ove publikacije isključiva je odgovornost autora i nužno ne izražava stajalište Nacionalne zaklade.

9 789535 551898

Cijena 30kn